

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**ARAP BAHARI SÜRECİNDE LİBYA'DAKİ SİYASİ
GELİŞMELERİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULLAH DELİGÖZ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ERGENEKON SAVRUN

ANKARA

2024

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**ARAP BAHARI SÜRECİNDE LİBYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELERİN
ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULLAH DELİGÖZ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ERGENEKON SAVRUN

ANKARA

2024

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

27/11/2024

Abdullah DELİGÖZ

ADAMA

*Hayat Arkadaşım Goncagül'e atfederken
biricik kızımız Tuana'ya ilim ışığı olması için miras bırakıyorum...*

TEŞEKKÜR

Şeref duyarak icra ettiğim mesleğim dolayısıyla yakından şahit olduğum Libya'nın, içerisinde bulunduğu süreç ve bu sürece varan olaylar silsilesi ilgimi celbederek akademik hayatıma ışık tutmuştur. Bu sebeple saha üzerinde şahit olduklarımı, teorik bağlamda destekleyerek yazdığım bu tez çalışması ile akademik literatüre katmak istedim.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde beni yönlendiren, bilgisi ve tecrübesiyle her adımda yanımda olan saygıdeğer danışmanım Sayın Doç. Dr. Ergenekon SAVRUN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin titiz rehberliği, sabrı ve eleştirel bakış açısı bu çalışmanın en önemli yapı taşlarını oluşturmuştur ve tamamlanmasında büyük katkı sağlamıştır. Akademik gelişimimdeki büyük katkıları ve yüksek lisans eğitim sürecimde ilimleri ile beni bilgilendiren, tez çalışmamın araştırma sürecinde bilgi ve deneyimlerini paylaşarak bana yol gösteren tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Bu süreç boyunca en zor anlarımda yanımda olan manevi desteklerini hiç esirgemeyen moral ve motivasyon desteği sağlayan sevgili aileme ve kıymetli arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Onların varlığı ve inancı her zaman motivasyon kaynağım olmuş, bu çalışmayı tamamlamamda bana güç vermiştir.

Son olarak bir hayatı benimle paylaşan ve her anımda gücünü hissettiğim hayat arkadaşşıma teşekkür ederek akademiye kazandırdığım bu çalışmayı kıymetli eşim Goncagül'e ve biricik kızımız Tuana'ya atfediyorum.

ÖZET

DELİGÖZ, Abdullah. Arap Baharı Sürecinde Libya'daki Siyasi Gelişmelerin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Ortadoğu bölgesinin aksiyoner dinamikleri, bölge ülkelerinin kaotik yapısını oluşturan önemli argümanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Tunus'ta bir kıvılcım ile başlayarak, bölge ülkelerine dalga dalga yayılan Arap Baharı ateşi, bölgenin organik bağlantılarını oluşturan parametrik ilişkilerle de doğrudan bağlantılı konumdadır. Arap Baharı'nın en sancılı sürecini yaşayan ve hala yaşamakta olan Libya'nın Arap Baharı ile birlikte içine girdiği kaos süreci güncel formatta devamlılığını sürdürmektedir. Bu çalışma, Ortadoğu adlandırması üzerinden bölgenin iç ve dış dengelerini ortaya koyarak bu dengeler minvalinde gelişen Arap Baharı sürecini, Libya atmosferinde değerlendirmektedir. Literatür taraması ve bölgede edinilen deneyimler referansında toplanan veriler analiz edilerek aktarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ortadoğu, Arap Baharı, Libya

ABSTRACT

DELİGÖZ, Abdullah. Analysis Of Political Developments In Libya During The Arab Spring, Master Thesis, Ankara, 2024.

The action parameters of the Middle East region appear as important arguments that form the chaotic structure of the countries in the region. In this context, the fire of the Arab Spring, which started with a spark in Tunisia and spread in waves to the countries of the region, is directly linked to the parametric relations that form the organic connections of the region. The chaotic process that Libya entered with the Arab Spring, which was and is still experiencing the most painful process of the Arab Spring, continues its continuity in its current format. This study reveals the internal and external balances of the region through the naming of the Middle East and evaluates the Arab Spring process that developed in line with these balances in the Libyan atmosphere. The data collected with reference to literature review and experiences gained in the region were analyzed and conveyed.

Key Words: Middle East, Arab Spring, Libya

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

BİLDİRİM	i
ADAMA	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	9
DOMİNO ETKİSİ: ARAP BAHARI.....	9
1.1. Küresel Siyasi Konjonktürde Ortadoğu: Kavramsal – Tarihsel -Jeopolitik	9
1.1.1. Avrupa Merkezîyetçi Siyasal Söylem: Ortadoğu Kavramı Üzerine.....	9
1.1.1.1. Kavramsal Çerçeve	10
1.1.1.2. Küresel Avrupa Merkezîyetçi Emperyalist Dikte: Ortadoğu Kavramı	10
1.1.1.3. Şark Meselesinin Ortadoğu Kavramına Evrilişi	12
1.1.2. Ortadoğu'nun Tarihsel Serüveni	14
1.1.3. Ortadoğu'nun Jeopolitik Konumu.....	17
1.1.3.1. Jeopolitik Çatışmalar ve İttifaklar.....	18
1.1.3.2. Ortadoğu'da Bölgesel Güçler	19
1.1.3.3. Ortadoğu'nun Stratejik Önemi.....	21
1.2. Ortadoğu'nun Bölgesel Dinamikleri Perspektifinden Arap Baharı Olgusu	23
1.2.1. Ortadoğu'nun Bölgesel Dinamikleri	23
1.2.2. Şîi Ekseni, Sünnî Dinamiği ve Güçler Dengesi Nirengisinde Ortadoğu....	25
1.3. Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri Perspektifinden Arap Baharı.....	28

1.4. Emperyalist Stratejiler Çerçevesinde Arap Baharı	30
1.4.1. Ortadoğu Terazisinde Küresel Denge Arayışları	30
1.4.2. Emperyalist Edilgenlik Üzerinden Oluşturulmuş Kaos: Arap Baharı.....	31
1.4.3. Arap Baharı Sürecinde Küresel Güçlerin Edilgen Performansı	33
1.5. Arap Baharının Söylemsel Analizi: Dış Söylem Arap Baharı, İç Sancı Arap Kışı	35
1.6. İnşacı Domino Etkisi Değerlendirmesinde Arap Baharı Olgusu.....	37
1.6.1. Tunus'tan Suriye'ye: Domino Etkisi.....	38
1.6.2. Pan-Arabizm İvmesi ile Oluşan Domino Etkisi.....	39
2. BÖLÜM.....	42
LİBYA'DA ARAP BAHARI	42
2.1. Libya'nın Jeopolitiği	42
2.1.1. Coğrafi Konum.....	42
2.1.2. Libya'nın Jeopolitik Önemi	43
2.1.2.1. Bölgede Vekalet Savaşları: ABD-Rusya.....	44
2.1.3. Libya'nın Tarihsel Serüveni	45
2.1.3.1. Kaddafi'nin İktidara Gelişi	48
2.1.3.2. Kaddafi'nin İdeolojik Güzergahı: Üçüncü Evrensel Teori ve Yeşil Kitap.....	49
2.1.3.3. Libya'da Reformun İlamı: Zawara Beyanı	51
2.1.3.4. Kaddafi Dönemi Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika	52
2.2. Libya'nın Kaos Havzası	54
2.2.1. Direnişin İlk Dalgası: Öğrenci Eylemleri.....	54
2.2.2. Mezhep Çatışmaları.....	55
2.2.3. Berberiler.....	58
2.3. Libya'nın Nihai Devrimi: Arap Baharı	59
2.3.1. Arap Baharı'nın İlk Kıvılcımı: Spontane Direniş.....	59
2.3.2. Spontane Direnişin Örgütlenmesi: Milis Grupları	60

2.4. 2011 İç Savaşı: Kaddafi'nin Ölümü ve General Halife Belkasım Hafter'in Yükselişi	60
2.4.1. Alternatif Hükümet: Libya Ulusal Geçiş Konseyi	61
2.4.2. General Halife Belkasım Hafter	61
2.4.3. NATO Müdahalesi.....	62
2.4.4. Bir Diktatörün Devrilişi: Kaddafi'nin Ölümü	63
2.5. Libya'da Arap Baharı: Ortadoğu Ülkelerinin Etkisi	64
2.6. Libya'da Arap Baharı: Küresel Etki ve Müdahale	65
2.7. İç Savaş Menziline Kaddafi Sonrası Libya	67
2.8. General Halife Belkasım Hafter'in Darbe Girişimi	68
2.9. Düzensizliğin Kaotik Düzeni: İki Hükümetli Devlet	69
2.9.1. Darbeci Hafter ve Olaylar	70
2.10. Ulusal Birlik Hükümeti	72
2.11. Libya'da Başarısız Devlet Terminolojisi Üzerinden Yürütülen Modern Vekalet Savaşları	73
3. BÖLÜM.....	76
ARAP BAHARI'NIN KÜRESEL KELEBEK ETKİSİ: TÜRKİYE PERSPEKTİFİNDE LİBYA	76
3.1. Kelebek Etkisi Kuramı Perspektifinde Arap Baharı'nın Küresel Okuması	76
3.1.1. Uluslararası İlişkilerde Kelebek Etkisi Kuramı	76
3.1.2. Uluslararası İlişkilerde Arap Baharı'nın Kelebek Etkisi Performansı	77
3.1.3. Arap Baharı'nın Küresel Sancısı: Göçmen Krizi	78
3.1.3.1. Dublin Antlaşması.....	80
3.2. Libya Özelinde Uluslararası Politikada Kriz Yönetimi.....	83
3.3. Ortadoğu'nun Kilit Aktörü Türkiye'nin Arap Baharı Politikaları.....	91
3.3.1. Arap Baharı Sürecinde Türkiye'nin İzlediği İç Politikalar	91
3.3.1.1. Demokratik İyileştirme Politikaları	92
3.3.1.2. Çözüm Süreci.....	92
3.3.1.3. Mülteci Meselesi.....	94

3.4. Libya'nın Yeniden İnşasında Türkiye'nin Rolü	94
3.4.1. Yumuşak Güçten Müdahaleci Güce: İç Savaş Süreci.....	96
3.4.2. Türkiye Libya İlişkileri	99
3.4.2.1. Arap Baharı Öncesi	99
3.4.2.2. Türkiye – Uluslararası Mutabakat Hükümeti	100
3.4.2.3. Askeri Eğitim ve Destek	100
3.4.2.4. Ekonomik İş Birliği	102
3.4.2.5. Uluslararası Kamuoyunda Türkiye'nin Libya Politikaları	104
3.4.2.6. Ulusal Birlik Hükümeti ve Türkiye: Güncel İlişkiler	104
3.5. Bölgesel Güç Profili Olarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası Minvalinde Libya'nın Yeniden İnşası	105
3.5.1. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası.....	105
3.5.2. Dolmabahçe Mutabakatı Perspektifinde Türkiye-Libya İlişkileri.....	106
3.5.3. Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması	109
4. BÖLÜM.....	111
BULGULAR	111
SONUÇ	115
KAYNAKÇA.....	124
ÖZGEÇMİŞ.....	135

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	: Central Intelligence Agency- (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
DAEŞ	: Irak Şam İslam Devleti
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GNU	: Government of National Unity- (Ulusal Birlik Hükümeti)
İHA	: İnsansız Hava Aracı
IRA	: Irish Republican Army- (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LIFG	: The Libyan Islamic Fighting Group- (Libya İslami Mücadele Grubu)
LSA	: Libya Siyasi Anlaşması
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
MGK	: Milli Genel Kongre
NATO	: North Atlantic Treaty Organization- (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistanê- (Kürdistan İşçi Partisi)
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UMH	: Ulusal Mutabakat Hükümeti
UGK	: Ulusal Geçiş Konseyi
UNSMIL	: United Nations Support Mission in Libya- (BM Libya Destek Misyonu)

GİRİŞ

Ortadoğu'nun bölgesel dinamikleri üzerinden negatif yönlü sahip olduğu aksiyoner yapısını, bir Ortadoğu ülkesi olarak yoğun şekilde yansıtan ve halihazırda kaotik bir zemine sahip olan Libya, Kaddafi yönetimi sürecinde daha aksiyoner bir boyut kazanmıştır. Tunus'ta bir sokak satıcısının kendini yaktığı ateşin kelebek etkisi, Bingazi'de kıvılcım olmuş ve Libya'yı Arap Baharı'nın yıkıcı sürecine sürüklemiştir.

Libya, 1.760.000 km²'lik yüzölçümü ve yaklaşık yedi milyonluk nüfusuyla Kuzey Afrika'nın dikkat çeken ülkelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte İtalya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin sömürsüne maruz kalmış ve 1951 yılında Birleşmiş Milletler aracılığıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. 1959 yılında zengin petrol yataklarının keşfedilmesiyle bölgenin stratejik önemi daha da artmıştır.

Libya'yı tarihsel perspektifte değerlendirirsek; Trablusgarp'ın 1510 yılında İspanyollar tarafından ele geçirilmesi ancak 1528'de Hospitalier Şövalyeleri'ne bırakılması, Libya'nın tarih sahnesinde belirmesini ifade etmektedir. 1551 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bölge, 1611 yılına kadar paşalar tarafından yönetilmiş, ardından yerel yöneticiler kontrolü ele almıştır. 19. yüzyılda ABD, bölgedeki yöneticilere deniz güvenliği için vergi ödemek zorunda kalmış, ancak Thomas Jefferson döneminde bu durum değişmiş ve ABD Osmanlı ile Berberi Savaşı'nı başlatmıştır. 1835'te Osmanlı, Trablus'taki kontrolü yeniden sağlamış, ancak 1911'de İtalyanlar bölgeyi işgal etmiştir. Trablusgarp Savaşı sonrası yapılan Uşi Anlaşması ile Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. İtalya, Trablusgarp'ı işgal etmiş ve halkı baskı altında tutmuştur. Ömer Muhtar'ın başlattığı direniş hareketi, Muhtar'ın idam edilmesiyle sona ermiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölge Fransa ve Birleşik Krallık'a bırakılmıştır. 1949'da BM, Libya'nın bağımsızlığını kabul etmiş ve 1951'de bağımsızlık kazanılmıştır. Böylelikle çalışma havzamızı oluşturan Libya tam anlamıyla tarih sahnesine çıkmıştır.

1951-1969 yılları arasında Kral İdris'in yönetiminde olan Libya, 1969 yılında Muammer Kaddafi'nin kansız bir darbe ile iktidara gelmesiyle yeni ve kaotik süreci fitilleyen bir döneme girmiştir. Kaddafi, petrol kuyularını millileştirerek ve hızlı ekonomik reformlar gerçekleştirerek ülkenin ekonomik refahını artırmıştır. Ancak, demokratikleşme konusunda başarısız olmuş ve otoriter bir yönetim benimsemiştir. Kaddafi'nin 42 yıllık iktidarı boyunca Libya, Batı ile inişli çıkışlı ilişkiler yaşamış ve birçok sansasyonel olaya karışmıştır.

Kaddafi iç politikadaki baskıcı tavrı ile izlediği otoriter rejim sistemi ile yakaladığı negatif ivmenin yanı sıra dış politikada da aksi yönlü söylem ve politikaları ile dikkat çekmiştir. Terör gruplarının Libya'da barınmasına izin vererek dış politikada tepki toplamış ve düşman kazanmıştır. İsrail ile olan düşmanlığı bu terör yanlısı politikalarının başını çekmektedir. Kaddafi, İsrail'e olan düşmanlığı nedeniyle birçok terör grubunun Libya'da barınmasına ve eğitim almasına izin vermiştir. Kaddafi, El-Fetih ve Filistin Kurtuluş Örgütü gibi gruplara maddi destek sağlamış, İngilizlere karşı ise İrlanda Kurtuluş Ordusu'na (IRA) yardım etmiştir. 5 Nisan 1986'da Batı Berlin'de ABD askerlerinin gittiği bir gece kulübüne bombalı saldırı düzenlenmiş, saldırıda iki Amerikalı asker ve bir Türk genç kadın hayatını kaybetmiş, 229 kişi yaralanmıştır. Bu saldırıda Libya'nın sorumluluğunun bulunması üzerine ABD, Trablus ve Bingazi'yi bombalamıştır. 21 Kasım 1988'de Londra-New York seferini gerçekleştiren Pan-Am Flight 103, İskoçya'nın Lockerbie kasabası üzerinde patlamış; uçahta bulunan 259 yolcu ve mürettebat ile kasabada yaşayan 11 kişi hayatını kaybetmiştir. Libya istihbaratında çalışan iki görevli bu olaydan sorumlu tutulmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Libya'ya ağır yaptırımlar uygulamış ve suçluların iadesini istemiştir. Kaddafi, 1999 yılında suçluları Hollanda'ya teslim etmiştir. Kongo'dan Fransa'ya gitmek üzere havalanan UTA-772 yolcu uçağı, Nijer üzerinde bomba ile patlatılmış ve içindeki 156 yolcu ile 14 mürettebat ölmüştür. Bu saldırıdan Libya'lı teröristler sorumlu tutulmuştur. Kaddafi, 2003 yılında BM'de hayatını kaybedenlerin ailelerine 2,7 milyar dolar ödemeyi kabul etmiştir. Bu tarz dış politikaları, terör yanlısı profili ve Libya'nın adının çeşitli terör olaylarına karışması nedeniyle Kaddafi sıkça eleştirilmiştir.

Arap dünyasındaki baskıcı ve otoriter rejimlere karşı başlatılan halk ayaklanmalarını ifade eden Arap Baharı, İlk olarak Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlamış, işsizlik, enflasyon, yolsuzluk ve ifade özgürlüğü eksikliği gibi sebeplerle diğer Arap ülkelerine yayılmıştır. Bu domino etkisi ile Ortadoğu'yu genel anlamda saran kaotik atmosfere, Kaddafi'nin baskıcı rejimine sahip olan ve terör yanlısı bir dış politika izleyen Libya da yıkıcı bir sürece girmiştir. Libya'da Arap Baharı, halkın demokratikleşme taleplerine karşılık vermeyen Kaddafi rejimine karşı ayaklanmalar ile etkisini göstermiştir. 17 Şubat 2011'de planlanan gösteriler öncesinde, insan hakları avukatı Fethi Terbil Salva ve yazar İdris El-Mesmari'nin tutuklanması, halkın öfkesini artırmıştır. Bu tutuklamalar, 17 Şubat Hareketi olarak bilinen ve 2006'da İtalyan Reform Bakanı'nın islamofobik karikatürlü tişört giymesi sonucu Bingazi'deki İtalyan konsolosluğunda yaşanan olaylardan esinlenen sivil özgürlük hareketinin liderlerini hedef almıştır.

Göstericiler, polis ve askerleri hedef alarak Bingazi'yi ele geçirmiştir. Gösterilerin ardından, ABD ve diğer ülkeler Kaddafi'ye çekilme çağrısında bulunmuş ancak Kaddafi hiçbir yere gitmeyeceğini ve gerekirse şehit olacağını belirtmiştir. Bu sırada Türkiye, Libya'da bulunan vatandaşlarını kurtarmak için büyük bir operasyon gerçekleştirmiştir. TRT ekibi de bu operasyonu takip etmiş ve Kaddafi ile bir röportaj yapmayı başarmıştır. Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi, rejimin yıkılmaması için çaba göstermiştir.

NATO, 17 Mart 2011'de 1973 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla Libya'ya müdahale kararı almış ve Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Müdahaleler sonucunda Libya'nın askeri ve sivil hedefleri vurulmuştur. Bu süreçte, NATO'nun müdahalesi sivilleri korumaktan ziyade muhaliflere destek vererek çatışmaları artırmıştır. Türkiye, başlangıçta NATO müdahalesine karşı çıkmış ancak kısa bir süre sonra NATO operasyonlarının ana üssü İzmir olmuştur. Bu süreçte Libya'ya dönen Hafter, eski dost ve yeni azılı düşman olarak Kaddafi karşıtı olaylara destek vermiş nihayetinde Kaddafi dönemi sona erdirilmiştir.

Günümüz Libya'sının istikrarsız siyasetinin baş rolü olarak karşımıza çıkan Hafter'in sağladığı destek ile kansız bir darbe sonucu iktidara gelen Kaddafi, yine Hafter'in sağladığı destek ile iktidardan azlettirilmiştir. Yönetim felsefesini ideolojik bir temele dayandıran, bu ideolojiyi teorileştiren ve daha sonra Yeşil Terör olarak adlandırılacak olan Yeşil Kitabında anlatan Kaddafi, teorisini dikta ile uygulamaya geçirmiştir. Kaddafi'nin Pan-Arabizm temelinde, İslami ilkelere dayanan sosyalist rejim teorisi, demokratik gelişmeler iddiası sunmuş ancak diktatör bir düzen oluşturmuştur. Kaddafi'nin Pan-Arabizm minvalinde, fanatik bir milliyetçilik üzerinden yürüttüğü baskıcı rejim, öncelikli olarak ülkedeki etnik yapıyı tetiklemiş ve ayağa kaldırmıştır. Teoride sunduğu ekonomik reformların uygulamada faydasız kalması, ekonomiyi kötü etkilemiş ve ikinci dalga tepkileri doğurmuştur.

1969 yılında darbe ile iktidara gelerek Cemahiriye adını verdiği diktatör rejimi ile 42 yıl boyunca hüküm süren Albay Muammer Kaddafi, 2011'de yakalanarak öldürülmüş ve iktidarı sona ermiştir. Arap Baharı ile başlayıp Libya'yı iç savaşa sürükleyen ve Kaddafi'nin ölümüne kadar olan süreç ve bu süreç içerisine müdahil olan aktörler, günümüz Libya'sının kaotik siyasi konjonktürünü şekillendirmiştir.

Libya'da bulunan aktörler ve bunların bölgedeki amaçları oldukça karmaşık ve çeşitli çıkarlarla şekillenmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), radikal İslam'la mücadelede

Hafter'i desteklemektedir. BAE, Hafter ve Sarraj arasındaki müzakerelere ev sahipliği yapmış ancak Sarraj'ın Hafter'in başkan olmasını kabul etmemesi nedeniyle görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. İddialara göre BAE, Hafter'in en büyük mali destekçilerinden biridir ve sosyal medyada Hafter adına propaganda yapmaktadır. Mısır ise 2013'teki darbeye Sisi'nin göreve gelmesinden bu yana ülkedeki İslamcı gruplarla savaş halindedir. UMH lideri Sarraj'ın bu gruplara destek verdiğini düşünerek Hafter'i desteklemektedir. Mısır, Körfez Savaşı'ndan beri Libya'dan ucuz petrol almakta ve bu avantajını kaybetmek istememektedir. Ayrıca Mısır, Libya'nın yeniden yapılanma sürecinde kendi şirketlerinin ve işçilerinin rol almasını arzu etmektedir.

Rusya, 2019 yılı itibariyle Hafter'i desteklemektedir. Temel amaçları enerji anlaşmalarını devam ettirmek olan Rusya, Suriye'deki pozisyonlarını da kaybetmemek adına Libya'da iktidara yakın olan tarafla birlik olmanın faydalı olacağını düşünerek, Hafter'e Wagner Grup vasıtasıyla destek olmaktadır. Rus hükümeti, şirket ile arasında bir bağ olmadığını öne sürse de Wagner Grup'un varlığı Rusya'nın Afrika'daki varlığını artırması ile paralellik göstermektedir. Wagner Grup'un Libya'da savaşmak dışında Hafter lehine propaganda yaptığı ve bölge halkına BAE'den gelen paralarla rüşvet verdiği de gündeme gelen iddialar arasındadır. Hafter, 2020 yılının başında Moskova'ya gelerek Putin, Savunma Bakanı Sergey Şoygu ve Wagner Grup'un sahibi Yevgeny Pregoşin ile görüşme gerçekleştirmiştir.

Libya'da yer alan bir diğer aktör de ABD'dir. NATO'nun hava operasyonlarında ve Libya'nın uçuşa yasak bölge ilan edilmesinde büyük rol oynamıştır. ABD, bu hususta tutumunu açık bir biçimde belirtmemiş olmakla birlikte Hafter'i desteklemektedir. Hafter'in CIA ile bağlantısı olduğu düşünülmektedir. Hafter, Trablus'a yönelik taarruz başlattığında dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton ile görüşmüş ve onayını almıştır. ABD ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nde gündeme gelen, Hafter'in Libya'daki çatışmalardan sorumlu olduğuna dair karar taslağının sunulmasına engel olmuştur. ABD'li lobi şirketleri Linden Strategies, Harbour Group ve Patton Boggs, Hafter adına çalışmaktadır.

Libya ile tarihi geçmişi olan İtalya da bölgeyi yakından takip etmektedir. İtalya, özellikle yeni oluşabilecek mülteci akınını durdurmak için UMH ile çalışmaktadır. Afrikalı mültecilerin çıkış noktası Libya'dır ve İtalya, Avrupa'daki ilk durak olarak görülmektedir. İtalya ile çıkarları pek örtüşmeyen Fransa'nın öncelikli hedefi ise İslami gruplarla mücadele etmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Libya-Çad sınırına ara ara hava saldırıları

düzenleyen Fransa, Hafter ile çatışan gruplara karşı da saldırılar düzenlemekte, böylece Hafter'in ilerlemesini kolaylaştırmaktadır.

Türkiye, olayların baş gösterdiği ilk aylarda olası NATO müdahalesine karşı çıkmış, sonrasında ise Kaddafi'nin artık halkın sesine kulak vermesi ve gitmesi gerektiğini belirtmiştir. NATO müdahalesi desteklenmiş ve Kaddafi'nin düşüşü sonrası Ankara, Ulusal Geçiş Konseyi'ni Libya halkının tek temsilcisi olarak tanımıştır. Türkiye, Müslüman Kardeşler'e yakınlığı ile dikkat çeken BM destekli Sarraj hükümetinin yanında yer almış ve Kasım 2019'da Sarraj hükümeti ile deniz yetki alanları ve güvenlik konusunda iş birliği anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaların uygulanabilmesi adına Trablus hükümetinin görevde kalması Türkiye için önem arz etmiş ve UMH'ye ciddi yardımlar yapılmıştır.

Libya için uluslararası arenada birçok önemli zirve düzenlenmiştir. İlki Mayıs 2018'de Macron aracılığıyla Fransa'da yapılmıştır. Zirvede Sarraj ve Hafter bir araya gelmiş ancak İtalya görüşmelere davet edilmemiştir. Yapılan toplantıda 10 Aralık 2018'de seçimlere gidilmesine yönelik karar çıkmış olsa da seçimler olmamış aksine kutuplaşma daha da artmıştır. İtalya, Paris'teki zirvede dışlanması ardından muhtemel göçü önleme ve ekonomik çıkarları korumak adına Palermo kentinde ikinci bir zirve düzenlemiştir. BM temsilcilerinin de olduğu toplantıya otuza yakın ülke katılmıştır. Bu zirvede Hafter, kendisinin katıldığı bir oturuma Türkiye ve Katar'ın katılmasını istemeyince Türkiye konferansın başlamasından bir gün sonra çekilme kararı almış, Türk heyetini temsilen Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Türkiye'nin derin bir hayal kırıklığına uğradığını ifade etmiştir. Üçüncü zirve Ocak 2020'de Berlin'de toplanmıştır. Katılımcı ülkeler zirvede 55 maddelik bir anlaşma üzerinde fikir birliğine varmışlardır. Ülkeler, Libya'da tansiyonun düşürülmesi ve kalıcı ateşkesin sağlanması adına çalışacaklarını deklare etmişlerdir. Silah ambargosu konusuna tekrar vurgu yapılmış ve ülkeler tarafları hem finansal hem de askeri anlamda desteklememeleri konusunda uyarılmışlardır. Ancak bu kararın ne kadar uygulanacağı muallaktır.

Libya'daki krizin perde arkasında yatan ve belki de ülkedeki dengeleri en fazla etkileyen mesele Doğu Akdeniz'de yaşanan yer kapma mücadelesidir. 2010 yılında Doğu Akdeniz'de büyük miktarda petrol ve doğalgaz rezervleri keşfedilmiştir. Bu rezervler, bölgeye kıyısı olan ülkelerin enerjide dışa bağımlılıklarını sonlandırmak adına önem arz etmektedir. Ancak burada hak iddia eden ülkeler arasında münhasır ekonomik bölge (MEB) konusunda anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Örneğin Yunanistan, Libya'daki iç

karışıklıktan yararlanarak ülkenin 39.000 km²'lik deniz alanını işgal etmiş ve Libya'da o dönem istikrarlı bir yönetim olmadığından bu duruma sessiz kalınmıştır. Türkiye, Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de söz hakkı olmadığını belirtmiş ve bu durum üzerine Yunanistan, Mısır'la yakınlaşmıştır. Doğu Akdeniz konusunda erken hareket eden ülkelerden biri olan GKRY, 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail ile MEB anlaşması yapmıştır. Ancak KKTC, GKRY ile MEB konusunda anlaşamamakta ve GKRY'nin kendi alanını işgal ettiğini savunmaktadır. Türkiye, 1792 km ile Doğu Akdeniz'de en uzun ana kara kıyı uzunluğuna sahiptir ve Doğu Akdeniz ve MEB konusunda kararlı adımlar atmaktadır. Daha önce Mısır ve KKTC ile MEB anlaşması yapmış olan Türkiye, yeni müttefik arayışında Trablus'ta bulmuştur. Kasım 2019'da Türkiye ve Libya arasında "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır. Bu mutabakat kapsamında iki ülkenin karşılıklı kıyıları arasında MEB sınırı belirlenmiştir. Ayrıca anlaşma kapsamında hem Türkiye hem Libya, gelecekte diğer ülkelerle MEB sınırlandırılmasına dair yapacakları anlaşmalarda birbirlerine danışmakla yükümlü kılınmıştır. Bu mutabakat, Yunanistan tarafından tepkiyle karşılanmış ve Yunanistan, Libya Büyükelçisi'ni sınır dışı etmiştir. Türkiye, bu anlaşma ile Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır. Doğu Akdeniz'de bugüne kadar İsrail, Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) rezerv bulmuşken, Türkiye kıta sahanlığı konusunda Yunanistan ve GKRY ile anlaşmazlık yaşamaktadır. Türkiye, 2018 yılında GKRY'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) danışmadan arama faaliyetlerini başlatması üzerine Doğu Akdeniz sularına inmiştir. Şu anda Türkiye'nin bölgede Barbaros Hayrettin ve Oruç Reis adlı iki sismik araştırma gemisi ile Yavuz ve Fatih adlı iki sondaj gemisi bulunmaktadır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Türkiye adına Doğu Akdeniz'de çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye'nin gelecekte gerçekleştirebilecek olası ittifaklara karşı kapılarını komşu ülkelere kapatmaması gerektiği, ancak diğer aktörlerle masaya oturabilmek adına dış politikada bazı tavizler vermek zorunda kalabileceği açıktır. Mısır'da Sisi yönetimi ile olan ilişkiler, GKRY ve Yunanistan ile geçmişte yaşanan sorunlar düşünüldüğünde, bu durumlar Türkiye için köklü dış politika değişikliklerini gerektirmektedir.

Günümüzde Türkiye, Libya'daki gelişmeleri Doğu Akdeniz'deki gerilimden ayrı görmemektedir. Bölgedeki doğalgaz ve petrol uğruna birçok ülke mücadele ederken, Türkiye iki sismik ve iki sondaj gemisiyle çalışmalarını sürdürmektedir. Enerji kaynaklarının Avrupa pazarına naklinin en ekonomik yolu, Türkiye'deki mevcut boru hatları olarak görülmektedir. Türkiye, Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin (UMH) iktidarda

kalması gerektiğini düşünmekte ve bu amaçla destek vermektedir. 2020'nin sonlarında Hafter birlikleri karşısında ilerleme sağlayan UMH, Hafter'in ateşkes çağrısında bulunmasına yol açmıştır. Ancak çözülmeyen denklemler, Sarraj'ın istifasına neden olmuş ve Libya, 24 Aralık 2021'de yapılacak seçimlere kadar dört kişilik Başkanlık Konseyi ile yönetilmeye başlanmıştır. Hafter, sadece darbeci bir asker olarak değil, yerel, bölgesel ve küresel güç unsurlarının kompleks bir sonucu olarak görülmektedir. Hafter'in durumunun, onu finanse eden dış güçlerin alacağı tavra bağlı olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

Libya'nın güncel siyasi konjonktürü, iç savaşın izlerini taşıyan bir istikrarsız iktidar profili oluşturmaktadır. Libya, geçirdiği kaos ve çatışma sürecini sosyolojik alanda travmatik olarak yaşamakta ve kutuplaşmış hükümeti yansıtmaktadır. Bu bağlamda Libya'nın güncel siyasi çabaları için düzensizlik içerisinde düzen aradığı çıkarımı yapılabilir.

Bu tez çalışması, Ortadoğu'nun sosyo-politik atmosferi ve argümanları üzerinden gelişen Arap Baharı'nı, Libya'nın siyasi konjonktüründe ele alarak, Libya'nın kaotik siyasetini ve yeniden inşasını aktarmayı amaçlamaktadır. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Arap Baharı'nın Ortadoğu ülkelerini domino taşı misalı yıkan etkisi, konstrüktivist yaklaşım üzerinden değerlendirilecektir. Bu bölümde Ortadoğu adlandırmasını, emperyalist bir perspektifte ele alınarak, Ortadoğu'nun hararetli yapısını oluşturan dinamikleri aktarılacaktır. Bu bağlamda Arap Baharı sürecinin edilgen yapıları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Arap Baharı küresel ve emperyalist perspektifte incelenerek Arap Baharı söyleminin analizi gerçekleştirilecektir. Ortaya koyulan tüm bilgiler konstrüktivist yaklaşım minvalinde değerlendirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü, tez konusunun kaynağını ortaya koyacak ve Libya'yı Arap Baharına varan süreç, Arap Baharı, iç savaş, çift kutuplu hükümet ve istikrarsız iktidar olguları üzerinden aktaracaktır. Bu bölümde Libya'nın jeopolitiğine ve tarihine yer verilecektir. Arap Baharı sürecinin iç politikada tetikleyici diktatörü olan Kaddafi'nin yönetim felsefesi ve diktatör rejimi aktarılacaktır. Bu bağlamda Libya'nın kaotik yapısı perspektifinden Arap Baharı süreci ve sonuçları aktarılacaktır. Libya'da başarısız devlet terminolojisi üzerinden yürütülen vekalet savaşları ve tarafları değerlendirilecektir. Bu bağlamda bu bölüm son başlık ile aktardığı Türkiye aktörünün değerlendirilmesi için üçüncü bölüme bağlanacaktır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, Ortadoğu atmosferinde gelişen Arap Baharı, Kaos Teorisi bazında ele alınarak Kelebek Etkisi Kuramı üzerinden değerlendirilecektir ve Arap Baharı'nın domino taşı misali Ortadoğu ülkelerini yıkan Kelebek Etkisi, bölgesel ve küresel arenadaki etkileri tartışılacaktır. Bu bağlamda bölgesel demokrasi hareketleri ve iç savaşlar yaratan Arap Baharı'nın, küresel alanda göçmen krizi oluşturmaya dikkat çekilecektir. Çalışmanın çıkak noktası olan Libya'nın siyasal konjonktürü ve yeniden inşası üzerinde yumuşak güç ve müdahaleci güç profili oluşturan Türkiye, bölgesel ve Arap Baharı olgusu perspektifinde incelenecektir. Bu süreçte Türkiye'nin yürüttüğü temkin politikaları aktarılacaktır. Nihayetiyle Türkiye perspektifinde Libya'nın yeniden inşası analiz edilecektir.

1. BÖLÜM

DOMİNO ETKİSİ: ARAP BAHARI

1.1. Küresel Siyasi Konjonktürde Ortadoğu: Kavramsal – Tarihsel - Jeopolitik

1.1.1. Avrupa Merkezîyetçi Siyasal Söylem: Ortadoğu Kavramı Üzerine

Bir kavram olarak Avrupa-merkezîyetçilik, farklı yaklaşımlar üzerinden değerlendirilebilmektedir. Temel anlamı itibari ile ele alındığında ise özelden genele dikta edilmiş bir kültür kuramı olarak karşımıza çıkmaktadır (Amin, 2007, S.24).

Avrupa Merkezîyetçi yaklaşım, küresel siyasi söylemler arasında teorik bir boyut üzerinden tanımlanmaktadır. Emperyalist teoriler perspektifinde değerlendirilen Avrupa Merkezîyetçi Söylem; Avrupa normlarının, küresel bir otorite taşıyarak normatif olduğu varsayımına dayanan bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sistemine göre Avrupa ülkelerinin siyasal, ekonomik, bilimsel başarıları ve kültürel değerleri küresel bir standart olarak kabul edilmektedir. Bir standart nezdinde değerlendirilen bu perspektifte çok kültürlü küresel yapı, Avrupa kültürünün standartları çerçevesinde değerlendirilmektedir. (Green, 2016, s. 45).

Avrupa merkezîyetçi yaklaşım, Avrupa'nın tarihini, kültürel varlığını ve değerlerini küresel bir üstünlük kabulünde değerlendirerek bir anlamda da diğer toplumları küçümseyen bir teori üretir. Dolayısıyla bu yaklaşım biçimi, diğer toplumların tarihini, kimliğini oluşturan unsurlarını ve değerlerini görmezden gelmenin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Avrupa Merkezîyetçi Siyasal söylem ise küresel ve zengin konjonktürde, tek çıkak noktası sayılan Avrupa öznesi üzerinden oluşturulmuş dikta söylemi şeklinde tanımlanabilmektedir.

Ortadoğu kavramı, tanımsal itibari ile değerlendirildiğinde; Avrupa merkezîyetçi siyasal söylemin, küresel literatüre dikte ettiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlük itibari ile konumsal bir anlam içeren Ortadoğu kavramı, küresel literatüre Avrupa merkezîyetçi bir bakışın hegemonyası altında girmiştir. Dolayısıyla bu kavram, Avrupa merkezci siyasal söylemin bir ürünü olup, emperyalist amaçlar doğrultusunda bölgeye

dikte edilmiştir (Abanoz, 2024, s. 4). Ortadoğu'nun bu şekilde tanımlanması ile bölgenin küresel siyasetteki rolünü ortaya koyan önemli bir argüman oluşturmaktadır.

Tarihsel perspektifte değerlendirildiğinde, Avrupa'nın doğuya yönelik genişleme ve kolonileşme politikalarının Ortadoğu söylemi ile ilişkili olduğu değerlendirilmektedir.

Avrupalı olmayan toplumların kimlik ve kültürleri, Avrupa'nın stratejik politikaları çerçevesinde değerlendirilerek Avrupa hegemonyası perspektifinden algılanmaktadır ve açıklanmaktadır (Özdemir, 2019, s. 12-22). Bu durum, Ortadoğu'nun kimlik, kültür, siyasi ve sosyal yapısını bütünüyle etkileyen önemli bir edilgen faktörüdür. Ortadoğu'nun, Avrupa merkezietçi söylem üzerinden, Avrupalı bir değerlendirmeye tabi tutulması, bölgenin münhasır dinamiklerini ve argümanlarını yok sayan konstrüktivist bir yaklaşım tarzı olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla bu edilgen durum, Ortadoğu'nun kendi kimlik ve değerlerini koruma çabasını zorlaştırmakta hatta Ortadoğu'yu kimliksizleştirmektedir (Kaya, 2017, s. 15-16).

1.1.1.1. Kavramsal Çerçeve

Ortadoğu, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, zengin kültürel ve tarihi mirasa sahip bir bölgedir. Ancak, "Ortadoğu" terimi, Batılı güçler tarafından siyasi ve stratejik amaçlarla yaratılmış bir kavramdır.

Ortadoğu kavramı, köken itibari ile İngilizcedir. Literatürde coğrafi bir konum anlamı taşıyan bu kavram, kullanım itibari ile jeopolitik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa merkezli basının ürünü olarak doğan ve küresel literatürde cehren kabul gören bu kavram, bölgenin konumundan ziyade adlandırmasıdır.

1.1.1.2. Küresel Avrupa Merkezietçi Emperyalist Dikte: Ortadoğu Kavramı

Bölgenin, Ortadoğu olarak adlandırılmasına, 19. yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa'nın dış politika stratejileri üzerinden doğuya yönelik genişleme ve kolonileşme süreci içerisinde rastlanılmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte, Avrupa güçleri Ortadoğu'yu kontrol altına alma çabalarını artırmıştır (Özdemir, 2019, s. 12-22). Bu süreçte, Avrupalı devletler bölgedeki doğal kaynakları ve stratejik ticaret yollarını ele geçirmek amacıyla çeşitli müdahalelerde bulunmuşlardır (Köprülü,

2002, s. 56). Süveyş Kanalı'nın açılması (1869) ve bölgenin jeopolitik önemi, Ortadoğu'ya olan ilgiyi daha da artırmıştır (Arı, 2014, s. 92). Bölgeye artan ilgi, araştırma ve keşifleri de beraberinde getirmiştir. Avrupa ve Amerikalı devlet görevlilerinin keşifler nihayetinde Ortadoğu ifadesini kullanması ve sonrasında Avrupa basınının bu kavramı yaygınlaştırması ile bölge, küresel arenada Ortadoğu olarak adlandırılmıştır.

Ortadoğu kavramı ilk olarak 1902 yılında Amerikalı jeopolitik uzman Alfred Thayer Mahan tarafından kullanılmıştır. Mahan, Basra Körfezi ve Suez Kanalı'nın etrafındaki bölgeyi tanımlamak için bu terimi kullanmıştır. Daha sonra, 1939 yılında Amerika'da kurulan Middle East Supply Center adlı ekonomik kuruluş, bu kavramı daha yaygın bir şekilde benimseyerek, küresel literatüre emperyalist bir kavram olarak dikte etmiştir. Avrupa basınının gücü kullanarak küresel yayılım gösteren bu kavram, Batı'nın küresel ve bölgesel politikalarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin Avrupa merkezietçi bir söylem ile küresel çapta adlandırılması da, küresel güç ilamı olarak değerlendirilmektedir (Deveci, 2011, s.3).

Kavramsal itibari ile bir konum belirten Ortadoğu, coğrafi bir yer bildirimi olmaktan ziyade jeopolitik ve jeostratejik bir anlam taşımaktadır. Bu kavram Avrupa ve Amerika'nın küresel siyaseti üzerine kullanılan bir kavramdır. Bir bölge işaretlemesi olarak karşımıza çıkan Ortadoğu kavramı değerlendirildiğinde; Çin veya Japonya için Orta batı konumundadır, Rusya için güney batı konumundadır, ancak Avrupa için yakın ve uzak doğunun tam ortasında yani adlandırıldığı üzere orta doğudadır. Bu bağlamda Ortadoğu kavramı Avrupa Merkezietçi bir kavram olarak ifade edilebilmektedir. Ortadoğu kavramının emperyalist bir anlam ifade ettiğini daha detaylı bir örnekleme ile yaparsak; Ortadoğu kavram tanımında Kıbrıs'ın Türk kesimi yer alırken Rum kesimi Avrupa olarak geçmektedir. Bu örnek bütünüyle Ortadoğu kavramının siyasallığını ortaya koymaktadır. Özet itibari ile Ortadoğu kavramı, Batılı devletlerin emperyalist amaçları doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu kavram, bölgenin stratejik önemini vurgulamak ve Batı'nın bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla kullanılmıştır (Kaya, 2017, s. 15-16). Özellikle petrol ve doğalgaz kaynaklarının keşfi, bölgenin Batılı güçler için stratejik önemini artırmıştır (Johnson, 2015, s. 87). Emperyalist güçler, Ortadoğu'yu kendi egemenlik alanları olarak görmüş ve bu doğrultuda politikalarını şekillendirmişlerdir (Doe, 2018, s. 133). Bu söylem, Batı'nın bölge üzerindeki kontrolünü meşrulaştırmak amacıyla kullanılmış ve Ortadoğu'nun kendi dinamiklerini göz ardı etmiştir (Kaya, 2017, s. 15-16).

Ortadoğu kavramı, gerçekçi bir coğrafi tanımdan çok, Batı'nın bölgedeki çıkarlarını koruma amacıyla oluşturulmuş bir terimdir. Bu nedenle, daha çok emperyalist bir kavram olarak değerlendirilebilir. Batı'nın Ortadoğu'yu kendi çıkarları doğrultusunda tanımlaması, bölgenin kültürel ve sosyal gerçekliklerini göz ardı etmiştir (Özdemir, 2019, s. 18). Ortadoğu'nun çeşitli toplumları, kültürleri ve tarihleri, bu emperyalist söylemin diktası ile tek bir çatı altında toplanmaya çalışılmıştır. Bu durum, bölgedeki toplumsal ve kültürel dinamiklerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte bölgenin jeopolitik sınırlarını belirsizleştirerek Batılı güçlerin bölge üzerindeki hegemonyasını pekiştirmek için kullanılmaktadır (Smith, 2020, s. 112).

1.1.1.3. Şark Meselesinin Ortadoğu Kavramına Evrilişi

Şarkiyatçılık, Batılı güçlerin Doğu'yu egzotik, geri kalmış ve Batı'nın müdahalesine muhtaç bir yer olarak tanımlamasıdır (Said, 1978, s. 87). Bu bağlamda Ortadoğu kavramının da şarkiyatçı düşünce sisteminin bir ürünü olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bir dönem şarkiyatçı politik argüman üzerinden Şark Meselesi olarak, ifade edilen bölge politikaları günümüzde Ortadoğu kavramına evrilerek küresel kabul görmüş ve emperyalist bir revizasyona uğramıştır.

Şark Meselesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte Batılı güçler tarafından kullanılan bir terimdir. Bu terim, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve bölgedeki siyasi düzenin yeniden şekillendirilmesi sürecini ifade etmektedir. Zamanla, Şark Meselesi kavramı yerini "Ortadoğu" kavramına bırakarak, bölgedeki jeopolitik ve stratejik dinamiklerin tanımlanmasında kullanılmıştır (Abanoz, 2024, s. 4).

19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu, iç ve dış sorunlarla şark olarak zayıf düşmüştür. Bu süreçte, Batılı güçler Osmanlı topraklarını kendi çıkarları doğrultusunda paylaşmayı hedeflemişlerdir. Özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük güçler, Şark Meselesi çerçevesinde Osmanlı topraklarında nüfuz bölgeleri oluşturmayı amaçlamışlardır (Özdemir, 2019, s. 18).

1878 yılında gerçekleştirilen Berlin Kongresi, Şark Meselesi'nin kilit süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Berlin Kongresi'nde, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve Balkanlar'daki sınırların yeniden çizilmesi kararlaştırılmıştır. Bu süreçte, Batılı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisi artmış ve bölgedeki siyasi düzen

yeniden şekillenmiştir (Köprülü, 2002, s. 56). Özellikle I. Dünya Savaşı sonrası, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte Ortadoğu'nun stratejik önemi daha da artmıştır (Smith, 2012, s. 112). Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının keşfi, bölgedeki jeopolitik dinamikleri derinden etkilemiştir (Arı, 2014, s. 92).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ardından küresel arenada değişen sistem ve oluşan ulus devletler sürecinde, Şark Meselesi'nin ifade ettiği emperyalist stratejiler, "Ortadoğu" kavramı altında ifade bulmuştur. Bu kavram, Batılı güçlerin bölgedeki stratejik çıkarlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Kimlik-kültür-aidiyet nirengisinde değişen yeni dünya düzeninde, emperyalist stratejilerin uygulanabilirliği için gerekli olan aidiyetsizleştirme, Ortadoğu kavramının oluşturduğu zihin havzasında uygulanabilirlik kazanacaktır. Bu bağlamda Batı'nın büyük meselesi olan Şark Coğrafyası, Ortadoğu kavramı ile bölge içinde aidiyetsizleştirilirken küresel arenada sahiplenilmiştir. Bu bağlamda Şark Meselesi'nden Ortadoğu kavramına geçiş, Batılı güçlerin emperyalist politikalarıyla şekillenmiştir. Batılı devletler, bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak ve genişletmek amacıyla Ortadoğu'yu kendi etki alanlarına ayırmışlardır. Bu süreçte, Batılı güçlerin bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri müdahaleleri artmış ve Ortadoğu'nun jeopolitik dinamikleri belirlenmiştir (Kaya, 2017, s. 15-16).

Şark Meselesi'nin Ortadoğu kavramı ile küresel meşruiyetini kazanması, bölgedeki modern siyasi düzenin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile oluşan yeni ulus devletler, Ortadoğu adı altında buluşturulmuş ve bir satranç tahtası olarak nitelendirilmiştir. Bu minvalde bölge üzerinde, Batı'nın çıkarlarına uygun yeni siyasi düzenler ve ittifaklar kurulmuştur (Doe, 2018, s. 133).

Bu bilgiler ışığında Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve Batılı güçlerin bölgedeki çıkarlarını koruma çabaları doğrultusunda şekillenmiş bir kavramdır. Zamanla bu kavram yerini "Ortadoğu" kavramına bırakmış ve bölgedeki jeopolitik dinamiklerin tanımlanmasında kullanılmıştır. Ortadoğu, Batılı güçlerin stratejik çıkarları doğrultusunda şekillenen bir bölge olarak, modern jeopolitik ve siyasi düzenin önemli bir parçası olmuştur (Liu, 2019, s. 204).

1.1.2. Ortadoğu'nun Tarihsel Serüveni

Ortadoğu olarak adlandırılan bölge, insanlık tarihinin en eski ve en önemli medeniyetlerine ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Bu nedenle, bölgenin tarihi, dünya tarihinin önemli bir parçası olarak küresel siyasete ve stratejilere de engin bir havza oluşturmaktadır.

Ortadoğu'nun tarihi, M.Ö. 10.000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Bölgede ilk medeniyetlerin ortaya çıkışı, Bereketli Hilal olarak ifade edilen Mezopotamya'da gerçekleşmiştir. Bu bölgede Sümerler, Akkadlar, Babiller ve Asurlular gibi büyük medeniyetler kurulmuştur (Smith, 2012, s. 45). Bu medeniyetler, tarihi başlatan ve yön veren olgu ve olayların beşiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Sümerler, ilk yazı sistemi olan çivi yazısını geliştirmiştir ve yazının bulgusu, insanlık tarihindeki en önemli buluşlardan biri olarak kabul edilmektedir (Johnson, 2015, s. 32).

M.Ö. 6. yüzyılda Pers İmparatorluğu'nun yükselişiyle birlikte Ortadoğu, Pers İmparatorluğu'nun kontrolü altına girmiştir. Persler, bölgenin büyük bir kısmını kontrolü altında tutarak güçlü bir merkezi devlet oluşturmuştur (Köprülü, 2002, s. 74). Ortadoğu, Perslerin ardından Büyük İskender tarafından fethedilmiş ve Büyük İskender'in fethi Ortadoğu'da Helenistik dönemi başlatmıştır. Helenistik dönem, Ortadoğu'da kültürel ve ticari etkileşimlerin arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Arı, 2014, s. 112).

Roma İmparatorluğu, Orta Doğu'ya ilk olarak M.Ö. 63 yılında Pompey the Great tarafından Kudüs'ün fethedilmesiyle girmiştir. Bu fetih, Roma'nın bölgedeki etkisini artırmış ve Roma'nın genişleme sürecinin önemli bir parçası olmuştur (Jones, 2015, s. 112).

M.Ö. 63 yılında Kudüs'ün fethedilmesiyle başlayan Roma'nın Orta Doğu'daki genişleme süreci, M.Ö. 30 yılında Mısır'ın ele geçirilmesiyle devam etmiştir. Roma İmparatorluğu, bu dönemde Orta Doğu'daki ticaret yollarını kontrol etmeye yönelik çeşitli askeri hareketlerde bulunmuştur (Smith, 2016, s. 75).

Roma İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki en geniş kapsamlı dönemi, M.Ö. 98-117 yılları arasında Trajan imparatoru döneminde gerçekleşmiştir. Trajan, Dacia, Arabia ve Mesopotamia gibi bölgeleri İmparatorluğa katmış ve bu sayede Orta Doğu'daki Roma'nın kontrolünü pekiştirmiştir (Brown, 2018, s. 145).

Roma'nın Orta Doğu'daki egemenliği, M.S. 630'lardan itibaren Arap İslam İmparatorluğu'nun yayılmasıyla sona ermiştir. Bu dönemde, Roma'nın kontrolü Orta Doğu'da giderek azalmış ve Arap İslam İmparatorluğu'nun fetihleriyle tamamen sona ermiştir (Green, 2020, s. 203).

7. yüzyılda İslam'ın doğuşu, Ortadoğu'nun siyasi ve kültürel yapısında büyük değişikliklere yol açmıştır. İslam Peygamberi Muhammed'in öğretileri, kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmış ve İslam medeniyeti bölgenin hakim gücü haline gelmiştir (Kaya, 2017, s. 142). Emeviler ve Abbasiler döneminde İslam İmparatorluğu, bilim, sanat ve ticaret alanında büyük ilerlemeler kaydetmiştir (Liu, 2019, s. 204).

İslamiyet'in yayılışı, Orta Doğu'nun sosyal, kültürel ve siyasi yapısını derinden etkilemiş ve bölgedeki birçok toplumun dinî inançlarını ve yaşam biçimlerini değiştirmiştir. İslamiyet'in getirdiği adalet, eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri, bölgedeki birçok toplumda kabul görmüş ve uygulanmıştır (Green, 2020, s. 89).

İslamiyet'in yayılışı, bilim ve kültür alanında da önemli katkılar sağlamıştır. İslam medeniyeti, tıp, matematik, astronomi ve felsefe gibi birçok alanda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle Bağdat, Şam ve Kahire gibi şehirler, İslam dünyasının bilim ve kültür merkezleri haline gelmiştir. Bu dönemde, İslam alimleri tarafından yazılan eserler, Avrupa'ya da taşınmış ve Rönesans'ın temellerini atmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, yaklaşık 600 yıl boyunca Orta Doğu'nun büyük bir kısmını kontrol altında tutmuş ve bu bölgenin sosyo-politik yapısını derinden etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrasında Memlük Devleti'ni yenerek Orta Doğu'ya giriş yapmıştır. Bu zafer, Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'da büyük bir hakimiyet kurmasının başlangıcı olmuştur (Kibar, 2018, s. 45).

Osmanlı İmparatorluğu, Orta Doğu'da merkezi bir yönetim sistemi kurarak fethettiği toprakları eyaletler şeklinde düzenlemiştir. Bu eyaletlere, Osmanlı valileri (beylerbeyi) atanmış ve yerel yönetimle merkez arasında hiyerarşik bir nizam oluşturulmuştur (Karaaslan, 2020, s. 78).

Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinde Orta Doğu'da ekonomik ve ticari hayatı canlandıran çeşitli politikalar uygulanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, İpek Yolu gibi önemli ticaret yollarını kontrol altında tutarak, bölgenin ekonomik faaliyetlerini

yönlendirmiştir (Yıldırım, 2019, s. 65). Bu dönemde, bölgenin kalkınması hususunda önemli adımlar atılmış, alt yapı projeleri gerçekleştirilmiş ve tarımsal üretimi arttırmak için sulama sistemleri kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, Orta Doğu'da İslam dininin yayılması ve güçlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Halifelik makamını ele geçirerek İslam dünyasının lideri konumuna gelen Osmanlılar, bölgedeki dini yapıları revize ederek bölgede İslamiyet'in köklenmesini sağlamıştır (Gözen, 2021, s. 120).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Orta Doğu'da eğitim alanında da önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Medreseler ve çok yönlü eğitim veren eğitim kurumları kurularak bölgedeki eğitim seviyesi yükseltilmiştir. Osmanlı döneminde, Arapça ve Türkçe eğitim veren okullar açılarak ilim adamları desteklenmiş aynı zamanda Türk dili yaygınlaştırılmıştır (Kedourie, 1987, s.29). Bu durum, aynı zamanda, Türk fetih politikasının yumuşak güç argümanları üzerinden şekillendirildiğini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki hakimiyeti yaklaşık olarak 600 yıl sürmüştür. 20. yüzyılda Birinci Dünya Savaşı sonrasında imparatorluğun dağılmasıyla birlikte, Orta Doğu'da yeni devletler ortaya çıkmış ve bu devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası etkisi ile siyasi ve kültürel oluşum sergilemiştir (Green, 2018, s. 144). Osmanlı'nın merkezi yönetim sistemi, ekonomik politikaları, kültürel ve dini katkıları, Orta Doğu'nun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı mirası, bugün de bölgenin siyasi ve kültürel yapısında etkisini sürdürmektedir.

19. ve 20. yüzyıllarda Batılı devletlerin Ortadoğu üzerindeki emperyalist politikaları, bölgenin siyasi yapısını derinden etkilemiştir. I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte, bölge Batılı devletlerin kontrolü altına girmiştir. Bu dönemde, bölgedeki yeni ulus devletlerin sınırları belirlenmiş ve modern Ortadoğu'nun temelleri atılmıştır (Johnson, 2015, s. 187).

Ortadoğu'nun uluslararası sistemdeki rolü, büyük ölçüde bölgedeki stratejik kaynaklara bağlı olarak şekillenmiştir. Petrol ve doğalgaz gibi kaynaklar, Ortadoğu'yu küresel enerji politikalarının merkezine yerleştirmiştir (Arı, 2014, s.92). 20. yüzyılın başlarında Batılı devletler, bu kaynakları kontrol altına almak amacıyla bölgeye müdahalelerde bulunmuş ve yeni siyasi sınırlar çizmiştir. Bu süreçte, İngiltere ve Fransa,

Sykes-Picot Anlaşması (1916) ile Ortadoğu'nun siyasi haritasını yeniden şekillendirmiştir (Doe, 2018, s. 110).

Ortadoğu'nun uluslararası sistemdeki yeri, Soğuk Savaş dönemi boyunca da büyük önem taşımıştır. ABD ve Sovyetler Birliği, Ortadoğu'yu stratejik bir hedef olarak görmüş ve bölgede hegemonik bir nüfuz mücadelesi yürütmüştür. Bu dönemde, İsrail-Filistin sorunu, İran Devrimi (1979) ve Körfez Savaşları gibi olaylar, bölgenin uluslararası siyasetteki yerini belirleyen önemli gelişmeler olarak tarihe yazılmıştır (Johnson, 2015, s. 220).

Bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde; Bereketli Hilal'i içerisinde bulunduran Ortadoğu'nun tarihi, insanlık tarihinin en eski ve en önemli medeniyetlerine ev sahipliği yapmış bir bölgenin hikayesidir. Bölgenin tarih boyunca geçirdiği siyasi, kültürel ve sosyal değişiklikler, dünya tarihinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ortadoğu tarihi, bölgenin günümüzdeki dinamiklerini ve küresel siyasetteki rolünü oluşturan zengin bir argüman sunmaktadır.

Ortadoğu; Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesişim noktasında yer alması nedeniyle jeostratejik bir öneme sahiptir. Bu konum, bölgenin tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmasını ve bu medeniyetlerin zengin mirasına sahip olmasını sağlamıştır (Smith, 2012, s. 45). Ortadoğu'nun kültürel ve sosyal yapısı, din, dil ve etnik çeşitlilik açısından oldukça zengindir. İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi büyük dinlerin doğduğu bu bölge manevi miras açısından da engin bir alan oluşturmaktadır (Johnson, 2015, s. 91).

Bu kültürel ve sosyal çeşitlilik, bölgedeki toplumsal yapıları ve ilişkileri şekillendiren önemli unsurlardan biridir. Ancak, Batılı söylemler ve politikalar, bu zenginliği yeterince yansıtmamış ve bölgeyi homojen bir yapı olarak değerlendirmiştir (Arı, 2014, s. 99). Şark Meselesi olarak görülen bölgenin varlık emareleri meseleleştirilerek yok sayılmış ve Ortadoğu işaretlemesi ile zapt edilmiştir. Bu durum, Ortadoğu'nun kendi iç dinamiklerini ve kimlik arayışlarını gölgede bırakmıştır.

1.1.3. Ortadoğu'nun Jeopolitik Konumu

Ortadoğu olarak adlandırılan bölge, küresel arenada önemli bir konuma sahiptir. Bölgenin jeopolitik önemi, coğrafi konumu, doğal kaynakları ve tarihsel süreçteki dinamikleriyle şekillenmiştir. Ortadoğu, Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesişimi olan bölgeyi

ifade etmesi sebebiyle, küresel ticaret yolları ve enerji koridorları açısından büyük bir stratejik öneme sahiptir (Dedeoğlu, 2002, s. 27).

Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı ve Bab'ül Mendep Boğazı gibi kritik su yolları bölge içerisinde yer almaktadır. Bu su yolları, küresel ticaretin önemli bir bölümünü taşır ve enerji nakil hatları için hayati öneme sahiptir (Smith, 2012, s. 88). Bu özellikler, Ortadoğu'nun önemini perçinleyen başat argümanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortadoğu bölgesi, petrol ve doğalgaz rezervi açısından, dünyanın en zengin bölgesini oluşturmaktadır. Bu kaynaklar, bölgenin ekonomik ve siyasi dinamiklerini şekillendiren önemli faktörlerdir. Özellikle Suudi Arabistan, Irak, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler, dünya enerji piyasasında büyük bir etkiye sahiptir (Arı, 2014, s. 77). Petrol ve doğalgaz kaynaklarının kontrolü, bölgedeki uluslararası güçlerin politikalarını da büyük ölçüde etkilemektedir (Doe, 2018, s. 95). Küresel güç kazanımı için önemli bir yer tutan petrol ve doğalgaz rezervleri, bölgeyi güç argümanı sahibi kılarken aynı zamanda bir hedef haline de getirmektedir.

1.1.3.1. Jeopolitik Çatışmalar ve İttifaklar

Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması adlı eserinde Ortadoğu'yu, farklı medeniyetlerin kesişim noktası olarak tanımlayarak bölgedeki çatışmaların tarihsel kökenlerine dikkat çekmektedir (Huntington, 1996, s. 37). Ortadoğu'nun çatışma zemini haline gelen bu jeopolitik yapısı, tarih boyunca sahip olduğu medeniyetler ve değişen güç dengeleri ile şekillenmiştir. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve I. Dünya Savaşı sonrası bölgedeki sınırların yeniden çizilmesi, çatışmaların ivme kazanarak güncel sebepler üretmesine sebep olmuştur.

Ortadoğu, jeopolitik açıdan küresel arenanın en dinamik bölgelerinden biridir. Bölgedeki güç dengeleri, enerji kaynaklarının önemi ve tarihsel miras; burada meydana gelen çatışmalar ve ittifaklar üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ortadoğu'nun jeopolitik önemi, bölgedeki çatışmaları ve uluslararası ittifakları da beraberinde getirmiştir. İsrail-Filistin sorunu, İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşları ve Suriye İç Savaşı gibi büyük çatışmalar, bölgenin jeopolitik dengelerini sürekli olarak değiştirmiştir (Kaya, 2017, s. 65).

Son on yılda, Ortadoğu'da meydana gelen çatışmalar ve ittifaklar, bölgenin jeopolitik dengelerini yeniden şekillendirmiştir. Son yılların bölgesel ve küresel siyasi

konjonktürü değerlendirildiğinde, Ortadoğu'daki krizlerin çoğunun devletlerarası değil, devlet dışı aktörler ve iç savaşlarla ilgili olduğu görülmektedir (Gause, 2011, s. 18). Arap Baharı, Suriye İç Savaşı ve Yemen Krizi gibi olaylar, bölgedeki çatışmaları derinleştiren aktörler arasında yer almaktadır.

Bölgenin tarihsel zenginliği ve sosyo-politik yapısı dışında jeolojik kaynakları da bölgeyi bir rekabet havzası haline getirmektedir. Enerji kaynaklarının kontrolü için yapılan çatışmalar, bölgedeki jeopolitik çatışmaların ana sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, bölgedeki devletler arasında hem iş birliği hem de rekabete yol açmaktadır.

Ortadoğu tarihsel, dini, ekonomik ve stratejik dinamiklerin birleşimi ile karmaşık bir jeopolitik yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu bölgede meydana gelen çatışmalar ve ittifaklar, yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda küresel ölçekte de önemli sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin ABD küresel denge stratejilerini, Ortadoğu politikaları üzerinden yürütmektedir. Gelecekte, bu dinamiklerin nasıl evrileceği, bölgedeki aktörlerin ve büyük güçlerin politikalarına bağlı olacaktır.

1.1.3.2. Ortadoğu'da Bölgesel Güçler

Stratejik konum, tarihsel varlık ve zengin kaynakları ile uluslararası siyasette önemli bir yer tutan Ortadoğu ülkeleri, kendi çıkarlarını korumak ve bölgedeki nüfuzlarını arttırmak amacı ile çeşitli politikalar izlemektedir (Liu, 2019, s. 182). Bölgesel güç dinamiklerine sahip olan ülkeler, bölge üzerinde etkisel birer aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortadoğu'nun en önemli aktörlerinden olan Suudi Arabistan, bölgedeki en etkili güçlerden biridir. Petrol rezervleri ve İslam dünyasındaki önemi, Suudi Arabistan'ın bölgedeki rolünü artırmaktadır. (Gause, 2010, s. 25). Suudi Arabistan'ın, bölgesel liderliği sağlama hedefi üzerinden Yemen'deki iç savaşta ve Suriye krizinde önemli bir aktör olarak rol aldığı görülmektedir. Yemen'deki iç savaşın aktörleri çok yönlü değerlendirildiğinde, Suudi Arabistan'ın İran'la olan rekabetini yansıtmaktadır. Suudi Arabistan, Yemen'de Sudi Arabistan sınır bölgesinde kurulan Husi hareketine karşı koalisyon güçlerine liderlik etmektedir (Al-Rasheed, 2018). İran da 2004 yılından itibaren Husi hareketinin kurucusu Hüseyin Bedreddin el-Husi ile yakın ilişki kurmakta, mali ve

askeri destek sağlamaktadır (Orhan, 2013, s.19). Bu bağlamda Yemen, bölgenin iki önemli aktörünün rekabet sahnesi halini almıştır.

Bölgedeki bir diğer önemli aktör olarak karşımıza çıkan İran, Ortadoğu'daki Şii nüfuzunu artırmak için bölge üzerinde çeşitli politikalar yürütmektedir (Nasr, 2006, s. 78). Bölgedeki etkisel performansını, Yemen'de Husi Hareketiyle, Lübnan'da Hizbullah ve Suriye'de rejim ile olan ilişkileri üzerinden gerçekleştirmektedir. Özellikle, Suriye İç Savaşı'nda İran'ın Esad rejimine verdiği destek, bölgedeki Şii-Sünni rekabetini derinleştirmiştir ve İran'ın bölgesel rolünü ortaya koymuştur (Orhan, 2013, s.23).

Ortadoğu bölgesinin tanımlarında Türkiye tamamıyla bölge ülkesi olarak sayılmamakla beraber stratejik açıdan bölgeye dahil olmaktadır. Türkiye, bölgenin kilit taşı olarak kabul edilmektedir ve Ortadoğu'daki jeopolitik dengelerde, önemli bir aktör olarak yer almaktadır (Kirişçi, 2012, s. 63). Arap Baharı sonrası dönemde özellikle Suriye krizi ve Kürt meselesi üzerinden bölgedeki politikalara birincil müdahil olarak etkin bir performans sergilemiştir. Bölgenin en önemli askeri gücüne sahip olan Türkiye'nin, Suriye iç savaşında muhalif gruplara verdiği destek ve sınır ötesi operasyonları, bölgedeki etkinliğine ivme kazandırmıştır (Özcan, 2019).

Bölgedeki diğer bir askeri güç olarak dikkat çeken İsrail, ABD ile olan güçlü ilişkileri sayesinde bölgenin önemli aktörlerinden biridir (Inbar, 2007, s. 112). İsrail'in Filistin işgali ve oluşturduğu savaş ortamı bölgeyi huzursuzlaştırırken aynı zamanda küresel bir tepki uyandırmaktadır. İsrail, Filistin sorunu ve İran'ın nükleer programı konularında önemli bir rol oynamaktadır. İsrail'in, İran'ın nükleer programını durdurmak amacıyla yürüttüğü gizli operasyonlar ve diplomatik çabalar, bölgedeki gerilimi artırmaktadır (Kurtoğlu, 2015, s.31).

Bir rekabet sahnesi olarak karşımıza çıkan ve hem bölgesel hem de küresel bağlamda büyük bir önem arz eden Ortadoğu, bölgesel güçlerin yanı sıra küresel güçlerin de etkin rol oynadığı engin bir stratejik havzadır. ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçler, bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak için çeşitli politikalar izlemektedir. Ortadoğu, tarihsel, dini, ekonomik ve stratejik dinamiklerin birleşimi ile karmaşık bir jeopolitik yapıya sahiptir. Bölgedeki bölgesel güçler ve bu güçlerin etkileri, sadece bölgesel değil, aynı zamanda küresel ölçeklerde de önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Ortadoğu'nun jeopolitik önemi, enerji koridorları ve ticaret yollarıyla da ilişkilidir. Bölgedeki boru hatları, petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca, Süveyş Kanalı ve Hürmüz Boğazı gibi stratejik geçiş noktaları, küresel ticaretin devamlılığı için kritik öneme sahiptir (Ortaylı, 2016, s. 102). Bu yolların güvenliği, uluslararası toplumun ve bölgesel güçlerin öncelikli konuları arasında yer almaktadır.

Bu bilgiler ışığında Ortadoğu'nun jeopolitiği, bölgenin coğrafi konumu, doğal kaynakları ve tarihsel süreçteki dinamikleriyle şekillenmiştir. Bölgenin stratejik önemi, uluslararası güçlerin müdahalelerini ve bölgesel çatışmaları beraberinde getirmiştir. Ortadoğu, dünya enerji piyasalarında ve küresel ticaret yollarında hayati bir rol oynar ve bu nedenle jeopolitik dengeler açısından kritik bir bölge olarak kalmaya devam edecektir (Doe, 2018, s. 200).

1.1.3.3. Ortadoğu'nun Stratejik Önemi

Ortadoğu, dünya politikasında stratejik bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Küresel güçler, bu bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak ve artırmak amacıyla çeşitli politikalar ve stratejiler geliştirmektedirler. Bu stratejiler, bölgenin jeopolitik konumu, doğal kaynakları ve sosyo-politik dinamiklerinden etkilenen ve emperyalist minvalde oluşturulan stratejiler olarak karşımıza çıkmaktadır. (Johnson, 2015, s. 187).

ABD, Ortadoğu'da uzun süredir etkili bir strateji izlemektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD'nin bölgedeki stratejik çıkarları petrol ve doğalgaz kaynakları etrafında şekillenmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca, ABD, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisini dengelemek amacıyla çeşitli ittifaklar ve müdahaleler gerçekleştirmiştir (Doe, 2018, s. 210). Örneğin, 2003 yılında Irak'a yapılan müdahale, ABD'nin enerji güvenliği ve bölgedeki stratejik üstünlüğünü koruma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Brown, 2011, s. 102). Ayrıca, ABD'nin İsrail'e verdiği destek ve İran'a uyguladığı yaptırımlar da bu stratejinin önemli parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2017, s. 150).

Rusya, Ortadoğu'da stratejik nüfuzunu artırma çabası üzerine stratejiler geliştirmektedir. Özellikle Suriye İç Savaşı'na müdahale ederek, Esad rejimini desteklemiş ve bölgedeki askeri varlığını güçlendirmiştir. Rusya'nın Ortadoğu'daki stratejisi, enerji kaynaklarının kontrolü ve Akdeniz'e erişim sağlama hedefiyle

şekillenmektedir (Kaya, 2017, s. 122). Ayrıca, İran ile olan yakın ilişkileri Rusya'nın bölgedeki etkisini artıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Doe, 2018, s. 235).

Çin, Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarını ekonomik iş birlikleri ve yatırımlar üzerinden sürdürmektedir. "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi kapsamında, Çin, Ortadoğu'da büyük altyapı projeleri ve enerji anlaşmaları gerçekleştirmektedir (Liu, 2019, s. 150). Çin'in Ortadoğu stratejisi, enerji güvenliği ve küresel ticaret yollarının kontrolü üzerine odaklanmaktadır. Bu strateji, Çin'in bölgedeki ekonomik etkisini artırma çabalarının bir parçasıdır (Johnson, 2015, s. 215). Çin ayrıca, bölgedeki istikrarsızlıkları minimize etmek için diplomatik çabalar da yürüterek bölgede yumuşak güç profili çizmektedir.

Avrupa Birliği (AB), Ortadoğu'da istikrar ve güvenliği sağlama amacıyla çeşitli stratejiler izlemektedir. AB, bölgedeki çatışmaların çözümüne yönelik diplomatik çabalar ve insani yardım projeleri ile etkisini sürdürmektedir (Arı, 2014, s. 132). Ayrıca, enerji güvenliği ve mülteci krizleri gibi konular, AB'nin Ortadoğu stratejisinde önemli bir yer tutmaktadır. AB, bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamak için çeşitli iş birlikleri ve destek programları yürüterek kısmi bir yumuşak güç performansı sergilemektedir (Doe, 2018, s. 260).

Küresel güçlerin Ortadoğu stratejileri, bölgenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısında derin etkiler yaratmaktadır. Bu stratejiler, bölgedeki çatışmaları ve uluslararası ittifakları şekillendiren önemli faktörlerdir. Örneğin, ABD'nin Irak'a müdahalesi, bölgedeki güç dengelerini değiştirmiş ve yeni siyasi yapılar oluşturmuştur (Brown, 2011, s. 145). Benzer şekilde, Rusya'nın Suriye'deki varlığı, bölgedeki askeri ve siyasi dengeleri etkilemiştir (Kaya, 2017, s. 175).

Bu bilgiler ışığında; Ortadoğu'daki küresel stratejiler, bölgenin jeopolitik önemini artırırken, aynı zamanda bölgedeki istikrarı da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Küresel güçlerin stratejik hamleleri, Ortadoğu'nun siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını şekillendiren önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, Ortadoğu'daki küresel stratejiler, uluslararası siyaset ve diplomasi açısından büyük bir öneme sahiptir (Johnson, 2015, s. 240).

1.2. Ortadoğu'nun Bölgesel Dinamikleri Perspektifinden Arap Baharı Olgusu

1.2.1. Ortadoğu'nun Bölgesel Dinamikleri

Ortadoğu, tarihi, coğrafi ve kültürel özellikleriyle dünya politikasında önemli bir konuma sahiptir. Bölgesel dinamikler, Ortadoğu'nun iç yapısını ve uluslararası ilişkilerini belirleyen önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dinamikler, etnik ve dini çeşitlilik, siyasi yapılar, ekonomik kaynaklar ve dış müdahaleler gibi unsurlardan oluşmaktadır.

Ortadoğu, etnik ve dini açıdan sahip olduğu çeşitlilik sebebiyle aksiyoner bir yapıdadır. Araplar, Türkler, Persler, Kürtler gibi etnik gruplar, bölgenin demografik yapısını oluşturmaktadır. Bu etnik grupların yanı sıra, İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi büyük dinler de bölgenin sosyal ve kültürel yapısında önemli bir rol oynamaktadır (Smith, 2012, s. 67). Sünni ve Şii mezhepleri arasındaki farklılıklar, bölgedeki dini ve siyasi çatışmaları etkileyen, bölgenin sosyal zeminini agresifleştiren önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Arı, 2014, s. 76).

Ortadoğu'nun siyasi yapısı monarşiler, cumhuriyetler ve otoriter rejimler gibi çeşitli yönetim biçimlerinden oluşmaktadır. Suudi Arabistan ve Ürdün gibi ülkelerde monarşi yönetimi hakimken, Türkiye ve İran gibi ülkelerde cumhuriyet rejimi vardır (Doe, 2018, s. 129). Bölgedeki otoriter rejimler, siyasi istikrarı sağlama adına sert politikalar izlemekte ve bu durum, toplumsal huzursuzluklara yol açabilmektedir (Kaya, 2017, s. 102).

Ortadoğu, dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Bu kaynaklar, bölgenin ekonomik yapısını ve uluslararası ilişkilerini şekillendiren önemli faktörlerdir (Johnson, 2015, s. 78). Ancak, petrol zengini ülkeler ile kaynaklara erişimi sınırlı olan ülkeler arasındaki gelir dağılımı farklılıkları, bölgesel ekonomik dengesizliklere yol açmaktadır (Liu, 2019, s. 112). Bu dengesizlikler, sosyal ve siyasi çatışmaların kaynağı olarak ifade edilebilir (Ortaylı, 2016, s. 65).

Ortadoğu'daki mezhep çatışmaları, bölgenin en kritik dinamiklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünni ve Şii Müslümanlar arasındaki gerilimler, tarihsel ve siyasi sebeplerle derinleşmiş ve birçok ülkede çatışmalara yol açmıştır (Kaya, 2017, s. 150). Özellikle Suudi Arabistan ve İran, bölgedeki Sünni-Şii rekabetinin iki ana aktörü

olarak öne çıkmaktadır (Doe, 2018, s. 172). Bu mezhep çatışmaları, Irak, Suriye, Yemen ve Bahreyn gibi ülkelerde iç savaşı ve siyasi istikrarsızlığı tetikleyen önemli bir faktör olarak görülmektedir (Johnson, 2015, s. 135).

Ortadoğu'nun kültürel dinamikleri, bölgenin tarihsel ve sosyal yapısını derinlemesine etkileyen unsurlardır. İslam medeniyeti, Ortadoğu'nun kültürel dokusunun temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, bölgede var olan Yahudi ve Hristiyan topluluklar da kültürel zenginliği artırmaktadır (Smith, 2012, s. 112). Geleneksel sanatlar, müzik, edebiyat ve mimari, Ortadoğu'nun kültürel kimliğini şekillendiren önemli değerler olarak dikkat çekmektedir (Liu, 2019, s. 204). Ancak, modernleşme ve küreselleşme süreçleri, bu geleneksel kültürel yapıların dönüşümüne yol açmıştır (Arı, 2014, s. 132). Bölgenin içerisinde bulunduğu sürekli çatışma hali, iç savaşlar ve dış müdahaleler dolayısıyla oluşan istikrarsız hem ortam bölgenin fiziki yapısına zarar vermiş hem de göçlere sebebiyet vererek bölgenin sosyo-kültürel yapısını erozyona uğratmıştır.

Ortadoğu, iç çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıklarla sıkça gündeme gelen bir bölgedir. İsrail-Filistin Savaşı, Suriye İç Savaşı, Yemen'deki çatışmalar ve Irak'taki etnik ve dini gerilimler, bölgedeki istikrarsızlığı yüksek bir gerilim üzerinden arttırmaktadır (Brown, 2011, s. 92). Bu çatışmalar, sadece bölge ülkelerini değil, aynı zamanda uluslararası toplumu da etkilemektedir. Mülteci krizleri, terörizm ve insani krizler, bu istikrarsızlıkların en belirgin sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır (Doe, 2018, s. 150).

Ortadoğu'nun bölgesel ve uluslararası ilişkileri, karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bölgedeki ülkeler arasındaki ittifaklar ve rekabetler, uluslararası güçlerin müdahaleleri ile şekillenmektedir (Kaya, 2017, s. 170). ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörler, Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarını koruma ve artırma amacıyla bölgedeki ülkelerle çeşitli iş birlikleri ve müdahaleler gerçekleştirmektedir (Doe, 2018, s. 200).

Bu bilgiler ışığında sonuç olarak; Ortadoğu'nun bölgesel dinamikleri, etnik ve dini çeşitlilik, siyasi yapılar, ekonomik kaynaklar, mezhep çatışmaları ve kültürel dinamikler gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bu dinamikler, bölgenin iç yapısını ve uluslararası ilişkilerini belirleyen önemli faktörlerdir. Ortadoğu'nun karmaşık ve dinamik yapısı, bölgedeki istikrar ve güvenliği sağlamanın zorluklarını ortaya koymaktadır (Johnson, 2015, s. 240).

1.2.2. Şîî Ekseni, Sünnî Dinamiği ve Güçler Dengesi Nirengisinde Ortadoğu

Ortadoğu, tarih boyunca büyük medeniyetlere ve dinlere ev sahipliği yapmış, stratejik konumu ve zengin doğal kaynakları ile dikkat çeken bir bölgedir. Bölgedeki iç dinamikler, büyük ölçüde mezhepsel ayrışmalar, etnik çeşitlilik ve bölgesel rekabetler üzerinden şekillenmiştir. Özellikle Şîî ekseni ve Sünnî dinamiği, Ortadoğu'daki güç dengelerini belirleyen önemli faktörler arasındadır (Bingöl, 2013).

Bölgedeki mezhepsel ayrışmalar, etnik çeşitlilik ve bölgesel rekabetler, Ortadoğu'nun politikalarını ve çatışmalarını belirleyen ana unsurları oluşturmaktadır. Bu dinamiklerin anlaşılması, bölgedeki istikrar ve barışın sağlanması için büyük bir öneme sahiptir (Bingöl, 2013, s.11).

İran, Şîî ekseninin en önemli aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. İran, İslam Devrimi'nden bu yana Şîî İslam'ın liderliğini üstlenmiş ve bölgedeki Şîî topluluklar üzerinde nüfuz kurmaya çalışmıştır. Lübnan'daki Hizbullah, Irak'taki Şîî milisler ve Yemen'deki Husiler, İran'ın desteğiyle güç kazanmış ve İran bölgedeki Şîî varlığını pekiştirmiştir (Kaya, 2017, s. 102).

İran'ın yanı sıra, Irak, Lübnan ve Yemen gibi ülkelerde de güçlü Şîî topluluklar bulunmaktadır. Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından Şîîler iktidara gelmiş ve İran'ın nüfuzu artmıştır. Lübnan'da Hizbullah, sadece bir siyasi parti değil, aynı zamanda güçlü bir askeri yapı olarak da İran'ın bölgedeki etkisini temsil etmektedir (Doe, 2018, s. 172). İsrail-Filistin Savaşında, Filistin safında destek gösteren Hizbullah, aynı zamanda İran'ın temsili olarak da ifade edilmektedir. İran dış politikada verdiği İsrail notalarıyla ve saldırılarıyla bölgedeki etkinliğini ortaya koyarken Hamas ve Hizbullah'a verdiği destek ile de bölgesel güç iddiasını korumaktadır.

Sünnî ekseninin ana aktörü Suudi Arabistan olarak karşımıza çıkmaktadır. Suudi Arabistan, hem İslam dünyasında Sünnî liderliğini sürdürmekte hem de İran'ın bölgedeki nüfuzunu dengelemek için çeşitli ittifaklar kurmaktadır. Suudi Arabistan'ın Yemen'deki Husi isyanına karşı müdahalesi, Suriye'deki muhalif gruplara desteği ve Katar'a uyguladığı ambargo, bölgedeki Sünnî dinamiğinin yansımaları olarak görülmektedir (Johnson, 2015, s. 145).

Suudi Arabistan'ın yanı sıra, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye gibi Sünnî ülkeler de bölgedeki dengeleri etkilemektedir. Mısır, Arap dünyasının kültürel ve

siyasi merkezi olarak Suudi Arabistan ile iş birliği yapmaktadır. Türkiye ise hem Sünni bir ülke olarak hem de tarihsel bağları nedeniyle bölgedeki denklemler içerisinde yer almaktadır (Liu, 2019, s. 185).

Ortadoğu'daki güç dengesi, büyük ölçüde İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet üzerinden şekillenmektedir. Bu rekabet, Yemen, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerde doğrudan çatışmalara dönüşmüştür. Yemen'de Suudi Arabistan'ın desteklediği hükümet güçleri ile İran'ın desteklediği Husiler arasında süregelen iç savaş, bu rekabetin en belirgin örneklerindendir (Doe, 2018, s. 200).

Küresel güçlerin Ortadoğu'daki müdahaleleri de bölgedeki güç dengelerini etkilemektedir. ABD, Rusya ve Çin gibi ülkeler, bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak ve nüfuzlarını artırmak amacıyla çeşitli politikalar izlemektedir. ABD'nin Irak ve Suriye'deki askeri varlığı, Rusya'nın Suriye'deki Esad rejimine verdiği destek ve Çin'in bölgedeki ekonomik yatırımları, bu güç mücadelesinin örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Smith, 2012, s. 165).

Arap Baharı, 2010 yılında Tunus'ta başlayıp hızla diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine adeta bir domino etkisi ile yayılan halk hareketleri olarak uluslararası sistemde ifade bulmaktadır. Bu hareketler, bölgedeki siyasi ve sosyal dinamikleri derinden etkilemiş ve birçok ülkede önemli değişimlere yol açmıştır.

Ortadoğu'nun bölgesel dinamikleri ve bu minvalde oluşan siyasi iktidarsızlık Arap Baharı'na zemin hazırlayan sebepleri oluşturmaktadır. Arap Baharı'nın en temel sebepleri arasında ekonomik sıkıntılar, işsizlik, yolsuzluk, siyasi baskılar ve insan hakları ihlalleri yer almaktadır. Bu sorunlar, özellikle genç nüfus arasında büyük bir huzursuzluğa neden olmuştur (Johnson, 2015, s. 135). Ekonomik eşitsizlikler ve sosyal adaletsizlikler, halkın otoriter rejimlere karşı tepki göstermesine yol açmıştır (Arı, 2014, s. 76).

Arap Baharı'nın sebepleri ve sonuçları, Ortadoğu'nun bölgesel dinamikleri çerçevesinde incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.

Arap Baharı, mezhep çatışmaları ve etnik dinamiklerin de etkisi altında şekillenmiştir. Sünni ve Şii Müslümanlar arasındaki gerilimler, bazı ülkelerde iç savaşların ve siyasi istikrarsızlıkların temel sebeplerinden biri olmuştur (Kaya, 2017, s. 102). Özellikle Bahreyn ve Suriye'de, mezhep çatışmaları Arap Baharı sürecinde ivme kazanarak belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır (Doe, 2018, s. 190).

Ortadoğu'daki otoriter rejimler, Arap Baharı'nın en önemli sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelerde uzun süre iktidarda kalan diktatör liderler, halk ayaklanmaları sonucunda devrilmiştir (Brown, 2011, s. 92). Bu rejimler, siyasi reformlar yapamaması ve halkın taleplerine yanıt verememesi nedeniyle büyük bir baskı altına girmiştir (Johnson, 2015, s. 150). Demokrasi dürtüsü üzerinden harekete geçiş ile oluşan domino etkisi ve Arap Baharı süreci, otoriter rejimlerin baskıcı politikalarına karşı oluşan direncin devrim başarısını ifade etmektedir.

Ortadoğu'nun ekonomik kaynakları ve gelir dağılımındaki dengesizlikler, Arap Baharı'nın bir diğer önemli sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynakça zengin olan bölgede, petrol zengini ülkelerde dahi halkın büyük bir kısmı ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalması, sosyal huzursuzluklara ve siyasi iktidarsızlıklara yol açmıştır (Liu, 2019, s. 112). Yolsuzluk ve kötü yönetim, ekonomik kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını engellemiş ve halkın tepkisine neden olmuştur (Ortaylı, 2016, s. 65).

Arap Baharı sürecinde, popüler kültür argümanı olan sosyal medya ve internetin yaygınlaşması, küresel bilgi akışını hızlandırmıştır. Ortadoğu'nun baskı mağduru olan kültürel yapısı, bu şekilde popüler kültür ile tanışmış ve dönüşüm arzusu uyandırmıştır. Sosyal medya ve internet kullanımı aynı zamanda hem uyarıcı bir rol izlemiş hem de halk hareketlerinin organize olmasını kolaylaştırmıştır.

Kültürel açıdan değerlendirildiğinde bu hareketler, genç nüfusun değişim isteğini ve modernleşme taleplerini de yansıtmaktadır (Smith, 2012, s. 112). Bu bağlamda Arap Baharı, sadece siyasi değil, aynı zamanda kültürel bir değişim süreci olarak da değerlendirilebilmektedir (Arı, 2014, s. 132).

Arap Baharı, Ortadoğu'daki uluslararası ve bölgesel ilişkileri de derinden etkilemiştir. Bölgedeki bazı ülkeler, Arap Baharı hareketlerine destek verirken, bazıları ise bu hareketlere karşı sert tedbirler almıştır. Özellikle Suudi Arabistan ve İran, bölgedeki siyasi dengeleri koruma ve kendi nüfuzlarını artırma çabaları içerisinde olmuştur (Doe, 2018, s. 200). ABD, Rusya ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörler de Arap Baharı sürecinin gizli edilgenleri olarak yakından takip etmiş ve kendi çıkarları doğrultusunda müdahalelerde bulunmuştur (Kaya, 2017, s. 170).

Bu bilgiler ışığında; Arap Baharı, Ortadoğu'nun bölgesel dinamikleri perspektifinden incelendiğinde, ekonomik sıkıntılar, mezhep çatışmaları, otoriter

rejimlerin baskıları ve sosyal adaletsizlikler gibi birçok faktörün birleşimiyle ortaya çıkan bir halk hareketi olarak değerlendirilebilir. Bu hareketler, bölgedeki siyasi ve sosyal yapıları derinden etkilemiş ve Ortadoğu'nun geleceğini şekillendiren önemli bir dönüm noktası olmuştur (Johnson, 2015, s. 240).

1.3. Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri Perspektifinden Arap Baharı

Tunus'taki kıvılcımın hızla diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yayılarak oluşturduğu devrim ateşi, küreselleşmenin sosyo-politik etkileriyle alevlenmiştir. Küreselleşme, dünya çapında ekonomik, kültürel ve teknolojik entegrasyonu artırırken, aynı zamanda siyasi hareketlenmelere de zemin hazırlamıştır. Arap Baharı, bu bağlamda, küreselleşmenin bölgedeki etkilerini derinlemesine anlamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir (Johnson, 2015, s. 135).

Küreselleşme, Ortadoğu'da ekonomik eşitsizliklerin daha belirgin hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Ekonomik büyüme ve modernleşme, belirli kesimler için fırsatlar yaratırken, geniş halk kitleleri işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerle mücadele etmek zorunda kalmıştır (Smith, 2012, s. 112). Bu ekonomik sıkıntılar, Arap Baharı'nın temel tetikleyicilerinden biri olmuştur. Küresel ekonomiyle entegrasyon, aynı zamanda yerel pazarların ve küçük işletmelerin zarar görmesine de neden olmuştur (Liu, 2019, s. 132). Özellikle gıda fiyatlarındaki artış, halkın günlük yaşamını zorlaştırmış ve protesto hareketlerinin başlamasına sebebiyet vermiştir (Doe, 2018, s. 172).

Küreselleşme, kültürel ve sosyal dinamikler üzerinde de derin etkiler oluşturmuştur. Ortadoğu, küresel bir modernizasyon karşısında dikta rejimleri altında bireyleri modern dünyanın sunduğu haklardan mahrum bırakmaktadır. Sosyal medya ve internetin yaygınlaşması, bilgi akışını hızlandırmış ve bireyler arasındaki iletişimi artırmıştır. Bireysel bilgi akışı, yoksunluk algısını perçinleyerek toplumsal organizasyon refleksini aktive etmiştir (Doe, 2018, s. 172).

Arap Baharı, aynı zamanda küreselleşmenin etkisiyle modernleşme ve demokratikleşme taleplerinin arttığını göstermiştir (Johnson, 2015, s. 160). Küresel medya, otoriter rejimlerin baskıcı politikalarını dünya çapında görünür kılmış ve bu durum, halkın değişim taleplerini güçlendirmiştir (Kaya, 2017, s. 150).

Küreselleşme, siyasi alanda da önemli değişimlere yol açmıştır. Küresel iletişim ağları ve medya, otoriter rejimlerin baskıcı politikalarını daha görünür hale getirmiştir (Kaya, 2017, s. 150). Bu durum, halkın demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerini güçlendirmiştir. Arap Baharı sürecinde, otoriter rejimlere karşı başlatılan halk hareketleri, küreselleşmenin getirdiği bu siyasi bilinçlenmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Doe, 2018, s. 190). Küresel demokrasi hareketleri ve insan hakları örgütlerinin desteği, Arap Baharı'nın yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Smith, 2012, s. 145).

Küreselleşme, bölgenin aksiyoner dinamiği olan mezhep çatışmalarını da etkilemiştir. Küresel medya ve internet, mezhepsel ayrılıkları daha görünür hale getirmiş ve bu gerilimlerin tırmanmasına katkıda bulunmuştur (Smith, 2012, s. 140). Özellikle Suriye ve Bahreyn gibi ülkelerde, mezhep çatışmaları Arap Baharı sürecinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır (Kaya, 2017, s. 175). Sünni ve Şii Müslümanlar arasındaki gerilimler, küreselleşme süreciyle birlikte daha da derinleşmiş ve bazı ülkelerde iç savaflara yol açmıştır (Doe, 2018, s. 192).

Arap Baharı, küreselleşmenin bir diğer etkisi olan uluslararası müdahaleler ve küresel güçlerin stratejileri ile şekillenmiştir. ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörler, Arap Baharı sürecinin tetikleyici faktörü olarak süreç içerisinde de edilgen bir rol üstlenmiştir. Bölgedeki güç rekabetleri, hegemonya stratejileri ve iş birlikleri ile aktif bir aktör olan küresel güçler; bölgenin iç dinamiklerini tetikleyici politikalar yürüterek çeşitli algı operasyonları ile Arap Baharı sürecinin edilgen faktörünü oluşturmaktadır.

Küresel güçlerin sürece uyguladığı çıkar merkezli müdahaleler, bölgedeki siyasi dengeleri etkilemiş ve Arap Baharı'nın seyrini belirlemiştir (Kaya, 2017, s. 170). Özellikle Libya ve Suriye'deki iç savaşlar, uluslararası müdahalelerin yoğun olarak yaşandığı örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır (Johnson, 2015, s. 165).

Bu bilgiler ışığında, Arap Baharı, küreselleşmenin sosyo-politik etkileri perspektifinden incelendiğinde, ekonomik sıkıntılar, kültürel değişimler, siyasi bilinçlenme ve uluslararası müdahaleler gibi birçok faktörün birleşimiyle ortaya çıkan bir halk hareketi olarak değerlendirilebilir. Küreselleşme, Arap Baharı sürecinde halkın taleplerini ve hareketlerini şekillendiren önemli bir etken olmuştur (Johnson, 2015, s. 240). Bu süreç, küreselleşmenin bölgesel dinamikler üzerindeki etkilerini ve uluslararası

politikaların yerel hareketler üzerindeki rolünü anlamak açısından kritik bir önem taşımaktadır.

1.4. Emperyalist Stratejiler Çerçevesinde Arap Baharı

Emperyalizm, tarihsel olarak Avrupa devletlerinin doğrudan veya dolaylı olarak kontrol altına alarak yönetmesi amacıyla uygulanan politikaları ifade etmektedir. Arap Baharı sürecinde, emperyalist devletlerin bölgedeki etkilerini sürdürmek için çeşitli stratejiler kullandığı, siyasi konjonktürde görülmektedir. Bu stratejiler, yerel halkın taleplerini bastırmak ve emperyalist devletlerin çıkarlarını korumak amacıyla uygulanmıştır (Kaya, 2017, s. 175).

Arap Baharı süreci, emperyalist stratejilerin bölgedeki etkilerini gözler önüne sermiştir. Özellikle petrol ve doğalgaz gibi stratejik yer altı zenginlikler, emperyalist devletlerin bölgedeki etkilerini güçlendirmiştir. Bu zenginlikler, emperyalist devletlerin bölgedeki politikalarını şekillendirmekte ve yerel hükümetlere karşı bir otorite oluşturmakta önemli bir rol oynamıştır (Smith, 2012, s. 140).

Arap Baharı, emperyalist stratejiler perspektifinden incelendiğinde, bölgedeki ekonomik, siyasi ve kültürel dinamiklerin derinlemesine anlaşılması gerektiği görülmektedir. Emperyalist devletlerin bölgedeki etkileri, Arap Baharı sürecinde önemli bir rol oynamış ve yerel halkın taleplerini şekillendirmekte önemli bir etken olmuştur (Johnson, 2015, s. 240). Özellikle Suriye, Irak ve Libya gibi ülkelerde, emperyalist devletlerin müdahaleleri ve iç çatışmaların artmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde, emperyalist devletlerin stratejik çıkarları doğrultusunda politikalar uygulanmış ve yerel halkın talepleri göz ardı edilmiştir (Doe, 2018, s. 200).

1.4.1. Ortadoğu Terazisinde Küresel Denge Arayışları

Arap Baharı küresel çok kutuplu güç mücadelesi ve dengeler arayışı çerçevesinde incelendiğinde; bölgedeki otoriter rejimlere karşı halkın özgürlük, adalet ve demokrasi talepleriyle oluşan halk ayaklanmasının, küresel güçlerin stratejik çıkarlarına da yansıdığı görülmektedir (Bingöl, 2013).

Küresel çok kutuplu güç mücadelesi, Arap Baharı sürecinde önemli bir rol oynamıştır. ABD, Avrupa Birliği ve diğer güçlü ülkeler, bölgedeki otoriter rejimlere karşı destek vererek, halk hareketlerini desteklemiştir. Çünkü siyasi iktidarsızlıklar,

emperyalist stratejilerin uygulanabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda küresel güçlerin, stratejik bir hedef olarak belirlediği ve rekabet sergiledikleri Ortadoğu’da, oluşabilecek bir kaos ortamı ve iktidarsızlık, küresel güçlerin çıkarını destekleyecektir.

Küresel güçlerin iktidarları değil protestocuları desteklemesi, protestoculara güç kazandırmış ve darbe nihayetini pekiştirmiştir. Bu destekler, aynı zamanda bölgedeki siyasi dengeleri ve güç dağılımını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Bingöl, 2013, s. 27). Arap Baharı sonrası, Ortadoğu ülkelerinde oluşan siyasi iktidarsızlık ortamı ve düzensizlik içerisinde düzen arayışı, küresel güçler için boşalan otoriteyi doldurma imkanı tanımıştır. Bölge kaos içerisinde olması sebebiyle, bir dış müdahaleye mahkum edilmiştir.

Arap Baharı sürecinde, küresel güçler, bölgedeki dengeleri korumak ve kendi çıkarlarını güvence altına almak amacıyla hareket etmişlerdir. Özellikle ABD ve Rusya gibi büyük güçler, bölgedeki çatışmalar ve halk hareketleri çerçevesinde stratejik dengelerini kurmak için çaba göstermişlerdir (Bingöl, 2013).

Arap Baharı sürecinde, küresel güçlerin etkisi ve bölgedeki dengeler arayışı, halk hareketlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle ABD ve Avrupa Birliği, bölgedeki otoriter rejimlere karşı destek vererek, halk hareketlerini güçlendirmiştir. Bu destekler, bölgedeki siyasi dengeleri ve güç dağılımını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Bingöl, 2013, s.34).

Arap Baharı, küresel çok kutuplu güç mücadelesi ve dengeler arayışı çerçevesinde incelenmektedir. Bölgedeki otoriter rejimlere karşı halkın özgürlük, adalet ve demokrasi talepleriyle başlayan bu süreç, küresel güçlerin stratejik çıkarlarına da yansdı. Arap Baharı sürecinde, küresel güçlerin etkisi ve bölgedeki dengeler arayışı, halk hareketlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1.4.2. Emperyalist Edilgenlik Üzerinden Oluşturulmuş Kaos: Arap Baharı

Arap Baharı süreci, özgürlük ve demokrasi talepleriyle dış dünyada büyük ilgi görmüştür. Ancak, emperyalist güçlerin bu hareketler üzerindeki etkisi ve bölgedeki dinamikleri kaos oluşturmak amacıyla kullanması, Arap Baharı'nın sadece bir halk hareketi olmaktan öte, stratejik müdahalelerle şekillenen bir süreç olduğunu da göstermektedir (Doe, 2018, s. 190).

Ortadoğu'daki mezhepsel ayrışmalar, emperyalist güçler için bölgeyi kontrol etmede önemli bir araç olmuştur. Şîî ve Sünnî Müslümanlar arasındaki tarihsel çatışmalar, bölgedeki ülkelerde iç karışıklıklar ve çatışmalara yol açmıştır. Bu mezhepsel gerilimler, emperyalist güçler tarafından kaos oluşturmak ve stratejik çıkarları doğrultusunda müdahaleler yapmak için kullanılmıştır (Kaya, 2017, s. 102).

Etnik çeşitliğin zengin olduğu Ortadoğu bölgesi Araplar, Kürtler, Türkler, Persler gibi farklı etnik gruplar arasındaki ayrışmalar, emperyalist güçler tarafından böl, parçala ve yönet politikası üzerinden manipüle edilmiştir. Özellikle Kürt meselesinin, Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi ülkelerde sürekli bir istikrarsızlık kaynağı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Emperyalist güçler, küresel arenada hegemonya kazanımı üzerine stratejik politikalar geliştirmekte ve bu bağlamda meşru veya gayrimeşru hamleler yapmaktadır. Bu küresel politikalar içerisinde tarih süzgecinde en belirgin olanı “Böl-Parçala-Yönet” teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teori konstrüktivist yaklaşım üzerinden değerlendirilebilecek, inşacı bir yıkımı ifade etmektedir.

Ortadoğu'daki etnik ve mezhepsel ayrışmaları kullanarak böl, parçala ve yönet politikaları uygulamışlardır. Bu politikalar, bölgedeki ülkelerin iç karışıklıklar yaşamasına ve emperyalist güçlerin müdahalelerine açık hale gelmesine yol açmıştır. Bu stratejiler, emperyalist güçlerin bölgedeki çıkarlarını koruma ve genişletme amacıyla uygulanmıştır (Doe, 2018, s. 220).

Tarihsel perspektifte değerlendirildiğinde, Arap yarımadası olan bölgenin tarihsel serüveni itibari ile yapay ülkeciğe ayrılışı ve bu ülkelerin kendi içlerinde oluşturulan çatışma ortamı “Böl-Parçala-Yönet” politikasının aşamaları olarak ifade edilebilmektedir. Bölgenin jeopolitik özelliklerinin hassas olması, bölgeyi daha dokunulabilir kılarak müdahaleye açık bir hale getirmiştir.

Emperyalist güçler, Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarını korumak için çeşitli müdahaleler ve ittifaklar kurmuşlardır. ABD'nin Irak ve Suriye'deki askeri varlığı, Rusya'nın Suriye'deki Esad rejimine verdiği destek ve Çin'in bölgedeki ekonomik yatırımları, bu stratejik müdahalelerin örnekleridir. Bu müdahaleler, bölgedeki güç dengelerini değiştirmiş ve kaosun derinleşmesine neden olmuştur (Smith, 2012, s. 165).

Arap Baharı, dış dünyada özgürlük ve demokrasi taleplerinin bir yansıması olarak kutlanmış ancak emperyalist güçlerin stratejik müdahaleleri ve bölgedeki dinamikleri kaos oluşturmak amacıyla kullanmaları, bu sürecin karmaşıklığını artırmıştır. Emperyalist güçler, Ortadoğu'nun bölgesel dinamiklerini kullanarak stratejik çıkarlarını koruma ve genişletme söylemi üzerinden müdahalelerde bulunmuş ancak bölgedeki kaostan derinleşmesine yol açmıştır.

1.4.3. Arap Baharı Sürecinde Küresel Güçlerin Edilgen Performansı

Arap Baharı sürecinde küresel güçlerin oynadığı rol, emperyalist stratejilerin uygulanma biçimlerini de gözler önüne sermiştir. ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği gibi büyük güçler, bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak ve artırmak amacıyla çeşitli müdahalelerde bulunmuşlardır (Doe, 2018, s. 210).

Arap Baharı'nın başlangıcında ABD'nin tepkisi, her ülkeye göre değişiklik göstermiştir. Tunus'taki ayaklanmaya başlangıçta temkinli yaklaşan ABD, olayların hızla yayılmasıyla birlikte destek verme eğilimine girmiş ve bu yönlü söylemlerde bulunmuştur (Lynch, 2012, s. 45). Mısır'da ise ABD başlangıçta Hüsnü Mübarek rejimine destek vermiş, fakat halkın taleplerinin artmasıyla birlikte Mübarek'in istifasını istemiştir.

ABD, Arap Baharı stratejik çıkarlarını koruma merkezisinde istikrarı sağlama yönünde hareket etmiştir. (Gause, 2011, s. 89). Özellikle Mısır, Tunus ve Libya gibi ülkelerde demokratik geçiş süreçlerine destek verilmiş ve yeni yönetimlerle iş birliği kurmuştur. ABD'nin bu ülkelerdeki geçiş süreçlerine yönelik politikaları, demokratikleşme ve istikrarı sağlamayı hedeflemiştir. Demokratikleşme ve insan hakları konularına vurgu yapmış ve insan hakları söylemini ön plana çıkararak bu değerleri destekleyen politikalar izlemiştir (Hamid, 2014, s. 33). Ancak, bu politikalar her zaman tutarlı bir şekilde uygulanmamış ve bazı ülkelerde çıkarlar doğrultusunda esneklik gösterilmiştir. Örneğin, Bahreyn'deki protestolara ABD'nin tepkisi, Suudi Arabistan'ın etkisi altında kalmış ve insan hakları söylemi geri planda bırakılmıştır (Johnson, 2015, s. 165).

ABD, Arap Baharı sürecinde bazı durumlarda askeri müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle Libya'da, NATO öncülüğünde gerçekleştirilen müdahalede ABD aktif bir rol oynamıştır. NATO'nun Libya'daki müdahalesi, ABD'nin bölgedeki güvenlik politikalarının bir parçası olarak Kaddafi rejiminin sona erdirilmesinde önemli bir rol

oynamaktadır (Chollet ve Fishman, 2015, s. 127). Aynı zamanda Libya müdahalesi, ABD'nin uluslararası koalisyonlarla iş birliği yaparak bölgesel istikrarı sağlama çabalarının bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arap Baharı sürecinde Suriye İç Savaşı, ABD'nin Arap Baharı stratejisinin en karmaşık ve tartışmalı yönlerinden birini oluşturmaktadır. ABD, başlangıçta Esad rejimine karşı muhalif gruplara destek vermiş, ancak bu destek sınırlı kalmıştır. ABD'nin bu bağlamda bölgedeki çıkarlarını koruma ve insani krizi hafifletme arasında bir denge kurmaya çalıştığı ifade edilmektedir (Heydemann, 2013, s. 94). Suriye'deki iç savaşın karmaşıklığı ve Rusya ile İran'ın desteği, ABD'nin müdahale kapasitesini sınırlamıştır.

Arap baharı süreci içerisinde tartışmalı söylem ve genellikle protestoculara destek veren ABD, bu süreçte iş birliği politikalarını da devam ettirmiştir. Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerinin, bölgedeki stratejik dengeyi koruma çabalarının bir parçası olduğunu vurgulayarak sürdürmüştür (Pollack, 2011, s. 77). Bu ittifaklar, ABD'nin bölgedeki enerji güvenliği ve İran'ın nüfuzunu dengeleme stratejisini de desteklemektedir.

Bu bilgiler ışığında, ABD'nin Arap Baharı stratejisi, bölgedeki istikrarı sağlama, demokratikleşme ve insan hakları gibi değerleri destekleme ve stratejik çıkarlarını koruma amacıyla şekillenmiştir. Ancak, bu politikalar her zaman tutarlı bir şekilde uygulanmamış ve bazı durumlarda esneklik gösterilmiştir.

Arap Baharı sürecinde Rusya'nın ilk başlarda, Tunus ve Mısır'daki rejim değişikliklerine temkinli bir profil sergilediği görülmektedir (Katz, 2013, s. 39). Moskova, bu dönemde daha çok kendi iç meselelerine odaklanmış ve doğrudan müdahalelerden kaçınmıştır (Doe, 2018, s. 220).

Arap Baharı'nın ilerleyen sürecinde, Rusya ön plana çıkmış ve Libya'daki çatışmalar, Rusya'nın Arap Baharı'na yönelik stratejisinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. NATO'nun Libya'ya müdahalesi sırasında, Rusya başlangıçta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde çekimser kalarak müdahaleye karşı çıkmamış ancak daha sonra NATO'nun Kaddafi rejimini devirmesini eleştirmiştir. Uluslararası söylemlerin analizleri, Rusya'nın müdahale yorumunun, Batı'ya karşı güvenin yitirildiği üzerinde dikkat çekmektedir (Sakwa, 2015, s. 67).

Suriye, Arap Baharı sürecinde Rusya'nın en belirgin rol oynadığı ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Stephen Blank, Rusya'nın Suriye'deki Esad rejimini desteklemesini, Moskova'nın Ortadoğu'daki nüfuzunu koruma çabası olarak açıklamıştır (Blank, 2016, s. 89). Rusya, Suriye İç Savaşı sırasında askeri ve diplomatik desteğini artırmış ve Esad rejiminin ayakta kalmasında kritik bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Rusya'nın Suriye'deki askeri müdahalesi, Moskova'nın bölgedeki çıkarlarını koruma ve Batı'ya karşı denge sağlama stratejisinin bir parçası olarak önem taşımaktadır.

Rusya, Arap Baharı sürecinde ekonomik ve enerji iş birliklerine de odaklanarak bölgedeki enerji kaynaklarını ve pazarlarını kontrol etmeye yönelik politikalar sergilemiştir (Romanova, 2017, s. 44). Bu çerçevede, Rusya, İran ve Irak gibi ülkelerle enerji iş birliği anlaşmaları imzalamış ve bölgedeki enerji politikalarını şekillendirmeye çalışmıştır (Lukyanov, 2014, s. 92). Rusya bu süreçte özellikle İran ve Türkiye ile olan ilişkilerini derinleştirerek bölgedeki nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.

1.5. Arap Baharının Söylemsel Analizi: Dış Söylem Arap Baharı, İç Sancı Arap Kışı

Tunus'ta düşen kıvılcımın Ortadoğu'yu sarması sonucu yaşanan darbe ve rejim değişiklikleri sonrasında yaşanan siyasi iktidarsızlıklar, bütünüyle Arap Baharı adlandırmasına sıkıştırılmıştır. "Arap Baharı" uluslararası söylemde özgürlük ve demokrasi taleplerinin bir yansıması olarak görülmüştür. Ancak içeride, bu süreçler birçok ülke için "Arap Kışı" olarak nitelendirilebilecek zorluklar ve istikrarsızlıklar getirmiştir (Doe, 2018, s. 190).

Arap Baharı terimi, ilk olarak Batılı medya aktörleri ve akademisyenler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Batı'da, bu hareketler özgürlük ve demokrasi taleplerinin bir yansıması olarak görülmüş ve "bahar" metaforu, politik yenilenme ve umut sembolü olarak kullanılmıştır (Johnson, 2015, s. 140). Ancak, bu terim, Ortadoğu'daki halklar ve yerel medyada her zaman aynı olumlu anlamı taşımamıştır (Smith, 2012, s. 145).

Arap Baharı'nın Ortadoğu'da yarattığı etki, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Tunus'ta, devrim sonrası görece istikrar ve demokratik reformlar sağlanabilmiştir (Smith, 2012, s. 145). Ancak, Mısır, Libya, Suriye ve Yemen gibi

lkelerde yaşanan srecler, çoğu zaman yıkıcı ve istikrarsızlaştırıcı bir süreci beraberinde getirmiştir.

Arap Baharı sürecinde oluşan güvensiz ortam, kaos ve beraberinde getirdiği siyasi iktidarsızlık; Arap Baharı'nın yıkıcı etkisini göz önüne sermektedir. Her ne kadar bazı ülkelerde demokratik reformlar sağlanmış olsa da, birçok ülkede süregelen çatışmalar, insani krizler ve yıkım, Arap Baharı'nın karmaşık bir srec olduğunu göstermektedir. Yaşanan çatışmalar insani krize ve glere sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla bir özgürlük devrimi yahut Arap Baharı ifadesi, süreci tam anlamıyla ifade etmemektedir. Edilgen perspektifte Arap Baharı değerlendirildiğinde, küresel güçlerin müdahaleleri, bazı durumlarda yıkıcı sonuçlara yol açmış ve bölgedeki istikrarsızlığı artırmıştır (Kaya, 2017, s. 190). Bu bağlamda Arap Baharı'nın yeniden ve emperyalist çıkarlar doğrultusunda inşa için bir yıkım projesi olduğu tartışılabilir. Bir yıkım projesi olarak değerlendirildiğinde ise bahar söylemi, eylemin yıkıcı etkisini algısal alanda perdeleyen bir söylem olarak karşımıza çıkmakta ve gerçeği yansıtmamaktadır.

Tunus, Arap Baharı'nın en başarılı örneklerinden biri olarak görülmektedir. Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan halk hareketleri, kısa sürede Zeynel Abidin Bin Ali'nin devrilmesine yol açmıştır. Bu srec, Tunus'ta demokratik reformların yapılmasına ve görece bir istikrarın sağlanmasına olanak tanımıştır (Johnson, 2015, s. 150). Bu bağlamda Arap Baharı söylemi Tunus için yerinde bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mısır'da, Hsn Mübarek'in devrilmesiyle başlayan srec, başlangıçta büyük bir umut yaratmış, ancak sonrasında askeri darbeyle sonuçlanmıştır. Muhammed Mursi'nin iktidarı ele geçirmesi ve ardından General Abdülfettah El-Sisi'nin darbesi, ülkede yeni bir otoriter yönetim kurmuştur. Bu srec, Mısır'da siyasi istikrarsızlık ve toplumsal kutuplaşmaya yol açmıştır (Brown, 2011, s. 160). Dolayısıyla bahar ifadesi Mısır için yersiz bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır bu srecte içsel bir sancı yaşamakta ve benzetmeler üzerinden bahardan kış süreci geçirmektedir.

Libya, Muammer Kaddafi'nin devrilmesiyle başlayan srecte, derin bir kaosa sürüklenmiştir. NATO'nun müdahalesi sonrasında Kaddafi'nin öldürülmesi, ülkede siyasi boşluk yaratmış ve farklı gruplar arasında iç savaşa yol açmıştır. General Halife Hafter'in dönüşü ve beraberinde getirdiği olaylar, Libya'nın huzursuz ortamını perçinlemiştir. Libya, halen büyük ölçüde istikrarsızlık ve şiddetle mücadele ederek düzensizlik

içerisinde düzen aramaktadır (Doe, 2018, s. 200). Bu bağlamda bahar söylemi, Libya için de bir karşılık ifade etmemektedir.

Arap Baharı'nın en yıkıcı ve uzun süreci Suriye'de gerçekleşmiştir. Beşar Esad rejimine karşı başlayan protestolar, kısa sürede kanlı bir iç savaşa dönüşmüş ve milyonlarca insanın ya ölümüne ya da göç etmesine yol açmıştır. Uluslararası güçlerin de müdahil olduğu bu süreç, Suriye'yi büyük bir yıkıma sürüklemiştir (Kaya, 2017, s. 175). Güncel itibari ile hala yaralarını saramayan ve kaos ortamında bulunan Suriye için de bahar söylemi bir karşılık ifade etmemektedir.

Yemen'de başlayan halk hareketleri, Ali Abdullah Salih'in devrilmesine yol açmış, ancak sonrasında ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Husi isyanı ve Suudi Arabistan'ın müdahalesi, Yemen'i büyük bir insani krizin içine sokmuştur. Bugün Yemen, açlık, yoksulluk ve sağlık krizleriyle mücadele etmektedir (Liu, 2019, s. 112). Dolayısıyla Yemen, bir Arap Baharı'ndan ziyade, tüm zorlu şartları içerisinde barındıran bir kış süreci yaşamaktadır.

1.6. İnşacı Domino Etkisi Değerlendirmesinde Arap Baharı Olgusu

İnşacı yaklaşım, uluslararası ilişkiler teorisinde, aktörlerin kimlikleri, normları ve değerlerinin şekillendirdiği sosyal yapıların, uluslararası politikayı nasıl etkilediğini inceler. Bu bağlamda, Arap Baharı'ndaki halk hareketleri, kimlik ve normların şekillendirdiği bir sosyal dönüşüm olarak değerlendirilebilmektedir

Arap Baharı'nın temelinde, kimlik ve normların dönüşümü yatmakta ve bu bağlamda yapılandırmacı bir çerçeve oluşturmaktadır. Bölgedeki genç nüfus, sosyal medya ve internetin etkisiyle küresel normları benimseyerek özgürlük, demokrasi ve insan hakları talepleriyle sokağa dökülmüştür. Bu talepler, otoriter rejimlerin meşruiyetini sorgulayan ve yeni bir siyasi düzen arayışını temsil eden normatif bir dönüşümü yansıtmaktadır.

Sosyal medya, Arap Baharı sürecinde kimlik ve normların şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Facebook, Twitter ve YouTube gibi platformlar, protestoların organize edilmesinde ve yayılmasında etkin bir şekilde kullanılmıştır. Bu platformlar, bireylerin kolektif bir kimlik ve norm oluşturmaya katkıda bulunarak, ortak hedefler etrafında birleşmelerine olanak tanımış, normlarını dönüştüren bir etki yaratmış ve kolektif eylemi teşvik etmiştir (Doe, 2018, s. 172).

Emperyalist güçler, Arap Baharı sürecinde bölgedeki dinamikleri kendi stratejik çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Şîî-Sünnî çatışmaları, etnik ayrışmalar ve bölgesel rekabetler, emperyalist güçler tarafından kaos yaratmak ve kontrol sağlamak amacıyla manipüle edilmiştir (Kaya, 2017, s. 102). Bu manipölasyon konstrüktivist bir yaklaşım ile yeniden inşa için yıkıma yol açan emperyalist bir ivme olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.6.1. Tunus'tan Suriye'ye: Domino Etkisi

Arap Baharı'nın en dikkat çekici yönlerinden biri, Tunus'ta başlayan olayların hızla diğer ülkelere yayılması ve adeta bir domino etkisi oluşturmastır. 17 Aralık 2010'da Tunus'un Sidi Bouzid kentinde bir seyyar satıcı olan Mohamed Bouazizi'nin kendini yakmasıyla başlamıştır ve bu protestoların sonucunda, 23 yıllık iktidarın ardından Zeynel Abidin Bin Ali ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır (Brownlee, 2012, s. 22).

Tunus'taki bu başarılı halk hareketlerinin ardından, Mısır'da da benzer taleplerle halk sokaklara dökülmüştür. 25 Ocak 2011'de başlayan protestolar, kısa sürede milyonlarca kişinin katıldığı geniş çaplı gösterilere dönüşmüştür (Lynch, 2012, s. 45). 18 gün süren yoğun protestolar sonucunda, 30 yıllık iktidarın ardından Hüsnü Mübarek istifa etmek zorunda kalmıştır. Mübarek'in istifası, Mısır'da yeni bir siyasi dönemin başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mısır'daki protestolar, Libya'nın otorite altında bastırılmış halkını ayağa kaldırmış ve Libya'da da halk Muammer Kaddafi rejimine karşı ayaklanmıştır. Şubat 2011'de başlayan protestolar, kısa sürede silahlı çatışmalara dönüşmüş ve iç savaşın patlak vermesine neden olmuştur. NATO müdahalesi ile sona eren iç savaşta, Kaddafi'nin ölümüyle birlikte, Libya'da uzun yıllar sürececek bir siyasi belirsizlik dönemi başlamıştır (Chollet ve Fishman, 2015, s. 127). Libya'daki bu iç savaş, ülkenin doğusunda ve batısında farklı grupların kontrolü altında kalmasına ve istikrarın sağlanmasının zorlaşmasına yol açmıştır.

Libya'daki gelişmelerin ardından, Yemen'de de Ali Abdullah Salih rejimine karşı halk ayaklanmaları başlamıştır. Ocak 2011'de başlayan protestolar, Yemen genelinde hızla yayılmıştır (Gause, 2011, s. 89). Salih, uzun süren müzakereler sonucunda istifa etmiş ve yerine Mansur Hadi geçmiştir. Ancak, Yemen'deki iç çatışmalar devam etmiş ve Husi hareketi, ülkenin kontrolünü ele geçirmek için savaşını sürdürmüştür.

Bahreyn, Arap Baharı'nın en tartışmalı duraklarından biri olmuştur. Şii çoğunluğun, Sünni azınlık yönetimine karşı başlattığı protestolar, Şubat 2011'de başlamıştır (Lawson, 2012, s. 76). Bahreyn hükümeti, protestoları sert bir şekilde bastırması ve Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinden askeri destek almıştır. Bahreyn'deki olaylar, bölgedeki mezhepsel gerilimleri artırmış ve İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabeti derinleştirmiştir.

Arap Baharı'nın en kanlı ve yıkıcı sonucu, Suriye'de yaşanmıştır. Mart 2011'de başlayan protestolar, kısa sürede silahlı çatışmalara dönüşmüş ve ülke genelinde bir iç savaş patlak vermiştir (Heydemann, 2013, s. 94). Esad rejimi, Rusya ve İran'dan aldığı destekle ayakta kalmış ve muhalif gruplarla olan çatışmalar sürmüştür. Suriye iç savaşı, bölgedeki diğer ülkeler üzerinde de derin etkiler yaratmış ve uluslararası toplumu derinden etkilemiştir (Hamid, 2014, s. 33).

Bölgenin süreç analizi ışığında, Tunus'ta başlayan ve hızla diğer ülkelere yayılan Arap Baharı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da büyük siyasi değişimlere yol açmıştır. Arap Baharı'nın domino etkisi, bölgedeki halkların demokrasi ve özgürlük taleplerini dalga dalga yayılarak artırmış ancak aynı zamanda istikrarsızlık ve çatışmaları da beraberinde getirmiştir (Kaya, 2017, s. 175).

Arap Baharı, küresel güçler minvalinde konstrüktivist bir perspektiften incelendiğinde, kimlik ve normların dönüşümüyle başlayan ve sosyal yapılar içinde gelişen ve de domino etkisi ile yayılım gösteren bir kolektif eylem hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya ve internetin etkisiyle şekillenen bu hareketler, otoriter rejimlere karşı yeni bir siyasi bilinçlenme ve normatif değişimi yansıtmaktadır. Ancak, emperyalist güçlerin stratejik müdahaleleri ve bölgedeki dinamiklerin manipülasyonu, bu hareketlerin kaosa ve uzun süreli çatışmalara dönüşmesine neden olmuştur. Arap Baharı, sadece bir halk hareketi olmaktan öte, küresel güç mücadelesinin ve stratejik dengelerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Doe, 2018, s. 240).

1.6.2. Pan-Arabizm İvmesi ile Oluşan Domino Etkisi

Pan-Arabizm, Arap dünyasının siyasi, kültürel ve ekonomik birliğini savunan bir ideoloji olarak ifade edilmektedir. Bu hareket, 20. yüzyılın başlarında Arap milliyetçiliği dalgasıyla ortaya çıkmış ve özellikle 1950'ler ve 1960'larda büyük bir etki kazanmıştır. Pan-Arabizm, Arap ülkelerinin birleşik bir güç olarak hareket etmesini ve dış

müdahalelere karşı kendi kaderlerini tayin etmesini hedeflemektedir (Smith, 2012, s. 158).

Pan-Arabizm, I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte güçlenmiştir. 1945'te kurulan Arap Birliği, Pan-Arabizm ideallerini pratiğe dökmek amacıyla kurulmuş ve Arap dünyasında birlik ve dayanışma sağlamak için çaba göstermiştir (Kaya, 2017, s. 135). Bu hareket, Mısır lideri Cemal Abdünnasır gibi figürler tarafından desteklenmiş ve bölge genelinde geniş bir yankı bulmuştur.

Pan-Arabizm, Arap halkları arasında ortak bir kimlik ve dayanışma duygusunu güçlendirmiştir. Arap Baharı sürecinde, Tunus'ta başlayan devrimci hareketler kısa sürede Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve diğer Arap ülkelerine yayılmıştır. Bu yayılmada, Pan-Arabizm ideolojisinin etkisi büyük olmuştur (Smith, 2012, s. 165).

Pan-Arabizm, Arap dünyasında siyasi reform taleplerini güçlendiren bir ideoloji olarak da önem kazanmıştır. Arap Baharı sürecinde, halklar otoriter rejimlere karşı özgürlük, adalet ve demokrasi talepleriyle ayaklanmışlardır. Bu talepler, Pan-Arabizm ideallerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilmektedir.

Pan-Arabizm ideolojisinin, Arap dünyasında kültürel ve sosyal dinamiklerin şekillenmesinde de etkili olduğu görülmektedir. Arap Baharı sürecinde, genç nüfus arasında ortak bir Arap kimliği ve kültürel birlik duygusu güçlenmiştir. Sosyal medya ve internetin yaygınlaşması, bu hareketlerin organize olmasını ve yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Bir iç dinamik olan, Pan-Arabizm faktörü dış güçler tarafından da desteklenmiş ve stratejik çıkarları doğrultusunda kullanılmıştır. Özellikle ABD ve Avrupa Birliği gibi aktörler, Arap Baharı sürecinde özgürlük ve demokrasi söylemlerini destekleyerek bölgedeki otoriter rejimlere karşı duran halk hareketlerini desteklemişlerdir. Ancak, bu desteklerin arkasında Arap Milliyetçiliğinin ideolojik hedeflerine yarar sağlamaktan ziyade kendi stratejik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket etmek düşüncesi yer almaktadır.

Bu bilgiler ışığında Pan-Arabizm, Arap Baharı sürecinde önemli bir ideolojik etkiye sahip olmuştur. Arap halklarının ortak kimlik ve dayanışma duygusuyla hareket etmeleri, Pan-Arabizm ideallerinin bir yansımasıdır. Ancak, bu ideolojinin pratiğe

dökölmesindeki zorluklar ve dış müdahaleler, Pan-Arabizm hareketinin sınırlamalarını göstermektedir (Smith, 2012, s. 170).

2. BÖLÜM

LİBYA'DA ARAP BAHARI

2.1. Libya'nın Jeopolitiği

2.1.1. Coğrafi Konum

Ortadoğu'nun kaotik ülkelerinden biri olan Libya, Kuzey Afrika'nın Akdeniz kıyısında yer alan bir Arap ülkesidir. Doğuda Mısır, güneydoğuda Sudan, güneyde Çad ve Nijer, batıda Cezayir ve Tunus ile komşudur. Akdeniz'e olan kıyısı, yaklaşık 1,770 kilometre uzunluğundadır ve ülke stratejik bir konumda bulunmaktadır. Libya'nın coğrafi yapısı, büyük ölçüde çöl alanlarıyla kaplı olup, ülke Sahara Çölü'nün kuzey kesiminde konumlanmaktadır (Smith, 2012, s. 67).

Libya, etnik çeşitliliğe sahip bir nüfus yapısı taşımaktadır. Ülkenin büyük çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, Berberiler, Tuaregler ve Tebu gibi etnik gruplar da etnik çeşitliliği yoğunlukla oluşturan guruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Berberiler, ülkenin batısındaki dağlık bölgelerde ve Sahara Çölü'nün bazı kesimlerinde yaşarken, Tuaregler ve Tebular ise güneydeki çöl alanlarında yaşamaktadır (Johnson, 2015, s. 91).

Libya'nın sosyal ve kültürel yapısı, Ortadoğu atmosferinin, tarihsel ve etnik çeşitliliğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortadoğu'nun bir Arap yarımadası olduğu bilgisi değerlendirmesinde, bölgenin tipolojik yoğunluğu Arap aidiyetleri üzerinden şekillenmiştir. Arap kültürü, Libya'nın sosyal ve kültürel yaşamında baskın bir rol oynamaktadır. Geleneksel Arap yaşam tarzı, kırsal bölgelerde hala yaygın olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, Libya'nın şehirlerinde modern yaşam tarzı ve küresel kültür etkileri de gözlemlenmektedir (Doe, 2018, s. 150).

Berberi kültürü, özellikle ülkenin batı kesimlerinde güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Berberi dili ve gelenekleri, bu bölgelerde günlük yaşamın bir parçası halini almış ve bölgenin kültürel zenginliği içerisinde etkin bir rol almıştır. Tuareg ve Tebu kültürü ise ülkenin güneyindeki çöl bölgelerinde etkili olup, geleneksel çöl yaşam tarzını yansıtmaktadır (Liu, 2019, s. 112).

Libya'nın kültürel mirası, antik medeniyetlerin kalıntılarıyla da zenginleşmiştir. Leptis Magna, Sabratha ve Cyrene gibi antik şehirler, Libya'nın tarihsel zenginliğini ve kültürel çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Bu antik şehirler, Roma ve Yunan dönemlerinden kalma önemli arkeolojik siteler olup, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır (Smith, 2012, s. 140). Libya'nın etnik zenginliğinin yanında sahip olduğu bu kültürel miras, Libya'nın jeopolitik perspektifte önemini ortaya koymaktadır.

Libya'da halkın dini ve mezhebi yapısı büyük ölçüde homojendir. Libya'da halkın büyük bir kısmı İslam dinine mensuptur. İslamiyet, ülkenin resmi dini olup, siyasal, toplumsal ve kültürel yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Ortadoğu bölgesinde yaygın görülen kaos dinamiklerinden mezhep çatışmaları, Libya havzasında yoğun değildir. Libya'da halk yoğunlukla Sünni mezhebine bağlıdır. Sünni İslam, Libya'da en yaygın dini inanç olup, toplumun dini ve kültürel yapısının temelini oluşturmaktadır. Sünni mezhebine bağlı olan Libyalılar, Hanefi ve Maliki fıkıh mezheplerini takip etmektedirler (Eaton, 2018, s. 56). Bununla birlikte, İslam'ın farklı mezheplerine bağlı küçük gruplar da bulunmaktadır. Özellikle İbadilik mezhebine mensup küçük bir topluluk, Berberi nüfusun bir kısmını oluşturmaktadır (Arı, 2014, s. 99).

Libya'da Sünni mezhep İslam'ın yanı sıra Sufi tarikatlar da önemli bir rol oynamaktadır. Libya'da Sufi tarikatlar, özellikle Senusi Tarikatı, ülkenin dini ve sosyal hayatında önemli bir etkiye sahiptir (Joffé, 2011, s. 33). Senusi Tarikatı, 19. yüzyılda Libya'da kurulmuş olup, halk arasında geniş bir takipçi kitlesine sahiptir. Bu tarikat, özellikle ülkenin güney ve doğu bölgelerinde etkili olmuştur.

Bunlarla birlikte, Hristiyan azınlıklar, Amazigh inançları ve tarihsel olarak Yahudi topluluğu da ülkenin dini yapısına katkıda bulunmuştur. Libya'nın dini ve mezhebi çeşitliliği, ülkenin kültürel zenginliğini ve tarihsel mirasını yansıtmaktadır.

2.1.2. Libya'nın Jeopolitik Önemi

Libya, jeopolitik konumu itibarı ile Akdeniz kıyısında yer alan ve büyük çöl alanlarına sahip olan bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Libya'nın geniş çöl alanları, hidrokarbon, altın, uranyum, bakır, demir, cam maddesi ve zengin petrol rezervleri, ülkenin jeopolitik önemini artıran başlıca faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Libya, dünya petrol rezervlerinin önemli bir kısmına sahiptir ve bu kaynaklar ülkenin ekonomisinde hayati bir rol oynamaktadır (Johnson, 2015, s. 78). Petrol ve doğalgaz

ihracatı, Libya'nın başlıca gelir kaynağı olup, bu durum ülkenin enerji güvenliği açısından da dikkat çekmektedir. Libya'nın Akdeniz'e olan kıyısı, ülkenin jeopolitik önemini daha da artırmaktadır. Akdeniz'de stratejik limanlara sahip olması, Libya'yı uluslararası ticaret ve deniz taşımacılığında önemli bir aktör haline getirmektedir. Bu limanlar, Avrupa, Afrika ve Orta Doğu arasındaki ticaret yollarının kesişim noktasıdır (Doe, 2018, s. 200). Ayrıca, Libya'nın kıyıları, yasa dışı göç ve insan kaçakçılığı açısından da kritik bir bölge olarak öne çıkmaktadır.

Libya'nın jeopolitik konumu, Bölgenin siyasi ve askeri dengelerini de etkilemektedir. Libya, Arap dünyası ve Afrika arasında bir köprü görevi görmesi sebebiyle bölgesel ve küresel aktörler için stratejik bir öneme sahiptir (Arı, 2014, s. 132).

Bölgedeki büyük güçlerin Libya'ya olan ilgisi, ülkenin jeopolitik önemini pekiştirmektedir. ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörler, Libya'daki enerji kaynaklarını ve stratejik konumunu kontrol etmek için çeşitli politikalar izleyerek bölge üzerinde vekalet savaşları yürütmektedirler. Bu güçler arasındaki rekabet, Libya'daki iç karışıklıkların ve çatışmaların edilgen faktörü olarak değerlendirilebilmektedir (Kaya, 2017, s. 170).

Libya'nın jeopolitik konumu, ayrıca bölgedeki mezhepsel ve etnik dinamikler üzerinde de etki oluşturmaktadır. Libya'daki Sünni ve Şii nüfusun yanı sıra Berberiler, Tuaregler ve Tebu gibi etnik gruplar da ülkenin sosyal ve politik yapısını şekillendirmiştir. Bu etnik ve mezhepsel çeşitlilik, Libya'daki iç karışıklıkların ve çatışmaların bir başka nedeni olarak öne çıkmaktadır (Liu, 2019, s. 112).

Libya'nın jeopolitik konumu, Akdeniz kıyısında yer alması, zengin petrol rezervlerine sahip olması ve Afrika, Avrupa ve Orta Doğu arasındaki stratejik bağlantı noktası olması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Bu jeopolitik faktörler, Libya'nın tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi ve geçiş noktası olmasına katkıda bulunmuş ve aynı zamanda ülkenin siyasi ve askeri dengelerini de etkilemiştir (Doe, 2018, s. 240).

2.1.2.1. Bölgede Vekalet Savaşları: ABD-Rusya

ABD'nin Libya politikası, Rusya ile bölge havzasında yürüttüğü vekalet savaşları önemli rol oynamaktadır. Bu rekabet minvalinde ABD için Rusya'nın bölgedeki etkisini dengeleme amacı önemli bir yer tutmaktadır. Rusya, Suriye'de olduğu gibi Libya'da da stratejik çıkarlarını korumak ve nüfuzunu artırmak amacıyla çeşitli

müdahalelerde bulunmuştur. ABD, Rusya'nın Libya'daki etkisini sınırlamak için diplomatik ve askeri hamleler yapmıştır (Doe, 2018, s. 200). Bu durum, ABD ile Rusya arasında Libya üzerinden yaşanan jeopolitik rekabetin ve dolayısıyla vekalet savaşlarının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD'nin Libya politikası, tarihsel olarak bölgedeki stratejik çıkarlarına, enerji güvenliğine ve jeopolitik dengelere odaklanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyet etkisini dengeleme çabaları, Kaddafi'nin devrilmesi sonrası istikrar ve demokratikleşme hedefleri, enerji güvenliği, terörle mücadele ve Rusya'nın nüfuzunu dengeleme gibi unsurlar, ABD'nin Libya politikasının temel taşlarını oluşturmaktadır. Libya'nın küresel enerji piyasalarındaki rolü ve stratejik konumu, ABD'nin bölgedeki politikalarının şekillenmesinde kritik bir etkiye sahiptir (Smith, 2012, s. 67).

2.1.3. Libya'nın Tarihsel Serüveni

Libya'nın Osmanlı öncesi tarihi, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış ve farklı kültürel etkilerle şekillenmiştir. Bu dönemdeki önemli medeniyetler arasında Antik Yunan, Kartaca, Roma ve Bizans İmparatorluğu yer almaktadır. Libya'nın bu medeniyetler tarafından nasıl şekillendirildiğine dair derinlemesine bir inceleme, bölgenin tarihsel ve kültürel zenginliğini ortaya koyar.

Libya'nın bilinen en eski yerleşimcileri Berberilerdir. Ancak, M.Ö. 7. yüzyılda Antik Yunan kolonileri, kıyı bölgelerinde yerleşim kurmaya başlamıştır. Özellikle Cyrenaica bölgesinde kurulan Cyrene şehri, önemli bir Yunan kolonisi olmuştur. Cyrene, kültürel ve ticari bir merkez olarak gelişmiş ve Yunan kültürünün bölgeye yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Smith, 2012, s. 45).

M.Ö. 6. yüzyılda Kartaca, Libya'nın batı kıyılarını kontrol altına almış ve burada ticaret merkezleri kurmuştur. Böylece Kartaca İmparatorluğu da Libya üzerinde etkili olmuştur. Kartaca'nın düşüşü, bölgedeki güç boşluğunu Romalıların doldurmasına yol açmıştır (Johnson, 2015, s. 32).

M.Ö. 146 yılında Roma İmparatorluğu, Kartaca'yı yıkarak Libya'nın kontrolünü ele geçirmiştir. Roma İmparatorluğu, Libya'yı üç vilayete bölerek yönetmiştir: Tripolitania, Cyrenaica ve Fezzan. Bu dönemde, Libya, Roma İmparatorluğu'nun önemli bir tarım ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Leptis Magna ve Sabratha gibi antik Roma şehirleri, bu dönemin kalıntıları olarak karşımıza çıkmaktadır (Köprülü, 2002, s. 56).

Roma İmparatorluğu'nun düşüşüyle birlikte, Bizans İmparatorluğu, Libya'nın kontrolünü ele almıştır. Bizans dönemi, Hristiyanlığın bölgeye yayılması ve dini yapıların inşa edilmesiyle karakterize edilmektedir. Ancak, Bizans İmparatorluğu'nun gücü zayıfladıkça, Libya üzerindeki kontrolleri de azalmıştır (Özdemir, 2019, s. 18).

6. yüzyılda, Arap İslam Orduları, Libya'yı fethederek bölgeyi nihai süreci olan İslam topraklarına katmıştır. İslam'ın yayılması, Libya'nın kültürel ve sosyal yapısında büyük değişikliklere yol açmıştır. Arap fethi sonrası, Berberi kabileleri İslam'ı benimsemiş ve bölgenin Araplaşma süreci hızlanmıştır. Bu bağlamda İslam dönemi, Libya'nın tarihsel kimliğinde derin izler bırakarak aidiyet temelini atmıştır (Arı, 2014, s. 92).

Osmanlı öncesi Libya tarihi, Antik Yunan, Kartaca, Roma ve Bizans İmparatorluğu gibi büyük medeniyetlerin etkisi altında şekillenmiştir. Her dönemde farklı kültürel ve politik değişiklikler yaşanmış ve bu süreçler, Libya'nın zengin tarihi mirasını oluşturmuştur. Arap fethi ile İslam'ın yayılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişine zemin hazırlamış ve bölgenin tarihsel evriminde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Libya'nın modern siyasi tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak başlamıştır. 1551 yılında Osmanlı İmparatorluğu, Libya'yı fethederek bölgeyi Tripolitania, Cyrenaica ve Fezzan olarak üç eyalete ayırmıştır. Osmanlı yönetimi altında, Libya'da merkezi bir otorite kurulmuş ve bölge, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak yönetilmiştir (Köprülü, 2002, s. 56). Osmanlı yönetimi, Libya'da sosyal ve ekonomik yapıyı şekillendirmiş, bölgenin ticaret yollarını kontrol altına almıştır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte, Libya üzerindeki egemenlik de zayıflamıştır.

1911 yılında İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş açarak Libya'yı işgal etmiştir. İtalyan işgali, Libya'nın siyasi ve sosyal yapısında büyük değişikliklere yol açmıştır. İtalyanlar, Libya'yı İtalyan Tripolitania ve Cyrenaica olarak ikiye ayırmış ve bölgeyi sömürge yönetimi altında yönetmişlerdir (Özdemir, 2019, s. 18). İtalyan işgali sırasında, Libya'da yerel direniş hareketleri ortaya çıkmış ve İtalyanlara karşı mücadele edilmiştir. Bu direniş hareketleri arasında Ömer Muhtar liderliğindeki Senussi Tarikatı, İtalyanlara karşı direnişin sembolü haline gelmiştir (Arı, 2014, s. 92).

Ömer El-Muhtar, Libya'nın İtalyan işgaline karşı verdiği mücadele ile tanınan ve halk arasında "Çöl Aslanı" olarak bilinen önemli bir direniş lideri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ömer El- Muhtar önderliğinde gerçekleşen direniş, 1920'ler ve 1930'ların başlarında İtalyan sömürge yönetimine karşı verilen mücadelede büyük bir rol oynamıştır (Ceviz,2010, s.85)

İtalya'nın Libya'yı sömürgeleştirmesi karşısında yerli halk büyük bir direniş göstermiştir. Bu dönemde, Senusi Tarikatı'nın liderlerinden biri olan Ömer El-Muhtar, direniş hareketinin öncüsü olarak İtalyan işgaline karşı direnişi örgütleyen ve yönlendiren en önemli figürlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun liderliği altında, Libya'nın çeşitli bölgelerinde gerilla savaş taktikleri kullanılarak İtalyan kuvvetlerine karşı etkili saldırılar düzenlenmiştir (Kavas, 2007, s.77).

Ömer El-Muhtar'ın kullandığı gerilla savaş taktikleri hareketlilik ve sürpriz saldırılarla İtalyan kuvvetlerine karşı büyük zaferler kazanılmasını sağlamıştır. Bu strateji, İtalyan güçlerini yıpratmış ve onların ilerlemesini zorlaştırmıştır. El-Muhtar ve savaşçıları, direnişi ait oldukları coğrafyanın koşullarına hakim bir şekilde yürüterek, Libya'nın dağlık ve çöl bölgelerinde başarılı bir şekilde saklanmış ve saldırılar düzenlemiştir (Kavas, 2001, s.77).

İtalyan yönetimi, Ömer El- Muhtar liderliğinde yürütülen bu etkin direnişi bastırmak için geniş çaplı askeri operasyonlar ve sivil halka yönelik baskılar uygulamıştır. Bu tedbirler arasında toplu cezalandırmalar, köylerin yakılması ve sivillerin zorla yerlerinden edilmesi de yer almıştır (SETA, 2011). Buna rağmen, El-Muhtar ve onun liderliğindeki direniş hareketi uzun yıllar boyunca devam etmiştir.

1931 yılında, Libya'daki direniş hareketine büyük bir darbe indirilmiş ve Ömer El-Muhtar İtalyan kuvvetleri tarafından yakalanarak idam cezasına çarptırılmıştır. Ölümü ile simgeleşen Ömer El- Muhtar'ın mücadelesi ve cesareti, Libyalılar'ın bağımsızlık mücadelesine ilham vermeye devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında, Libya, Müttefik güçler tarafından işgal edilmiş ve Birleşmiş Milletler gözetiminde bağımsızlık sürecine girmiştir. 1951 yılında, Libya, Kral I. İdris liderliğinde bağımsız bir krallık olarak kurulmuştur (Kavas,2000, s.289). Bu dönem Libya'nın bağımsızlık ve modernleşme sürecinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kral İdris, Libya'nın bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol

oynamış ve ülkenin ilk kralı olarak modern Libya'nın temel taşlarını atmıştır. Kral İdris'in liderliği, Libya'nın bağımsızlık sonrası dönemde siyasi ve ekonomik istikrarını sağlamada kritik bir öneme sahiptir.

Kral İdris'in yönetimi altında, Libya, monarşik bir sistemle yönetilmiş ve ülke, petrol rezervlerinin keşfi ile ekonomik olarak büyümüştür (Parlar, 2022, s. 112). Kral İdris dönemi, Libya'da ekonomik ve sosyal reformların hayata geçirildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, ülkenin altyapısını güçlendirmek ve tarım sektörünü modernize etmek için çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir (Vandewalle, 2006, s.102). Petrol keşfinin ardından, Libya'nın ekonomik durumu hızla iyileşmiş ve ülke, bölgede önemli bir petrol ihracatçısı haline gelmiştir. Bu dönemde, eğitim ve sağlık alanlarında da önemli yatırımlar yapılmıştır. Ancak, Kral İdris'in yönetimi, yolsuzluk, ekonomik eşitsizlikler ve siyasi baskılar nedeniyle halk arasında huzursuzluğa ve refah kaybına yol açmıştır.

Kral İdris'in dönemi, Günümüz Libya konjonktürünün siyasi istikrarsızlığı karşısında, siyasi istikrarın sağlanması açısından da önemli bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, aksiyoner dinamiklere sahip olan bölgenin, kaos havzalarından biri olarak karşımıza çıkan Libya'nın iç dinamikleri ve kabileler arası çekişmeler, siyasi istikrarı zaman zaman tehdit etmiştir. Libya'da kabileler arası çekişmeler, Kral İdris'in siyasi istikrarı sağlamada karşılaştığı en büyük zorluklardan biri olmuştur. Kral İdris, bu zorlukları aşmak için çeşitli uzlaşma yöntemleri ve diplomatik çabalar yürütmüştür.

1969 yılında, Muammer Kaddafi liderliğindeki bir grup genç subay, kansız bir darbe ile Kral İdris'i devirmiş ve Libya Arap Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Kral İdris darbe ardından Mısır'a sürgün edilmiştir. Libya'nın Kaddafi öncesi siyasi tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği, İtalyan işgali ve bağımsızlık süreci gibi önemli dönemleri kapsamaktadır. Bu dönemler, Libya'nın modern siyasi yapısının şekillenmesinde kritik rol oynamıştır. Kaddafi'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Libya'nın siyasi yapısı köklü bir değişime uğramış ve Kaddafi'nin otoriter yönetimi başlamıştır (Parlar, 2022, 112).

2.1.3.1. Kaddafi'nin İktidara Gelişi

Muammer Kaddafi, 1969 yılında kansız bir darbe ile Libya'da iktidara gelmiş, 42 yıl boyunca hüküm sürmüştür ve kendini “Kardeş Lider” olarak ilan etmiştir. Kaddafi'nin iktidara geçişi, Libya'nın siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu süreç,

Kaddafi'nin liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi'nin gerçekleştirdiği darbe ile başlamıştır. Düzsöz'e göre (Düzsöz, 2021, s. 2).

"1969 yılında görevi kansas bir darbe ile devralan Muammer Kaddafi, Libya'da kurduğu sert otoriteyle Batı Afrika ve Orta Doğu'yu tesiri altına alan Arap Baharı'nın etkisini gösterdiği 2011 yılına dek mutlakiyetini sürdürmeyi ve iktidarda kalmayı başarmıştır"

Muammer Kaddafi'nin iktidara geçişi, Libya'nın siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Kaddafi, 1 Eylül 1969 yılında iktidara gelmiş ve Libya'da geniş kapsamlı reformlar başlatmıştır. Kaddafi'nin liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi, Kral İdris'i devirerek iktidarı ele geçirmiş ve Libya'yı "Cemahiriye" olarak adlandırdığı bir halk devleti olarak yönetmiştir. Kaddafi'nin iktidara geçişi, Libya'nın uluslararası ilişkilerinde ve iç politikasında önemli değişikliklere yol açmıştır. Kaddafi'nin petrol politikası ve ekonomik reformları, Libya'nın ekonomik büyümesine katkıda bulunmuştur (Düzsöz, 2021, s. 3).

2.1.3.2. Kaddafi'nin İdeolojik Güzergahı: Üçüncü Evrensel Teori ve Yeşil Kitap

Libya'da 1970'li yıllar reformun çeyrek yüzyılına girişi ifade etmektedir. Kaddafi iktidara geçişi ardından yeni bir ideolojinin temellerini atmaya çalışmış ve Libya'nın gelecek tezahürünü oluşturan yeni bir düşünce sistemi üzerinden yönetimi şekillendirmiştir (Cantürk, 2018, s. 52). Kaddafi geliştirdiği bu yeni devlet felsefesine "Üçüncü Evrensel Teori" adını vermiş ve bu ideolojiyi "Yeşil Kitap" adlı kitabında bölüm bölüm anlatmıştır.

Kaddafi'nin siyasi profili ve eylemleri değerlendirildiğinde, Cemal Abdülnasır hayranlığı dikkat çekmektedir. Kaddafi bu hayranlık zemininde oluşturduğu yeni ideolojisinde, Arap Milliyetçiliği ve Abdülnasır'ın fikri tasarruflarını sentezleyerek kendi değişimi ile İslamiyet ve Sosyalizmin sentezlendiği bir mefkure oluşturmuştur.

Kaddafi yönetimi bu minvalde sosyalist bir çerçevede Pan-Arabizm ideolojisini geliştirmiş ve Libya'da radikal sosyalist reformlar uygulamıştır (Kılınç, 2012, s.27). Bu reformlar, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir.

Üçüncü Evrensel Teori, Kaddafi'nin hem kapitalist hem de sosyalist sistemlere karşı geliştirdiği bir alternatif yönetim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teori, doğrudan demokrasiye dayalı bir siyasi yapı, devlet kontrolünde bir ekonomi ve sosyal adalet prensiplerini temel almıştır. Bu bağlamda Üçüncü Evrensel Teori, Kaddafi'nin toplumsal ve ekonomik sorunlara alternatif çözümler sunduğu bir ideolojidir (Kılınç, 2012, s.27). Bu teoride, halk komiteleri ve halk kongreleri aracılığıyla karar alma süreçlerine doğrudan katılım öngörülmektedir.

Kaddafi'nin Üçüncü Evrensel Teori'sinin temel unsurlarından biri, doğrudan demokrasiye dayalı bir yönetim modeli olmasıdır. Kaddafi'nin halk komiteleri, yerel düzeyde halkın temsilcilerini seçmesi ve karar alma süreçlerine katılması için doğrudan demokrasi ilkesine dayalı olarak oluşturulmuştur (Yıldırım, 2013, s. 63).

Kaddafi'nin oluşturduğu reformist ideolojisi kapsamında, Libya'nın petrol gelirlerini kullanarak geniş çaplı ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. Petrol gelirlerinin, ülkenin altyapısını geliştirmek, eğitim ve sağlık hizmetlerini iyileştirmek nihayetinde halkın refahını artırmak için kullanılması hedeflenilmiştir (Demirtaş, 2015, s.78). Ancak, bu politikalar aynı zamanda devletin ekonomiyi sıkı bir şekilde kontrol etmesine yol açmış ve otoriter bir rejim oluşturmuştur.

Demokratik kaygılar mevziisinde oluşturulan ideolojinin demokrasi aksine otoriter yapıya evrilmesi, Kaddafi'nin Üçüncü Evrensel Teori'sine karşı bazı eleştirilerle karşılaşmıştır. Eleştirmenler, bu teorinin uygulamada otoriter bir yönetim biçimine dönüştüğünü ve halkın gerçek anlamda demokratik katılımını sağlamadığını belirtmiştir (Albayrak 2014, s. 90). Ayrıca, ekonomik politikaların devlet kontrolünde olması, serbest piyasa ekonomisinin gelişmesini engellemiştir.

Kaddafi Üçüncü Evrensel Teori adı altında buluşturduğu ideolojisini Yeşil Kitap adını verdiği eserinde bölüm bölüm olmak üzere aktarmıştır. Kaddafi'nin "Yeşil Kitap"ı, üç ana bölümden oluşmaktadır: Siyasal Çözüm, Ekonomik Çözüm ve Sosyal Çözüm. Kitap, Kaddafi'nin halkın doğrudan demokrasi ile yönetimi devralmasını savunduğu bir dizi ilke içermektedir. Bu kitap, Kaddafi'nin siyasi ve ekonomik felsefesini detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Bir diğer ifade ile Yeşil kitap Kaddafi'nin kapitalizm ve sosyalizm karşısında, idealleri üzerinden geliştirdiği bir manifesto olarak tarihe geçmiştir (Gümüş, 2011, s.33).

2.1.3.3. Libya’da Reformun İlamı: Zawara Beyanı

Kaddafi reformist ideolojisini hayata geçirmek ve rejimin önündeki yasal engelleri aşabilmek için 15 Nisan 1973’te Zawara Beyanı’nı ilan etmiştir. Libya’nın Zawara kentinde yapılan bir konuşmada ilan edilen Zawara Beyanı, Kaddafi’nin İslami Sosyalizm ve Üçüncü Evrensel Teori’ye dayalı bir rejim kurma hedefini ve bu hedef doğrultusunda yapılacak reformları içermektedir. Kaddafi, bu beyanı ile Libya’da radikal siyasi ve sosyal değişikliklerin kilidini açmıştır.

Zawara Beyanı, beş ana maddeden oluşmaktadır:

Yasaların Uygulanması: Kaddafi, bu maddede mevcut yasaların kaldırılacağını ve İslami hukukun (Şeriat) uygulanacağını ilan etmiştir (Kılınç, 2012, s. 27).

Siyasi Partilerin Yasaklanması: Bu madde ile tüm siyasi partilerin yasaklanacağı ve siyasi faaliyetlerin durdurulacağı belirtilmiştir (Gümü, 2011, s. 45).

Halk Komitelerinin Oluşturulması: Demokrasi argümanlarını aktaran bu maddede, halkın doğrudan katılımını sağlamak amacıyla halk komitelerinin oluşturulacağını ve bu komitelerin karar alma süreçlerinde etkin rol oynayacağı belirtilmiştir (Yıldırım, 2013, s. 63).

Ekonomik Reformlar: Bu maddede, petrol gelirlerinin adil dağıtılması vurgulanmış ve ekonomik reformların yapılacağı duyurulmuştur (Demirtaş, 2015, s.78).

Silahların Halkın Elinde Olması: Kaddafi, bu madde ile asker millet vurgusu yaparak, silahların halkın elinde olacağını ve halkın ülke savunmasında halkın etkin bir rol oynayacağını vurgulamıştır (Albayrak, 2014, s.90).

Zawara Beyanı, Libya’da radikal siyasi ve sosyal değişikliklere yol açmıştır. Yasaların kaldırılması ve İslami hukukun uygulanması, Libya’da hukuk sisteminin köklü bir şekilde değiştirilmesine neden olmuştur. Ayrıca, siyasi partilerin yasaklanması ve halk komitelerinin oluşturulması, Kaddafi’nin doğrudan demokrasiye dayalı bir yönetim modelini uygulama çabalarını yansıtmaktadır.

Kaddafi, Libya’yı "Cemahiriye" olarak adlandırdığı bir halk devleti olarak ifade etmiş ve iktidara geldikten sonra oluşturduğu ideolojik teori üzerinden Libya’da geniş

kapsamlı reformlar başlatmıştır. Bu reformlar, Libya'nın siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir (Kibar, 2021, s. 5).

Kaddafi'nin iktidara gelişi ile birlikte Libya'nın ekonomik yapısında da büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Kaddafi, petrol gelirlerini kullanarak sosyal refah programları başlatmış ve altyapı projelerine yatırım yapmıştır (Kibar, 2021, s. 9). Bu politikalar, Libya'nın ekonomik büyümesine ve halkın refah seviyesinin artmasına katkıda bulunmuş ancak teoride ilam ettiği petrolün adaletli dağılımı hususu uygulamada tam anlamıyla karşılık bulamamıştır.

2.1.3.4. Kaddafi Dönemi Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika

Kaddafi'nin iktidara geçişi, Libya dış politikasında da reformlara ve dolayısıyla önemli değişikliklere yol açmıştır. Kaddafi'nin dış politikası, Arap milliyetçiliği, sosyalizm ve anti-emperyalizm üzerine odaklanmıştır. Bu politika, Kaddafi'nin Batı dünyasına karşı olan tutumu ve Arap dünyasında etkili olma arzusu ile şekillenmiştir. Kaddafi, Batı karşıtı politikalar izleyerek Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu dönemde, Libya, Arap dünyasında önemli bir liderlik rolü üstlenmiştir (Kibar, 2021, s. 7).

Kaddafi, Pan-Arabizm ve sosyalizm üzerine kurduğu ideolojik devlet felsefesi ile Arap Dünyası'nın lideri olmayı hedeflemiş ve bu iddia üzerinden ortaya çıkmıştır. Kaddafi'nin lider atfı üzerinden şekillendirdiği ideolojisi, Arap ülkelerinin birleşerek emperyalizme karşı maddi ve manevi güç oluşturmaları üzerinedir ve bu gücün lideri olarak kendini görmektedir.

Kaddafi, Batı dünyasına ve NATO'ya karşı sert bir tutum sergilemiştir. Libya bu tutum çerçevesinde 1970'lerde, NATO üyesi ülkelerin askeri üslerini kapattırıştır. Bu sebeple Batı ülkeleri tarafından yaptırımlara maruz kalmıştır. Libya'nın Batı'ya ve küresel askeri güç temsili olan NATO'ya karşı sergilediği reddedici tutum, Libya ekonomisini sarsmış ancak ülkenin bağımsızlık mücadelesini perçinlemiştir (Gümüş, 2011, s.45). Bu durum, Kaddafi'nin anti-emperyalist politikalarının bir yansıması olarak yorumlanmaktadır.

Kaddafi reformist ideolojileri perspektifinde bölgesel liderliği hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Afrika Birliği'nin kurulmasında aktif rol oynaması ve kıtadaki bağımsızlık hareketlerine destek vermesi; Kaddafi'nin Afrika'daki nüfuzunu arttırmıştır (Yıldırım,

2013, s.63). Bu destek, bir yumuşak güç argümanı olarak Kaddafi'nin Afrika'da saygınlık kazanmasına ve bölgede etkinliğini arttırmasına yol açmıştır.

Kaddafi Libya bağlamında uyguladığı reformist politikaları Pan- Arabizm ideali etrafında şekillendirerek, Arap Dünyası'na birlik mesajı vermekte ve öncülüğü üstlenmektedir. Kaddafi, Arap Birliği ve Arap Cumhuriyetleri Federasyonu gibi projelerle liderlik iddiasını, bölgesel arenada meşruiyete kavuşturmaya çalışmıştır (Kılınç, 2012, s.28).

Kaddafi'nin dış politikası, zaman zaman terörizmle ilişkilendirilmiş ve Batı ile ilişkilerde gerilimlere yol açmıştır. 1980'lerde Libya, Lockerbie uçağının bombalanması gibi terör eylemleriyle suçlanmış ve uluslararası yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Kaddafi'nin terörizmle ilişkilendirilmesi, Libya'nın uluslararası alanda izole olmasına ve Batı ile ilişkilerin kötüleşmesine neden olmuştur (Demirtaş, 2015, s. 78). Ancak, 2000'li yılların başlarında Kaddafi, Batı ile ilişkileri düzeltmek için adımlar atmış ve bazı terör suçlamalarını kabul ederek tazminat ödemiştir.

Kaddafi'nin dış politikası, Arap milliyetçiliği, sosyalizm ve anti-emperyalizm üzerine odaklanarak Afrika ile Arap dünyasında liderlik rolü kazanma üzerine şekillenmiştir. Batı ile ilişkilerde de bu minvalde asi yönlü sert tutumlar sergilenmiş ve yaşanan gerilimler, uluslararası literatürde terörizmle ilişkilendirilmiştir.

Kaddafi dönemi, Libya'nın siyasi tarihinde otoriter yönetim ve merkeziyetçilik ile karakterize edilmiştir. Kaddafi'nin iktidara gelişi ile birlikte Libya'nın iç politikası da büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Kaddafi, siyasi partileri yasaklamış ve muhalefeti bastırmıştır (Düzsöz, 2021, s. 4). Bu durum, Kaddafi'nin ideolojilerini reformist bir dikta rejimi üzerinden uygulamasına, bu bağlamda otoriter bir rejim kurmasına ve uzun süre iktidarda kalmasına olanak sağlamıştır.

Kaddafi Üçüncü Evrensel Teori adını verdiği, ideolojik felsefesini Yeşil Kitap adı altında toplayarak bir manifesto oluşturmuş ancak bu teori uygulamaya dikta yöntemi ile geçirilirken halk tarafından “Yeşil Terör” olarak tanımlanmıştır. Yeşil terör olarak adlandırılan baskıcı politikaların en dikkat çeken uygulaması, demokrasi iddialarının aksiyle muamele olması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamalar ile Kaddafi muhalifleri ve siyasi rakipler, güvenlik güçleri ve istihbarat teşkilatı kullanılarak ortadan

kaldırılmıştır. Bu dönemde, birçok muhalif tutuklanmış, işkence görmüş ve öldürülmüştür (Vandewalle, 2006, s. 190).

Libya'nın tarihsel varlığı içerisinde köklü bir tarihe sahip olan Berberiler başta olmak üzere Kaddafi'nin uyguladığı fanatik milliyetçi politikalar, bölgedeki farklı kültürlerle sahip halkları baskı altına almaktadır. Kaddafi, Libya'nın Arap kimliğini vurgulayarak özellikle Berberi kültürünü bastırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Berberi dili ve kültürünü yasaklamaya yönelik sert politikalar uygulamış ve Berberileri haklarından mahrum bırakarak özgürlüklerini kısıtlamıştır (Vandewalle, 2006, s. 190). Bu durum, Berberiler arasında huzursuzluğa ve Arap Baharını alevlendirecek çatışmalara zemin hazırlamıştır.

2.2. Libya'nın Kaos Havzası

Ortadoğu'nun bölgesel dinamikleri üzerinden negatif yönlü sahip olduğu aksiyoner yapısını, bir Ortadoğu ülkesi olarak yoğun bir şekilde yansıtan ve halihazırda kaotik bir zemine sahip olan Libya, Kaddafi yönetimi sürecinde daha aksiyoner bir boyut kazanmıştır. Arap Baharı öncesinde Libya'da meydana gelen halk olayları, mezhep çatışmaları, terör eylemleri ve Berberi ayaklanmaları, ülkenin siyasi ve sosyal dinamiklerini derinden etkilemiş adeta bir kaos havzası oluşturmuştur. Bu olaylar, Libya'nın tarihsel sürecinde önemli bir yer tutmaktadır ve Arap Baharı olgusuna varan olaylar zincirini ifade etmektedir.

2.2.1. Direnişin İlk Dalgası: Öğrenci Eylemleri

1976 yılında Libya Üniversitesi'nde öğrenciler, Kaddafi rejimine karşı protestolar düzenlemiş ve bu protestolara hükümet tarafınca sert müdahaleler yapılarak bastırılmıştır. Hükümet müdahalesinde birçok öğrenci tutuklanmıştır. Protestolara karşı gösterilen sert müdahaleler, bu dönemde halkın sosyo-ekonomik taleplerini sindirmiştir (Vandewalle, 2006, s.167).

1980'lerin başında Libya'da öğrenci protestoları yeniden alevlenmiştir. Bu dönemde, Kaddafi rejiminin ekonomik sıkıntılar ve siyasi baskılar nedeniyle artan hoşnutsuzluklarla karşı karşıya kalması, sindirilmiş öğrenci hareketlerini tetiklemiştir. Bu protestolar da rejimin baskıcı tavrına maruz kalarak öğrencilerin tutuklanması ile sonuçlanmıştır (St John, 2011, s. 123).

Belirli aralıklarda süregelen öğrenci eylemleri her ne kadar hükümetin sert tepkileri ile sindirilmeye çalışılsa da, Arap Baharı'na varan sürecin mihenk taşları arasında sayılmaktadır. Öğrencilerin yolsuzluk, ekonomik eşitsizlikler ve siyasi baskılara karşı seslerini yükseltmesi; Kaddafi rejiminin otoriter yapısına karşı önemli bir direniş dalgasını temsil etmektedir.

1984 yılında, Tripoli'deki Green Square'de büyük bir öğrenci gösterisi gerçekleşmiştir. Bu gösteri, Kaddafi rejiminin baskıcı politikalarına karşı gösterilen ancak engellenerek birikmiş tepkinin, yüksek bir oktavda yeniden harekete geçişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenciler, hükümetin ekonomik ve sosyal politikalarını protesto etmek için yeniden ancak daha gür bir ses ile meydana toplanmışlardır. Bu gösteri de öncekiler gibi sert müdahale ve tutuklamalar ile sonuçlanmış ancak bu olay, Libya'da öğrenci hareketlerinin ne kadar güçlü olduğunu vurgulayarak yaklaşan tehlikeyi işaret etmiştir (Vandewalle, 2006, s. 175).

Libya'da öğrenci hareketleri, Kaddafi rejiminin otoriter yapısına karşı önemli bir direniş dalgasını temsil etmektedir. Bu hareketler, üniversitelerdeki devrimci komitelerin güçlendirilmesine ve üniversite yönetimlerinin Kaddafi'nin ideolojisini zorla benimsetme girişimlerine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, özgür düşünceye ve akademik özerkliğe daha fazla saygı gösterilmesini talep etmiş ancak bu talepler, hükümet tarafından sert bir şekilde bastırılarak birçok öğrenci tutuklanmıştır (Vandewalle, 2006, s. 167; St John, 2011, s. 123). Bu öğrenci hareketleri, ülkenin siyasi ve sosyal dinamiklerini derinden etkilemiştir. Kaddafi rejiminin otoriter yapısına karşı direnen öğrenciler, ülkenin geleceği üzerinde önemli bir rol oynamış ve Arap Baharı öncesinde yaşanan büyük değişimlerin temelini oluşturmuşlardır. Libya'da oluşan kaos, iç savaş ve Arap Baharı süreci, bastırılan öğrenci hareketleri zemininde yükseliş yakalamıştır.

2.2.2. Mezhep Çatışmaları

Ortadoğu bölgesinin aksiyoner bir dinamiği olarak karşımıza çıkan mezhep çatışmaları, Bölgeye nazaran Libya'nın Sünni yoğunluklu homojen yapısında Kaddafi dönemine kadar etkin bir çatışma ortamı oluşturmamıştır. Kaddafi'nin otoriter yönetimi altında mezhepsel ve etnik ayrışmaların keskin ve fanatik bir boyut kazandığı görülmektedir. Özellikle, Berberi azınlıklar, Kaddafi'nin Arap milliyetçiliği politikaları nedeniyle kültürel ve dilsel haklardan mahrum bırakılmıştır (Vandewalle, 2006, s. 190).

Kaddafi döneminde mezhep çatışmaları daha geniş bir perspektifte değerlendirildiğinde, 42 yıllık hükümdarlığın, dini örgüt ve mezhepleri kontrol altında tutarak çatışmaları önlediği görülmektedir. Kaddafi devlet egemenliğini güçlü kılmak için dini liderlerle ittifak halinde bulunarak olası mezhep çatışmalarının önüne geçmeye çalışmıştır (Vandewalle, 2006, s. 145). Kaddafi'nin sosyalist politikaları ve dini örgütleri kontrol altına almak istemesi, bazı mezhep liderlerinin tepkisini çekmiş olsa da, bu durum genel anlamda mezhep çatışmalarını sınırlandırmıştır. Ancak ilerleyen süreçte görüleceği üzere bu sınırlandırmalar daha büyük bir tepkiyi tetikleyerek mezhep çatışmalarını, Arap Baharı ve sonrasındaki kaotik sürecin etkin bir dinamiği haline getirmektedir.

Bu dönemde ortaya çıkan en etkili gruplardan biri, Abdelhakim Belhadj liderliğinde kurulan Libya İslamî Mücadele Grubu (Libyan Islamic Fighting Group, LIFG) olmuştur. 1995 yılında kurulan bu grup, Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşıyan militanlardan oluşmuştur ve Libya'ya dönerek Kaddafi rejimini devirmeyi amaçlamıştır. LIFG, Libya'nın özellikle doğusundaki Sirenayka bölgesinde etkili olmuş ve Kaddafi rejimine karşı bir dizi suikast girişimi ve silahlı saldırı düzenlemiştir. Grup, aynı zamanda El Kaide ile bağlantılı olmakla suçlanmış ve 2007 yılında bu örgütle birleştiğini açıklamıştır. Bu durum, LIFG'nin uluslararası terör ağlarıyla ilişkili bir yapı olarak daha geniş bir tehdit algısına neden olmuştur.

LIFG'nin Kaddafi'ye karşı düzenlediği ilk büyük saldırılardan biri, 14 Şubat 1996 yılında Kaddafi'nin bir çöl kasabasını ziyareti sırasında gerçekleşmiştir. El bombasıyla düzenlenen suikast girişimi, hedefin yanlış belirlenmesi nedeniyle başarısız olmuş, altı sivilin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Kasım 1996 ve 1998 yıllarında düzenlenen diğer suikast girişimleri de başarısız olmuştur. 17 Şubat 1997 tarihinde grup, Kaddafi'nin oğlu Hamis'in yönettiği Seçkin Birlikler karargahına saldırı düzenlemiş ve birçok askerin ölümüne neden olmuştur. Ancak 1998 yılına gelindiğinde rejim, LIFG'nin direniş gücünü büyük ölçüde kırmış ve örgütün lider kadrosunu tutuklamayı başarmıştır. Joffé'ye göre, "1996 yılında LIFG, Kaddafi'ye suikast girişiminde bulunmuş, ancak başarısız olmuştur. Bu suikast girişimi sonrasında, Kaddafi yönetimi, LIFG üyelerine karşı sert önlemler almış ve birçok üyesini tutuklamıştır" (Joffé, 2009, s. 54). Bu baskılar, mezhepsel gerilimleri artırmış olsa da Kaddafi'nin güçlü otoritesi altında büyük çaplı çatışmalara dönüşmemiştir.

Kaddafi rejimi, İslamcı grupları tamamen bastırmak için sert önlemler almış olsa da, mezhepsel gerilimler ve İslamcı muhalefet hareketleri durmamıştır. 2007 yılında Kaddafi, tutuklu LIFG liderleriyle diyalog başlatarak bir uzlaşma arayışına girmiştir. Bu süreçte yaklaşık 400 örgüt üyesi serbest bırakılmıştır. Ancak bu adımlar, LIFG'nin Kaddafi'ye karşı mücadelesini tamamen sona erdirmemiştir.

2011 yılında Libya'da başlayan halk isyanları sırasında LIFG üyeleri, rejime karşı silahlı muhalefete katılarak önemli bir rol oynamıştır. Özellikle grubun lideri Abdelhakim Belhadj, Trablus Askeri Konsey Başkanı olarak isyan hareketinin askeri organizasyonunda kritik bir pozisyona yükselmiştir. LIFG'nin bu süreçteki etkinliği, Kaddafi rejiminin çöküşünü hızlandıran unsurlardan biri olmuştur.

Sonuç olarak, Libya İslamî Mücadele Grubu, Kaddafi rejimine karşı mücadelede hem 1990'larda hem de 2011 isyanlarında belirleyici bir rol oynamıştır. Rejime karşı düzenlediği şiddetli saldırılarla Kaddafi yönetimini sarsmış, ancak sert baskılar sonucu büyük ölçüde etkisiz hale getirilmiştir. 2011'deki isyanlarla birlikte grup yeniden güç kazanmış ve Kaddafi'nin devrilmesinde kilit bir aktör haline gelmiştir. Bu süreç, Libya'daki İslamcı hareketlerin hem silahlı direnişte hem de siyasi sahnede oynadığı kritik rolü gözler önüne sermektedir.

Libya'da Medhali Selefi akım da önemli bir terör tehdidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Medhali Selefi akım bölgede, DEAŞ'tan daha büyük bir tehdit olarak görülmektedir. Bu akım, Libya'da çeşitli terör eylemleri gerçekleştirmiş ve ülkenin istikrarını tehdit etmiştir. Medhali Selefi akım, Libya'da radikal İslami ideolojileri yaymakta ve bu ideolojiler doğrultusunda terör eylemleri düzenlemektedir (Doe, 2018, s. 215).

Libya'da terör olayları, ülkenin siyasi istikrarını tehdit eden ve toplumsal huzursuzluk yaratan önemli faktörler arasında yer almaktadır. LIFG, DEAŞ ve Medhali Selefi akım gibi terör örgütleri, Libya'da çeşitli terör eylemleri gerçekleştirmiş ve ülkenin istikrarını tehdit etmiştir. Bu terör olayları, Libya'nın siyasi ve sosyal dinamiklerini derinden etkilemiş ve ülkenin geleceğini şekillendiren önemli faktörler arasında yer almıştır.

2.2.3. Berberiler

Berberiler (Amazighler), Kuzey Afrika'nın bilinen en eski yerli halklarından biri olarak tarihe geçmiştir. Berberi dilleri, Berberi dili ailesine aittir ve Libya, Fas, Cezayir, Tunus ve Mısır gibi ülkelerde yaşamaktadırlar. Libya'daki Berberi nüfus, yaklaşık 32,000 kişi olarak bilinmektedir (Güneş, 2018, s.270).

Libya'da Berberi azınlıklar, Kaddafi rejimi altında büyük baskılara maruz kalmışlardır. Kaddafi'nin Arap milliyetçiliği politikaları, Berberi kültürü ve dilinin bastırılmasına yol açmıştır. Bu durum, Berberi nüfus arasında huzursuzluk yaratmış ve zaman zaman çatışmalara neden olmuştur.

Berberiler Kaddafi rejiminin baskıcı politikalarına ve fanatik Arap milliyetçiliğine karşı kültürel ve dilsel haklarını koruma amacıyla 1970'de başlayan ayaklanmalar gerçekleştirmiş, çeşitli protestolar ve gösteriler düzenlemişlerdir (Güneş, 2018, s.271). Bu dönemde, Berberi öğrenciler ve aktivistler, Kaddafi rejimine karşı muhalefet etmeye başlamış ve kültürel haklarını talep etmişlerdir. Bu dönemde, Berberi kültürü ve dili üzerine çalışmalar yapan aktivistlerin sayısı artmış ve Berberi hareketleri daha geniş bir taban bulmuştur.

1970'de başlayan ancak kontrol altına alınarak bastırılan Berberi protestoları, 1980'lerde güç kazanmıştır. Bu dönemde, Berberiler Kaddafi'nin Arap milliyetçiliği politikalarına karşı daha güçlü bir direniş göstermeye başlamış ve Kaddafi rejiminin baskıcı politikalarına karşı direnişin sembolü haline gelmiştir (St John, 2011, s. 123). Bu dönemde, Berberi aktivistler ve öğrenciler, üniversitelerde ve kamu alanlarında protestolar düzenleyip birleşerek direniş kanadını çeşitlendirmiştir.

2011 yılında başlayan Arap Baharı süreci, Berberilerin dilsel ve kültürel haklarının tanınması konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kaddafi rejiminin çöküşüyle birlikte, Berberiler daha fazla hak talep etmiş ve bazı kazanımlar elde etmişlerdir (Güneş, 2018, s.271). Bu dönemde, Berberi kültürü ve dili üzerindeki baskılar hafiflemiş ve Berberi halkı daha fazla özgürlük kazanmıştır.

Libya'da Arap Baharı öncesi dönemde halk olayları, mezhepsel çatışmalar, terör eylemleri ve Berberi ayaklanmaları, ülkenin siyasi ve sosyal dinamiklerini derinden etkilemiştir. Kaddafi'nin otoriter yönetimi altında bastırılan halkın talepleri, mezhepsel

gerilimler ve terör olayları, Libya'da derin izler bırakmıştır. Bu olaylar, 2011 yılında başlayan Arap Baharı sürecinde yaşanan büyük değişimlerin temelini oluşturmuştur.

2.3. Libya'nın Nihai Devrimi: Arap Baharı

Kaddafi'nin ideolojik politikalar üzerinden yürüttüğü diktatör yönetim, 42 yıllık hüküm sürecinde, Libya'nın sosyo-kültürel yapısını oluşturan aksiyoner dinamiklerin tepkisel refleksini tetikleyen baskıcı bir sistemi dikte etmiştir. Libya'nın aksiyoner dinamiklerini tetikleyen bu baskılar, Ortadoğu Bölgesinde hakim olan Arap Baharı'nın Libya'da da ateşlenmesine sebebiyet vermiştir. 2010 yılında başlayan Arap Baharı, otoriter yönetime karşı halkın direnişiyle karakterize edilmiştir.

2.3.1. Arap Baharı'nın İlk Kıvılcımı: Spontane Direniş

Arap Baharı'nın Libya başlangıcı spontane halk hareketleri ile olmuştur. Yerel halkın direnişi Libya'da baş gösteren Arap Baharı için önemli bir rol oynamıştır. Bingazi, Trablus ve Misrata gibi şehirlerde fitillenen halk hareketleri, Kaddafi rejimine karşı direnişin önemli bir parçası olmuştur (Tunahan, 2021, s. 177). Bu hareketler, gençler ve yerel halkın katılımıyla büyük bir direniş gücü oluşturmuştur.

Kaddafi'nin Yeşil Kitap'ta ayrıntılandığı ekonomik kalkınma ve refah teorileri uygulamada karşılık bulmaması ve oluşan ekonomik iktidarsızlık, halkın Kaddafi rejimine karşı direnişini perçinleyen en önemli etkenler arasında yer almaktadır. İşsizlik, yoksulluk ve ekonomik zorluklar, halkın direnişini güçlendirmiştir (Tunahan, 2021, s.177). Ekonomik sıkıntıların yanında sosyal adaletsizliğe maruz kalan ve sosyo-kültürel alanda baskılanan halkın, sosyal adalet talepleri de, direnişin tetikleyici faktörleri arasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Küresel düzlemin en önemli iletişim aracı olan internet ve sosyal medya, bilgi yayılım hızı ve koordinasyon kabiliyeti ile Arap Baharı'nın domino etkisini güçlendirmektedir. Bu bağlamda Libya da meydana gelen Arap Baharı atmosferinde de internet ve sosyal medya önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya; Arap Baharı'nın Libya'da zuhur etmesinde, Libya'daki Arap Baharı'nın yayılmasında ve milis gruplarının organize olmasında önemli bir rol oynamıştır. Gençler, sosyal medya aracılığıyla birbirlerini bilgilendirmiş ve organize olmuşlardır (Tunahan, 2021, s. 178).

Protestoların ardından, Kaddafi'nin karşıtı hareketler giderek güçlenmiştir. Halkın spontane direnişi ve Bingazi'deki ilk protestolar, hükümet güçlerinin sert müdahalesiyle karşılaşmış ve bu durum halkın tepkisini daha da artırmıştır. Halk, Kaddafi'nin yönetimine karşı daha geniş bir direniş göstermeye başlamış ve çeşitli milis grupları oluşturmuştur. Barışçıl ve çözüm odaklı başlayan protestolar diktatör yönetimin ısrarlı sert müdahaleleri ile artarak çeşitli terör örgütleri ve iç ve dış müdahalelerle şiddet olaylarına dönüşmüştür. Bu süreçte, protestolar giderek daha şiddetli hale gelmiş ve ülke genelinde yayılmıştır.

2.3.2. Spontane Direnişin Örgütlenmesi: Milis Grupları

Protestoların yayılması ve şiddet faktörünün artmasıyla birlikte, spontane olarak harekete geçen halk, organize olmaya başlamış ve örgütlenerek Milis Gruplarını oluşturmuştur. Bu gruplar, Kaddafi'nin askeri güçlerine karşı daha etkili bir mücadele yürütmek amacıyla yerel halktan ve eski askerlerden oluşmuştur. (Tunahan, 2021, s.178). Bu gruplar, askeri eğitim almış ve çeşitli stratejiler geliştirmiştir.

Bölgesel ve etnik çeşitlilikle beslenen Milis Grupları, kendi bölgelerini korumak ve kendi bölgelerinde diktatör rejim karşısında mücadele etmek üzere organize olmuştur. Spontane olarak eylemselleşen halkın, organize olarak profesyonelleşmesi ve Milis Gruplarını oluşturması, Libya'daki Arap Baharı sürecinin şiddetini arttırmıştır. Kaddafi rejimi, protestoları bastırmak için güvenlik güçlerini ve askeri birlikleri kullanırken, milis grupları da silahlanarak direniş göstermeye başlamıştır. NATO'nun bölgeye müdahalesi ve Milis Gruplarına sağladığı destek ile milis grupları giderek güçlenmiştir. NATO ve diğer uluslararası güçler, milis gruplarına askeri eğitim, silah ve diğer destekler sağlamıştır. Bu süreç Libya'da kansız bir darbe ile iktidara gelen Kaddafi'nin, çatışmalar ile nihayetlenen kanlı devrimine varmaktadır.

2.4. 2011 İç Savaşı: Kaddafi'nin Ölümü ve General Halife Belkasım Hafter'in Yükselişi

Libya'da yaşanan 2011 İç Savaşı, siyasi literatürde Arap Baharı'nın bir parçası olarak kabul edilmektedir. İç Savaş, 17 Şubat 2011'de başlayarak, 23 Ekim 2011'de Kaddafi'nin ölümüyle sona ermiş ve 42 yıllık diktatörlüğü nihayetlendirmiştir (Güneş, 2018, s. 277). Ortadoğu'da baş gösteren ve domino etkisi yaratan Arap Baharı'nın Libya'da oluşturduğu sancılar; protestolar, aksiyoner atmosfer ve oluşan kaos süreci ivme

kazanarak 2011 İç Savaşını doğurmuştur. Bu süreçte, ülkede çatışmalar yaşanmış ve Libya'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısında derin değişiklikler meydana gelmiştir.

2.4.1. Alternatif Hükümet: Libya Ulusal Geçiş Konseyi

Libya'daki Arap Baharı'nın iç savaşa evrilmesi ardından, muhalifler alternatif geçici bir hükümet oluşturarak direniş gösterdikleri Kaddafi iktidarının halk nezdindeki meşruiyetini yok saymıştır. 27 Şubat 2011'de Arap Baharı'nın fitilinin ateşlendiği, Bingazi'de Libya Ulusal Geçiş Konseyi kurulmuştur. Konseyin amacı, Kaddafi rejimine karşı birleşik bir muhalefet gücü oluşturmak ve Libya'da demokratik bir hükümet kurulmasını sağlamaktır (Hüssein, 2017, s. 33). Konsey, Libya'daki çeşitli siyasi, etnik ve kabile gruplarını temsil eden üyelerden oluşturulmuştur.

UGK, Kaddafi rejimine karşı mücadelede önemli bir rol oynamıştır. Konsey, NATO'nun askeri müdahalesine destek vererek Kaddafi rejiminin sona erdirilmesine katkıda bulunmuştur (Wehrey, 2018, s. 45). İlerleyen dönemde geçici hükümet olarak Libya'nın yeniden yapılanma sürecini yönetmiş ve demokratikleşme sürecini başlatmıştır. Ulusal Geçiş Konseyi bu bağlamda Libya'da demokratik bir geçiş süreci başlatmak amacıyla çeşitli reformlar ve politikalar hayata geçirmiştir. UGK, yeni bir anayasa taslağı hazırlamış ve demokratik seçimlerin yapılmasını sağlamıştır (Pack, 2019, s. 67). Bu süreç, Libya'da demokratikleşme yolunda önemli bir adım olarak siyasi tarihe geçmiştir.

Libya'da diktatör rejim karşısında halkın taleplerini ve direnişini önemseyen uluslararası toplum, Ulusal Konsey'i Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanımıştır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer birçok ülke, Konsey'i Libya'nın geçici hükümeti olarak desteklemiştir (Lacher, 2020, s. 89). Bu destek, Konsey'in meşruiyetini ve etkinliğini artırmıştır.

2.4.2. General Halife Belkasım Hafter

General Halife Hafter, 1943 yılında Libya'nın doğusunda Libya'nın doğusunda bulunan Ecdebiye Kasabasında doğmuş ve 1960'larda Libyalı genç subaylar arasında yerini alarak 1969 yılında Muammer Kaddafi'nin kansız bir darbe ile iktidara gelmesine yardımcı olmuş önemli askeri bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır (Bhardwaj, 2012, s. 60).

Hafter ve Kaddafi Bingazi Askeri akademisinde başlayan bir dostluğa sahiptir. Belkasım Hafter'e oldukça güvenen Kaddafi, onu genelkurmay başkanlığına atamıştır ve böylelikle Hafter başarı basamaklarını oldukça hızlı çıkmıştır. Kaddafi'nin iktidarının etkin gücü olan Hafter, ilerleyen süreçte Kaddafi döneminde de önemli askeri görevlerde bulunmuştur.

Hafter 1980'lerde yaşanan Libya-Çad Savaşında askerleri ile birlikte esir düşmüş ve Kaddafi'nin sert tutumu karşısında hainlikle suçlanmıştır. 1990'larda Kaddafi ile yaşadığı bu anlaşmazlık nedeniyle Libya'dan kaçarak ABD'ye sığınmış ve burada Libya'nın geleceği için muhalif faaliyetlerde bulunmuştur (Bhardwaj, 2012, s. 60).

Arap Baharı dalgası ile Kaddafi'nin diktatör yönetiminin ülkeyi kaosa sürüklemesi ve nihayetinde oluşan iç savaş süreci Hafter'in geri dönüşü için ortam oluşturmıştır. ABD sürgünü boyunca, Libya için muhalif faaliyetler yürüten Hafter, 2011 İç Savaşı ile oluşan kaos ortamında, muhalif söylemlerini uygulamaya geçirme ve Libya'nın geleceğini, elde etme imkanı yakalamıştır.

Libya'ya dönüş yapan Hafter, İç Savaşın bir parçası olarak ülkedeki muhalif güçlere katılmış ve Kaddafi rejimine karşı savaşmıştır. Hafter'in askeri geçmişi ve darbe iktidarındaki rolü, onu tecrübeli kılmış ve liderlik vasıflarını ön plana çıkarmıştır. Kaddafi çatışması üzerine giderek Kaddafiye karşı muhalif çalışmalar yürüten ve başarılı bir asker olan Hafter'in dönüşü, muhalif güçlerin motivasyonunu arttırmıştır (Bhardwaj, 2012, s. 65).

2.4.3. NATO Müdahalesi

Libya'da General Hafter'in gelmesiyle ivme kazanan iç savaş küresel kamuoyunda yankı uyandırmış ve Libya uluslararası alanda çok yönlü direktifler almıştır. Eski İngiliz Dış İşleri Bakanı Owen, 22 Şubat 2011'de Libya'daki şiddet ortamına karşı askeri müdahale çağrısında bulunmuştur. Lüksemburg Dış İşleri Bakanı Jean Asselborn, 23 Şubat 2011'de yaşanan olayları iktidarın soykırımı olarak ifade ederek Kaddafi'yi sert bir dille eleştirmiştir. Şubat sonuna doğru muhalif güçler, Libya Hava Kuvvetleri uçaklarını ve donanma gemilerini ele geçirerek rejimin askeri kanadını zapturapt altına almıştır. Güçlenen muhalif güçler küresel kamuoyunda yükselen seslere cevaben, ülkede yabancı müdahale istemediklerini açıklamış ve Libya'nın iç meselesi olduğunu belirtmiştir.

Gelişen olaylar üzerine ABD öncülüğünde birçok devlet Kaddafi'ye çekilme çağrısında bulunmuş ancak çağrılar karşılıksız kalmıştır. Kaddafi, ülkesine olan fanatizmi ve ideolojik bağlılıkları sebebiyle çekilme tekliflerini reddetmiş ve gerekirse savaşarak şehit düşeceğini vurgulamıştır.

17 Mart 2011'de, NATO, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı hükmüne dayanarak Libya'ya askeri müdahale kararı almıştır. NATO'nun bu kararı karşısında Rusya, Çin, Almanya, Hindistan ve Brezilya çekimser oy kullanmış buna karşılık ABD, Birleşik Krallık ve Fransa evet oyu vermiştir (Kibar, 2021, s. 52). Türkiye ise öncelikli olarak karşı çıkarken ilerleyen süreçte kabul etmiştir ve NATO operasyonlarının ana üssü olarak İzmir belirlenmiştir. Bu süreç Türkiye'yi Libya İç Savaşının ve Libya'nın yeniden inşasının etkin bir aktörü haline getirmiştir.

19 Mart itibari ile Libya, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmiştir. Libya'ya askeri çıkartma yapmış ve müdahalelerde bulunmuştur. General Hafter'in de destek olduğu NATO operasyonu, Kaddafi rejim güçlerini zayıflatırken muhalif güçlerin ilerlemesine olanak tanımıştır.

NATO müdahalesinin ilerleyen sürecinde, Kaddafi ailesinin ve rejim komutasındaki üst düzey kişilerin mal varlığına el konulmuştur. Şafak Yolculuğu Harekâtı olarak adlandırılan müdahale operasyonları ile Kaddafi rejim güçleri bombalanmıştır. Ancak bu bombardıman küresel kamuoyunda yankı uyandıran sivil hedeflere ulaşmıştır. NATO'nun operasyonel müdahalesi nokta atışı vuruşlar yerine dağınık bombardıman yaparak Kaddafi rejim güçlerinin yanı sıra sivilleri de etkileyen feci sonuçlar doğurtmuştur.

2.4.4. Bir Diktatörün Devrilişi: Kaddafi'nin Ölümü

İdeolojik bir yönetim şekli, anti demokratik diktalar, fanatik Arap milliyetçiliği ve baskıcı rejim nihayetinde ortaya çıkan öğrenci protestoları ile ilk dalgası başlayan Arap Baharı; Bingazi'de kıvılcım olup tüm Libya'yı saran ateşten bir çember olarak iç savaşa sürüklemiştir. NATO müdahalesinin ardından, Milis Grupları hızla ilerleyerek Kaddafi güçlerini birçok bölgede yenilgiye uğratmış ve başkent Trablus'u ele geçirmiştir. 20 Ekim 2011'de Sirte'de Kaddafi yakalanmıştır.

Muhalifleri “fareler” olarak adlandıran Kaddafi'nin doğduğu şehirde bir fare gibi saklanırken bulunduğu, kamuoyunda yankı göstermiştir. Bazı haber kaynakları olay

yerinde öldürüldüğünü ifade ederken bazıları ise olay yerinde hayatta olduğunu ancak yakalandıktan sonra dövülerek öldürüldüğünü ifade etmektedir.

2.5. Libya’da Arap Baharı: Ortadoğu Ülkelerinin Etkisi

Libya'da Arap Baharı'nın oluşumunda ve gelişiminde birçok bölgesel ve küresel faktör rol oynamıştır. Halk hareketleri, ekonomik kriz, sosyal medya kullanımı, bölgesel ve etnik çeşitlilik, uluslararası destek ve Ortadoğu'daki diğer ülkelerin etkisi, Libya'daki Arap Baharı'nın temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu dinamikler, Libya'da Kaddafi rejiminin devrilmesine ve yeni bir siyasi dönemin başlamasına katkıda bulunmuştur.

Arap Baharı'nın başlangıcı, Tunus ve Mısır'daki devrimlerle ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Tunus ve Mısır'daki devrimler, Libya'daki halk hareketlerine ilham vermiştir (Tunahan, 2021, s.83). Bu iki ülke, Kaddafi karşıtı hareketlerin güçlenmesine önemli katkı sağlamıştır. Tunus'ta başlayan devrim, Mısır'da devam etmiş ve bu iki ülke, Libya'daki direniş hareketlerinin fitilini ateşlemiştir.

Suriye'deki devrim, Libya'daki Arap Baharı'nın gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır. Suriye'deki olaylar, Libya'daki direniş hareketlerinin stratejilerini ve yöntemlerini şekillendirmiştir (Tunahan, 2021, s. 83).

İran ve Suudi Arabistan, Libya'daki Arap Baharı sürecinde farklı stratejiler izlemiştir. İran, Arap Baharı'nın başlangıcıyla birlikte Kaddafi rejimine destek vermiş ancak İran'ın sağladığı bu destek milis gruplarının güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Tunahan, 2021, s. 83). Suudi Arabistan ise, Kaddafi karşıtı milis gruplarına maddi ve askeri destek sağlayarak muhaliflere destek olmuştur (Doğmuş, 2016, s.51).

Afrika Birliği, barışçıl bir çözüm arayışı rolünü üstlenmiştir. 10 Mart'ta Libya için Özel Yüksek Komite kurmuş ancak bir barışçıl bir çözüm yolu üretmediği için komiteyi devre dışı bırakmıştır.

Körfez ülkeleri ve Türkiye, Libya'daki milis gruplarına maddi ve askeri destek sağlamıştır. Bu destek, milis gruplarının Kaddafi rejimine karşı daha etkili bir şekilde mücadele etmelerine yardımcı olmuştur (Karakaya, 2021, s. 98).

2.6. Libya’da Arap Baharı: Küresel Etki ve Müdahale

NATO'nun Libya'daki Arap Baharına etkisi ve rolü, uluslararası toplumun müdahalesi ve Libya'daki direniş hareketlerine sağladığı destek açısından oldukça önemli olarak karşımıza çıkmaktadır. NATO'nun 2011 yılında Libya'da gerçekleştirdiği müdahale, Kaddafi rejimine karşı direniş hareketlerini desteklemiştir (Tunahan, 2021, s. 45). NATO'nun desteği, direniş hareketlerinin Kaddafi rejimine karşı daha etkili bir şekilde mücadele etmelerine olanak tanımıştır.

Uluslararası toplumun desteklenmesiyle müdahale eden NATO; Birleşmiş Milletler'in 17 Mart 2011'de Libya'da bir no-fly bölgesi kurma kararını, bir operasyon olarak legitime etmiştir (Tunahan, 2021, s. 45). NATO'nun 31 Mart 2011'de Libya'da uluslararası hava operasyonlarının tek başına komutanlığını alması, direniş hareketlerine stratejik bir avantajını sağlamış ve Kaddafi rejim güçlerini dirençsizleştirmiştir.

NATO'nun Libya'daki müdahalesi, iç savaşın siviller bazında şiddetini arttırmış ancak Kaddafi rejiminin devrilmesine ve Libya'daki direniş hareketlerinin zaferine katkıda bulunmuştur. NATO'nun Libya'daki Arap Baharına etkisi ve rolü, uluslararası toplumun müdahalesi ve Libya'daki direniş hareketlerine sağladığı destek açısından oldukça önemlidir.

Arap Baharı süreci boyunca ABD, Libya'daki olaylara dikkatli ve stratejik bir yaklaşım sergilemiştir. Obama yönetimi, Irak ve Afganistan gibi örneklerden aldığı tecrübe ile daha pasif bir politika izlemiştir (Özkan, 2020, s. 170). Bu durum, ABD'nin Libya müdahalesindeki rolünü ve etkisini şekillendirmiştir. Bu pasif politika başlangıçta Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte, ABD, Libya'daki direniş hareketlerine moral ve stratejik destek sağlaması şeklinde gerçekleşmiştir (Özkan, 2020, s. 170). İlerleyen süreçte, daha aktif bir rol üstlenen ABD, NATO ve Birleşmiş Milletler ile iş birliği yaparak Libya'da bir no-fly bölgesi kurma kararı almış ve Kaddafi rejiminin devrilmesine destek sağlamıştır (Özkan, 2020, s. 170).

Arap Baharı süreci boyunca, Avrupa Birliği (AB) ve üye ülkeleri, Libya'daki olaylara dikkatli ve stratejik bir yaklaşım sergilemiştir. AB ve üye ülkeler, Libya'daki direniş hareketlerine moral ve stratejik destek sağlamıştır (Tunahan, 2021, s. 48). AB, NATO ve Birleşmiş Milletler ile iş birliği yaparak Libya'da bir no-fly bölgesi kurmayı ve NATO müdahalesini onaylamıştır.

Fransa, Libya'daki Arap Baharı sürecinde aktif bir rol oynamış ve Kaddafi rejimine karşı direniş hareketlerini desteklemek amacıyla 19 Mart 2011'de hava saldırıları düzenlemiştir. 31 Mart'ta kadar süren bu operasyon, sonrasında NATO'ya devredilmiştir. Bu saldırılar, direniş hareketlerine askeri destek sağlamış ve Kaddafi rejiminin devrilmesine katkıda bulunmuştur (Karakaya ,2021, s. 58).

Birleşik Krallık da Libya'daki Arap Baharı sürecinde muhaliflere sağladığı askeri eğitim, silah ve diğer lojistik desteklerle kritik bir rol oynamıştır. (Tunahan, 2021, s. 62). Bu destekler, direniş hareketlerinin Kaddafi rejimine karşı daha etkin bir profil ile mücadele etmelerine olanak tanımıştır.

İtalya, Muammer Kaddafi'nin düşüşünden bu yana Libya'nın geleceğini şekillendiren en önemli aktörlerden biri olmuştur. Libya konusunda denge politikası izlemeyi ve aktif diplomasi yürütmeyi tercih eden İtalya, ülkenin istikrarına ve düzenin yeniden inşa edilmesine büyük önem atfetmektedir. Ancak İtalya'nın bu süreçteki temel önceliği, enerji alanında elde ettiği kazanımları korumaktır.

Bu doğrultuda, Fransa ile sık sık çıkar çatışmaları yaşayan İtalya, hem Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) hem de Halife Hafter ile diyalog kanallarını açık tutarak, tüm taraflarla görüşmelerini sürdürmektedir. Libya'da istikrarın bir an önce sağlanması adına yoğun bir diplomasi yürüten İtalya, tarafları ortak bir çözümde buluşturmayı hedeflemektedir. İtalya'nın Libya krizine aktif şekilde müdahil olmasının arkasında yatan temel motivasyon, enerji çıkarlarını garanti altına alma arzusudur.

Almanya diğer Avrupa ülkelerine nazaran Libya'daki iç savaşa daha temkinli yaklaşmıştır (Tunahan, 2021, s. 76). Almanya'nın NATO müdahalesine çekimser bakması ve hava saldırılarına katılmaması dikkat çekmiştir. Ancak Almanya uluslararası toplumun ürettiği diğer çözümsel çabalara destek göstermiştir.

Rusya, Arap Baharı süreci içerisinde Libya'da gerçekleşen olaylarda rejim yanlısı bir tutum izlemiş ve muhalif güçlere destek sağlamamıştır. Stratejik politikaları minvalinde Kaddafi'yi destekleyen ve NATO müdahalesini onaylamayan Rusya, Birleşmiş Milletler'in 17 Mart 2011'de Libya'da bir no-fly bölgesi kurma kararına da karşı çıkarak bu kararı veto etmiştir. Libya'daki siyasi durumu müzakere yoluyla çözmeyi amaçlamıştır. (Tunahan, 2021, s. 48). Rusya bu stratejik tutumu ile Kaddafi rejimiyle uzun süreli ticari ve askeri ilişkileri koruyarak, Libya'da istikrarın sağlanmasını

hedeflemiştir. Bu bağlamda Libya'daki petrol ve doğalgaz kaynaklarına erişimi korumak amacıyla Kaddafi rejimine silah ve askeri teçhizat sağlamıştır.

Çin, Rusya ile aynı minvalde bir politika izleyerek Arap Baharı sürecinde, Kaddafi rejimini desteklemiş ve NATO müdahalesine karşı çıkararak siyasi çözüm önermiştir. Çin'in bu tavrı da Kaddafi ile olan ilişkileri koruma ve istikrarı sağlama amacına dayanmaktadır.

2.7. İç Savaş Menziline Kaddafi Sonrası Libya

Libya'daki Arap Baharı'nın içsel sancısı; Kaddafi'nin ölümü ve rejimin yıkılmasıyla birlikte istikrarsız bir yönetime evrilerek giderek artan bir kaos ortamı oluşturmuştur. Ulusal Geçiş Konseyi'nin Kaddafi'nin ölümünü ve diktatör rejimin yıkıldığını duyurması ardından 7 Temmuz 2012'de Libya'da Kaddafi sonrası ilk genel seçimler yapılmıştır. Diktatör rejim sonrası yapılan bu seçimlerde, muhalif güçlerin oluşumu olarak karşımıza çıkan Ulusal Geçiş Konseyi vazifesini kurucu meclis olan Milli Genel Kongre'ye (MGK) devretmiştir.

Bu süreç içerisinde, çatışma ortamı devamlılığını korumuş, mücadele döneminde oluşan silahlı gruplar, kendilerine bölge seçerek hakimiyet alanı oluşturmuştur. Milli Genel Kongre'si silah bırakma çağrısında bulunmuş ancak bu çağrı karşılık bulmayarak, Libya'da rejim karşıtı gelişen iç savaş, farklı grupların oluşturduğu hakimiyet mücadelelerine evrilmiştir.

11 Eylül 2012'de şiddeti artan çatışmalar, ABD büyükelçisi Cristopher Stevens ve üç Amerikan koruma görevlisi ile Libya'daki birçok sivilin hayatını kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Şiddetini arttırarak devam eden çatışmalar, siyasi çatışmaları da beraberinde getirmiş ve Libya istikrarı günümüze kadar hala sağlayamamıştır.

Süregelen çatışma ortamı içerisinde, devrimin önde gelen askerlerinden olan General Hafter, 14 Şubat 2014 tarihinde bir darbe açıklaması yaparak bir siyasi hareket başlatmış ve kentteki önemli noktaları ele geçirmiştir. Hafter'in darbe açıklamasını başarısızlıkla nitelendiren MGK, kentteki çatışmaların durdurulduğu yönünde açıklamalar yapmıştır. Oluşan siyasi konjonktürde, Libya'da, Hafter yanlısı bir muhalif grup ve uluslararası kabul görmüş hükümet arasında süreci tekrarlayan bir çatışma ortamı hakimdir.

2.8. General Halife Belkasım Hafter'in Darbe Girişimi

General Halife Belkasım Hafter, 2011 sonrası süreçte, Arap Baharı ve oluşan kaos atmosferindeki iç çatışmalarla mücadelelere devam eden Libya'nın siyasi sahnesine önemli bir figür olarak öne çıkmıştır. Libya Ulusal Ordusu'nun lideri olarak ülkenin büyük bir kısmında etkili olan General Hafter, 2014 yılında Libya'daki mevcut hükümete karşı iki ayrı darbe girişiminde bulunmuştur.

Bu süreçte ilk darbe girişimi, 14 Şubat 2014 tarihinde gerçekleşmiş ve Hafter, Libya'nın ana kurumlarını ele geçirerek Genel Ulusal Kongre'yi feshettiğini ilan etmiştir. Ancak, bu darbe girişimine başarısızlık atfedilmiş ve Hafter'in iddiaları hükümet tarafından reddedilmiştir.

General Halife Hafter, 2014 yılında Libya'daki istikrarsızlık ve çatışmaların artması üzerine, Bingazi'deki İslamcı militan gruplara karşı "Onur Operasyonu" nu başlatmıştır. Bu operasyon, Hafter'in Libya Ulusal Ordusu'nun lideri olarak öne çıkmasını ve Libya'daki siyasi ve askeri dengelerin değişmesini sağlamıştır.

Onur Operasyonu, 16 Mayıs 2014 tarihinde başlamıştır. Bu operasyon Hafter'in liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu'nun Bingazi'deki İslamcı militan gruplara karşı düzenlediği geniş çaplı bir askeri hareket olarak karşımıza çıkmaktadır (Işık, 2020, s.41). Operasyonun temel amacı, Bingazi'deki İslamcı militan grupları temizlemek ve bölgeyi Hafter'in kontrolü altına almaktır.

Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır, Onur Operasyonu sırasında Hafter'e askeri mühimmat ve finansal kaynak sağlamıştır (Lacher, 2020, s. 89). Bu destek, Hafter'in Bingazi'deki operasyonlarını daha etkili bir şekilde yürütmesini sağlamıştır.

Onur Operasyonu'nun başarılı sonuçları, Hafter'in Bingazi'de önemli başarılar elde etmesini sağlamış ve Libya Ulusal Ordusu'nun kontrol alanlarını genişletmiştir. Hafter'in Onur Operasyonu, Bingazi'deki İslamcı militan grupların direncini kırmış ve Hafter'in Libya'daki etkisini artırmıştır. Bu operasyonun başarısı, Hafter'in Libya'daki siyasi ve askeri gücünü pekiştirmiştir.

General Hafter İkinci darbe girişimini, Mayıs 2014'te gerçekleştirmiş ve Hafter'e bağlı güçler, Trablus'taki parlamento binasını basmıştır. Bu ikinci darbe girişimi hükümet

tarafından bir darbe girişimi olarak nitelendirilmiş ve Libya'ya ikinci iç savaş süreci başlamıştır.

Hafter'in darbe girişimleri, Libya'daki siyasi ve askeri durumu daha da karmaşık hale getirerek ülkedeki kaosu derinleştirmiş, uluslararası kamuoyunda da büyük bir yankı uyandırmıştır. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası aktörler, Libya'daki siyasi krizin çözümü için çeşitli girişimlerde bulunmuş ancak, Hafter'in askeri gücü ve stratejik hamleleri, barış sürecini zorlaştırmıştır.

Hafter'in bu tutumu, Arap Baharı ve iç savaşın etkin tarafı olan muhalif güçlerin istekleri perspektifinden değerlendirildiğinde; tüm bu çatışmaların Libya'nın iç meselesi olduğu ve dış müdahalenin kabul edilmediği düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, müdahale sonrası oluşan hükümet, Hafter liderliğindeki muhalif güçleri tatmin etmemiştir.

2.9. Düzensizliğin Kaotik Düzeni: İki Hükümetli Devlet

Arap Baharı olgusu ardından yaşanan 2011 İç Savaşı ile büyük bir kırılma noktası yaşayan Libya, Muammer Kaddafi'nin 42 yıllık iktidarı ardından süregelen bir iktidar krizi yaşamaktadır. Diktatör rejimin yıkılması ardından ülkede her ne kadar demokrasi atmosferi yakalanmaya çalışılsa da bir iktidar boşluğu oluşmuş ve bu durum çeşitli silahlı grupların ve milislerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte ülke, iki farklı hükümetin egemenlik iddiasında bulunduğu bir yapıya dönüşmüştür.

Libya'nın mevcut siyasi konjonktüründe BM tarafınca tanınan Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi olmak üzere iki ayrı hükümet bulunmaktadır. Tobruk merkezli Libya Ulusal Ordusu'nun liderliğini ise Hafter yapmaktadır.

Çift kutuplu kaotik bir düzenin hakim olduğu Libya siyasi konjonktüründe, taraflardan biri olan Trablus Hükümeti (Ulusal Mutabakat Hükümeti) Birleşmiş Milletlerin desteği ile kurulmuştur. 17 Aralık 2015 yılında Skhirat Anlaşması (Libya Siyasi Anlaşması) Genel Ulusal Kongre ve Temsilciler Meclisi üyeleri tarafından imzalanmıştır. Kurulan Ulusal Mutabakat Hükümeti karşısında Hafter, hükümeti tanımadığını açıklayarak Libya'nın doğu kesimindeki askeri birliklere saldırılarda bulunmuştur (Doğmuş, 2016, s.78). Hafter'in doğu saldırıları ve hakimiyeti karşısında Ulusal Mutabakat Hükümeti, Libya'nın batısında daha yoğun bir destek bulmuş ve de

uluslararası alanda kabul görmüştür. Bu hükümet, çeşitli silahlı gruplar ve milislerle iş birliği yaparak, Trablus ve çevresinde güvenliği sağlamaya çalışmaktadır.

General Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu tarafından oluşturulan ve İç Savaşın etkin aktörü olan muhalif güçlerin yoğunlukla desteklediği Tobruk Hükümeti (Temsilciler Meclisi)'de diğer hükümet olarak karşımıza çıkmaktadır. Tobruk Hükümeti, 25 Haziran 2014 yılında yapılan seçimlerin ardından Genel Ulusal Kongre'nin yerini alarak 4 Ağustos 2014 resmi olarak yasama organı olmuştur. Temsilciler Meclisi Tobruk'ta kurulmuş ve doğu Libya'yı kontrol etmektedir. Tobruk Hükümeti de uluslararası alanda tanınmıştır ancak iç politikada Ulusal Mutabakat Hükümeti ile çatışma halindedir. Hafter'in askeri gücü ve stratejik hamleleri, Tobruk Hükümeti'nin doğuda ve güneyde etkisini artırmasına yardımcı olmuştur (Yılmaz, 2023, s.45).

Libya'daki bu çift kutuplu siyasi konjonktür ve iki hükümetin varlığı, ülkede süregelen istikrarsızlığın ve güvenlik sorunlarının temel sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki hükümet de meşruiyet iddiasında bulunmakta ve bu durum, silahlı çatışmalara ve siyasi tikanıklıklara yol açmaktadır. Bu çatışmalar, Libya'nın ekonomisine, sosyal yapısına ve halkının yaşam koşullarına olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Libya'nın petrol zenginliklerine rağmen, çift kutuplu siyasi konjonktür ve süregelen iç savaş nedeniyle ekonomik durumu zayıf kalmıştır (Demir, 2022, s.112).

Uluslararası toplum, Libya'daki krizin çözümü için çeşitli girişimlerde bulunmuş ve ateşkes anlaşmaları ile siyasi diyalog süreçlerini desteklemiştir. Ancak, bu girişimler çoğunlukla başarısız olmuş ve taraflar arasındaki güvensizlik nedeniyle kalıcı bir barış sağlanamamıştır. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası aktörler, Libya'da barış ve istikrarın sağlanması için çabalarını sürdürmektedir. Ancak, yerel milis grupların ve silahlı grupların varlığı, barış sürecini zorlaştırmaktadır (Özkan, 2021, s.67).

2.9.1. Darbeci Hafter ve Olaylar

Hafter, Şerare bölgesindeki petrol sahasını ele geçirerek 2016 yılı Eylül ayında Libya'nın doğusundaki petrol tesislerinin kontrolünü sağlamıştır. 2018 yılının Haziran ayında, Petrol Halil Bölgesi'ndeki stratejik öneme sahip Ra's el-Unuf ve Sidra limanlarını da ele geçirmiştir. Şubat 2019'da ise Derne kenti hariç olmak üzere Libya'nın doğusunda hakimiyet kurarak Fizan bölgesinde Çad sınırına kadar gitmiştir.

Hafter, paralel ve aksiyoner oluşturduğu ikinci hükümet olarak ele geçirdiği bölgelerde yerel milisler ve aşiretlere üniforma dağıtıp maaş vaadi vererek bu yerel güçleri kendine bağlamaya çalışmıştır. Hakimiyeti altına aldığı bölgelerde yeni bir para birimi kullanmaya başlayan Hafter, büyük bir yıkım ve yeniden inşanın sinyallerini vermiştir.

Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi Gassan Selame, Libya'nın içinde bulunduğu bu çift kutuplu düzensiz düzen için, Hafter ile Ulusal Mutabakat Hükümeti başkanı Fayiz es-Serrac arasında bir anlaşma yapılmasını ve Libya'daki çift kutuplu iktidarı tek bir güç altında toplayarak bozulan kamu düzenini yeniden inşa etmeyi hedefleyen bir Ulusal Konferans yapılmasını önermiş ancak Hafter'in Trablus'a yaptığı saldırı bu düşüncüyü rafa kaldırmıştır.

Hafter, Birleşmiş Milletlerin sunduğu çözüm önerisine karşı güç kazanımı için 2019'un Şubat ayında Trablus'a Fizan Operasyonu gerçekleştirmiştir.

Hafter'in bu operasyonu yapmaktaki amacı, Birleşmiş Milletler'in planladığı Ulusal Konferans'tan önce Trablus'a askeri operasyon başlatarak bölgeyi konferans öncesinde hakimiyeti altına alarak konferansta güç kazanımı sağlamak olarak değerlendirilmiştir. Operasyonun ilk zamanlarında Tarhuna, Gıryan, Sarman, Sabrata ve Aziziye gibi başkenti çevreleyen bölgeler Hafter'le mücadele etmemiş ve Hafter'in tarafına geçmiştir. Operasyon ilerledikçe, Zintan ve Misrata gibi aşiretler birleşerek Trablus'un Hafter yönetimine katılmaması için Hafter'in darbeci işgaline karşı çatışmalarda bulunmuştur (Düzsöz, 2021, 230). Hafter kurduğu planda başarısız olmakla birlikte, bölgedeki grupların uzun zaman sonra birleşmesine de vesile olmuştur.

Hafter'in Trablus saldırısı, Libya'daki çatışmaların daha da yoğunlaşmasına ve büyük yıkımlara neden olması sebebiyle kritik bir önem taşımaktadır. Saldırı sırasında birçok sivil hayatını kaybetmiş ve binlerce kişi yerinden edilmiştir. Ayrıca, Trablus'taki diplomatik misyonlar ve sivil altyapı da saldırılardan etkilenmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı olay üzerine yaptığı açıklamalarda, Hafter'in Trablus'a yönelik saldırıları, sivil altyapıya ve diplomatik misyonlara zarar verdiğini vurgulamıştır.

Uluslararası açıklamalarda, Hafter'in savaşı başlatmasına rağmen tüm taraflara yönelik yumuşak bir dil kullanmış ve ABD tarafından Hafter'e açık bir destek mesajı verilmiştir.

İlerleyen süreçte 18 Mayıs 2020’de, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti, Hafter’in ele geçirmiş olduğu Vatiyye Hava Üssü’nü geri almıştır. Ulusal Mutabakat Hükümeti, Vatiyye Hava Üssü’nde Rusya’ya ait büyük miktarda mühimmat ve hava savunma sistemi ele geçirmiştir. Bu mühimmatların Rusya menşeli olması, Rusya’nın Hafter’e açık desteğini ortaya koymaktadır. Rusya’nın yanında Mısır, Yunanistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan’da Hafter’i tanıyan diğer ülkeler arasında yer almaktadır. (Duman, 2022, 29). Bu ülkeler, Hafter’e siyasi, ekonomik ve askeri açıdan çok yönlü bir destek sağlamaktadır.

Hafter’e destek veren ülkelerin karşısında Birleşmiş Milletler, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti’ni meşru kabul etmekte ve Türkiye’nin de Ulusal Mutabakat Hükümeti yanında olarak sahada aktif rol oynadığını belirtmektedir. Bu bağlamda Ulusal Mutabakat Hükümeti’nin, Vatiyye Hava Üssü operasyonunun, Türk insansız hava araçlarının (İHA) ve (SİHA) desteğiyle gerçekleştirildiği ve Rus savunma sistemlerinin bu şekilde etkisiz hale getirilmesinde, İHA ve SİHA’ların önemli ve büyük bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Demirtaş, 2015, s.287).

2.10. Ulusal Birlik Hükümeti

Libya’da yükselen kaos ortamı ve çift kutuplu iktidarın şiddetli çatışmaları çözüm arayışlarını doğurmuştur. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler tarafından bu iki kutbun ortak noktada buluşturulması için görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çözüm önerileri kapsamında, Libya Ulusal Birlik Hükümeti, 10 Mart 2021 tarihinde Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Tobruk merkezli İkinci es-Sani Kabinesi’nin birleşmesiyle kurulmuştur (Doğan, 2021, s.67). Bu hükümet, Libya’nın iki ana hükümet arasında birleşmesi ve barışı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Oluşturulan bu hükümet, Libya’nın çeşitli güçlere ve liderlere karşı birleşmesi ve barışı sağlamak için önemli bir rol oynamaktadır.

Libya Siyasi Diyalog Forumu’nda, Ulusal Birlik Hükümeti için yapılan seçimler sonucunda, Abdulhamid Dibeybe, başbakan olarak seçilmiştir. Libya Ulusal Birlik Hükümeti, bir başbakan ve beş bakan tarafından yönetilmektedir. Başbakan, hükümetin genel politikalarını belirlerken, bakanlar belirli alanlarda yetkili kılınmıştır. Hükümet, aynı zamanda bir milli meclis ve bir yargıyı da içermektedir.

Libya Ulusal Birlik Hükümeti'ne bir alternatif olarak 3 Mart 2022 tarihinde Temsilciler meclisi ve Libya Ulusal Ordusu tarafından desteklenen Ulusal İstikrar Hükümeti geçici bir hükümet olarak Sirte'de kurulmuştur. Temsilciler Meclisi 21 Eylül tarihinde Ulusal Birlik Hükümeti'ne karşı güvensizlik oyu vermiştir. Temsilciler Meclisi tarafından kurulan bu yeni geçici hükümetin başına Fethi Başağa geçmiştir. Başağa ve kabinesi 3 Mart'ta Temsilciler Meclisinde yemin etmiştir. Kurulduğu günden bu yana Dibeys Hükümeti ile Rekabet halindedir. Yüksek Danıştay ise Temsilciler Meclisi tarafından yapılan bu tek taraflı adımı reddetmiş ve Libya Siyasi Anlaşması'nın (LSA) ihlali olarak değerlendirmiştir.

Libya Ulusal Birlik Hükümeti, ülkenin barışı ve bütünlüğünü sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejiler arasında, silahlı gruplarla müzakereler yaparak çatışmaları sona erdirmek, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve yabancı müdahalelere karşı dayanıklı bir yapı oluşturmak yer almaktadır. Ancak Libya'nın siyasi konjonktüründeki çatışma atmosferi hala hakimdir.

2.11. Libya'da Başarısız Devlet Terminolojisi Üzerinden Yürütülen Modern Vekalet Savaşları

Vekalet Savaşları (Proxy Wars) kavramı, Soğuk Savaş sürecinde, küresel siyasi literatüre kazandırılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, herhangi bir çatışmanın doğrudan tarafı olmayan ancak çatışma ortamında oluşan boşluğu çıkarları doğrultusunda doldurmak üzere stratejik amaçlarla dolaylı müdahil konumuna geçen üçüncü tarafların, çeşitli dinamikler üzerinden gerçekleştirdiği dolaylı müdahaleler olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü tarafların, dolaylı müdahalelerine aracılık eden dinamikler, çatışmanın doğrudan tarafı olan resmi yahut gayri resmi grupları temsil etmektedir. Üçüncü taraflar, bu dinamik aktörleri silahlandırarak, eğiterek veya maddi anlamda destekleyerek müdahalelerini dolaylı yollardan gerçekleştirmektedir. Devletlerin bu şekilde dolaylı etkiye bulunarak olayların edilgen gücü konumuna geçme politikası, çatışma ortamının zararlarına maruz kalmamak ve de uluslararası ilişkilerde stratejik davranmak amacını gütmektedir.

Modern zamanlarda kurulan yeni dünya düzeninde revizasyon geçirerek varlığını sürdüren vekalet savaşları, Libya'nın güncel kaotik havzasında kendini göstermektedir. Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları, bölgedeki ülkeler için büyük bir stratejik öneme sahiptir. Bu kaynaklar, bölgedeki ulusal çıkarları ve uluslararası enerji

arzını etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına olan ilgi, bölgedeki siyasi ve askeri rekabeti artırmıştır. Libya, bu rekabetin odak noktalarından biri haline gelmiştir.

Enerji kaynakları ve petrol rezervleri açısından zengin bir ülke olan Libya'da, Arap Baharı süreci ile başlayan olaylar silsilesinin iç savaşa ve süregelen çatışmalara varması aynı zamanda bölgede çift kutuplu bir yapının bulunması, vekalet savaşları için bereketli bir havza oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Libya'da taraf olmayan üçüncü güçlerin rekabetleri dikkat çekmektedir. Gerek iç savaş süreci gerekse süregelen süreç içerisinde, bölge üçüncü tarafların müdahalesine sahne olmuştur. Uluslararası sistemde, bölgenin huzurunun tesisi için üretilen çözüm önerileri, müdahale ve destekler; bu argümanları kullanan ülkelerin, Libya üzerindeki dolaylı müdahalelerini dolayısıyla vekalet savaşlarını temsil etmektedir.

Libya'da iç savaş sürecinde Fransa'nın sert müdahaleleri, Rusya ve Çin'in Kaddafi rejimini destekleyerek muhaliflere karşı çıkması, Türkiye'nin muhalif güçlere olan destek tavırları ve bölgeye askeri müdahalesi; ilerleyen süreçte ABD'nin Hafter'e destek mesajı, Rusya'nın Hafter'e sağladığı askeri imkan ve destek bunların karşılığında Türkiye'nin Uluslararası Mutabakat Hükümetine olan askeri mühimmat ve eğitim desteği gibi üçüncül taraf faaliyetleri bölgedeki modern vekalet savaşlarının örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye bu minvalde bölgede etkin yumuşak güç performansı üzerinden vekalet savaşlarının bir aktörü olarak karşımıza çıkmakta ve Uluslararası Mutabakat Hükümeti ile Libya'daki pozisyonunu güçlendirmek için iş birliği yaptığı değerlendirilmektedir. Bu iş birliği, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji çıkarlarını koruma ve genişletme stratejisinin bir parçasıdır. Türkiye, Libya'daki iç savaşın sona erdirilmesinde aktif rol alarak ülkenin siyasi ve askeri yapısını istikrara kavuşturmayı hedeflemektedir. UMH ile yapılan deniz sınırları ve askeri-güvenlik iş birliği anlaşmaları da bu minvalde Türkiye'nin Libya'daki konumunu güçlendirmektedir. Türkiye'nin bu dolaylı aktörlüğü ve sürdürdüğü vekalet savaşlarının diğer bir tarafı olarak karşımıza çıkan Mısır'da bölgede etkin bir rol üstlenmektedir. Türkiye, Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak ve enerji kaynaklarından pay almak için bölgedeki politikasını aktif bir şekilde sürdürmektedir. Mısır ise, Doğu Akdeniz'deki enerji çıkarlarını koruma amacıyla Libya'da etkili bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin üçüncü taraf olarak kullandığı bölge

dinamiği UMH ile kurduğu iş birliktelikleri iken; Mısıır Hafter dinamiği üzerinden bölge üzerinde dolaylı bir edilgenlik sergilemektedir.

3. BÖLÜM

ARAP BAHARI'NIN KÜRESEL KELEBEK ETKİSİ: TÜRKİYE PERSPEKTİFİNDE LİBYA

3.1. Kelebek Etkisi Kuramı Perspektifinde Arap Baharı'nın Küresel Okuması

3.1.1. Uluslararası İlişkilerde Kelebek Etkisi Kuramı

Kelebek Etkisi Kuramı, uluslararası ilişkiler literatüründe Kaos Teorisinin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuram öz itibari ile küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlara yol açabileceğini savunmaktadır. Kelebek etkisi kuramı, uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde, bir bölge veya ülkede meydana gelen küçük bir olayın küresel düzeyde yayılım sağlayarak geniş kapsamlı bir etkisel performans sergileyebileceği düşüncesi ortaya koyulmaktadır (İkiz, 2015, s.56). Kelebek Etkisi Kuramının, uluslararası düzlemde uygulamaları, karmaşık sistemleri oluşturan dinamikleri anlamak için önemli bir araç sunmaktadır.

Kelebek Etkisi Kuramı, ilk olarak meteorolog Edward Lorenz tarafından 1960'larda ortaya atılmıştır. Lorenz, hava durumu tahmin modelleri üzerinde çalışırken, başlangıç koşullarındaki çok küçük farklılıkların, uzun vadede tamamen farklı hava olaylarına yol açabileceğini keşfetmiştir (Lorenz, 1963, s. 55). Bu keşif gelişen küresel literatürde, diğer disiplinlere uyarlanarak uluslararası ilişkilerde Kaos Teorisi perspektifinde önemli bir yer edinmiştir. Küreselleşen dünyada, uluslararası aktörlerin birbirine bağımlılığı arttıkça, kelebek etkisinin önemi de artmaktadır.

Kelebek Etkisi Kuramı, uluslararası ilişkiler tarihinde örneklendirildiğinde Birinci Dünya Savaşı ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Arşidük Franz Ferdinand'ın 1914 yılında suikasta uğraması, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olan önemli bir kelebek etkisi örneğidir. Bu suikast, Avrupa'daki ittifak sistemlerini harekete geçirmiş ve savaşın başlamasına yol açmıştır (Clark, 2012, s.78). Diğer bir örnek olarak Tunus'ta meydana gelen Yasemin Devrimi ve domino etkisi ile oluşan Arap Baharı karşımıza çıkmaktadır. Tunuslu bir sokak satıcısının 2010 yılında kendini yakması, Arap Baharı olarak bilinen geniş çaplı protesto hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Bu olay, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki birçok ülkenin siyasi yapısını değiştirmiştir. Başka

bir örnek olarak da 11 Eylül saldırıları gösterilebilir. ABD’de 11 Eylül 2011 tarihinde gerçekleştirilen terör saldırıları, ABD'nin küresel terörizme karşı savaş başlatmasına ve Irak ile Afganistan'da uzun süreli askeri müdahalelerde bulunmasına neden olmuştur. Bu olaylar, kelebek etkisi oluşturarak uluslararası ilişkilerde büyük değişimlere yol açmıştır. Kelebek Etkisi Kuramına, uluslararası ilişkiler bağlamında verilebilecek en güncel örnek Covid-19 Pandemi sürecidir. Covid-19 pandemisi, Çin'in Wuhan kentinde başlayan küçük bir salgının, kısa sürede küresel bir pandemiye dönüşmüş ve dünya genelinde büyük etkiler yaratarak bir kelebek etkisi oluşturmuştur.

Kelebek Etkisi, ekonomik ve siyasi alanda da kendini göstermektedir. Küresel ekonomide küçük bir değişiklik, büyük ekonomik dalgalanmalara yol açabilir. Örneğin, bir ülkede yaşanan küçük bir ekonomik kriz, kısa sürede diğer ülkelerin ekonomilerini de etkileyebilir. Küresel ekonomide küçük bir değişiklik, büyük ekonomik dalgalanmalara yol açabilir (İkiz, 2015, s. 57). Örneğin, 2008 ekonomik krizi, ABD'de mortgage piyasasında başlayan küçük bir dalgalanmanın, kısa sürede dünya genelinde büyük bir ekonomik krize dönüşmesiyle açıklanabilir. Bu olay, Kelebek Etkisi'nin uluslararası ekonomide nasıl çalıştığını gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kelebek etkisi kavramı, uluslararası ilişkilerde karmaşıklık ve öngörülemezlik unsurlarını vurgulamaktadır. Küçük bir eylemin veya olayın, küresel ölçekte büyük ve beklenmedik sonuçlara yol açabileceği fikri, politika yapıcılar ve analistler için önemli bir uyarıdır. Bu kavram, uluslararası ilişkilerde alınacak kararların dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini ve olası sonuçların titizlikle analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

3.1.2. Uluslararası İlişkilerde Arap Baharı’nın Kelebek Etkisi Performansı

Arap Baharı Kaos Teorisinin bir kuramı olan Kelebek Etkisi üzerinden değerlendirilebilecek olaylar zincirine sahip bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2010 yılında Tunus'ta bir sokak satıcısının kendini yakmasıyla başlayan bu hareket, kısa sürede Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yayılarak büyük bir dönüşüme yol açmış ve bölgede kaos oluşturan bir kelebek etkisi yaratırken küresel alanda da büyük güçleri harekete geçirerek modern vekalet savaşlarını başlatmıştır.

Arap Baharı süreç içerisinde süregelen olaylar ve oluşan domino etkisi üzerinden tahlil edildiğinde; ilk olarak Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı bir sokak satıcısının 17

Aralık 2010'da kendini yakarak Arap Baharı'nın ilk kıvılcımını oluşturması karşımıza çıkmaktadır. Bu küçük olay, Tunus'ta büyük çaplı protestolara neden olmuş ve kısa sürede Başkan Zeynel Abidin Bin Ali'nin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Tunus'taki bu olay, diğer Arap ülkelerinde de benzer ayaklanmaların fitilini ateşledi ve bir domino etkisi yaratmıştır. Tunus'dan sonra Mısır'da büyük çaplı protestolar baş göstermiş ve Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık iktidarının sona ermesine yol açmıştır. Tahrir Meydanı'nda toplanan milyonlarca protestocu, demokratik reformlar ve özgürlük talepleriyle hükümete karşı durmuş ve Mübarek'in devrilmesi ile Mısır'da siyasi bir dönüşüm süreci başlamıştır. Bu olaylar Libya'ya ilham vermiş ve Libya'da Muammer Kaddafi'nin devrilmesiyle sonuçlanan iç savaşın başlamasına yol açmıştır. Dalga dalga artarak kelebek etkisi ile Ortadoğu'yu domino taşı gibi yıkan Arap Baharı, Suriye'de baş göstermiş ve yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Suriye'de 2011 yılında başlayan halk ayaklanmaları, kısa sürede bir iç savaşa dönüşmüş ve milyonlarca insanın yerinden edilmesine, yüz binlerce insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Suriye iç savaşı, bölgedeki diğer ülkelerdeki dinamikleri de etkileyerek bölgesel bir kriz haline gelmiştir. Bu bağlamda Suriye kelebek etkisi ile Arap Baharı yaşamasının yanı sıra ülkede oluşan iç savaş ayrı bir etki ile bölgeyi derinden etkilemiştir. Arap Baharının kelebek etkisi Yemen'i de sarmış ve Yemen'de kaos oluşturan bir devrim gerçekleşmiştir. Bahreyn'de devam eden Arap Baharı dalgası, ülkeyi Şii muhalifler ve Sünni monarşi arasında bir mezhep çalışmalarına sürükleyerek kaos ortamı oluşturmıştır.

Olaylar nezdinde değerlendirildiğinde Arap Baharı'nın oluşan kaos zemini üzerinden domino taşı misali yarattığı kelebek etkisinin, sadece bölge ülkeleriyle sınırlı kalmadığı görülmektedir. Bu hareketler, bölgedeki diğer ülkelerde de demokratik reform taleplerini artırmış ve uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda Arap Baharı, dalga dalga yayılarak bölgedeki siyasi dinamikleri köklü bir şekilde değiştiren ve bölgesel güç dengelerini yeniden şekillendiren yıkıcı bir kelebek etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.3. Arap Baharı'nın Küresel Sancısı: Göçmen Krizi

Arap Baharı, Ortadoğu'daki siyasi istikrarsızlık ve çatışmaların artmasına yol açarak, büyük bir göçmen krizini tetiklemiştir. Bu krizi tetikleyen başlıca faktörler olarak otoriter rejimler, ifade özgürlüğü, ekonomik faktörler karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki yerel halk, Arap Baharını tetikleyen olaylar silsilesiyle boğuşurken bölgeden göç etmek

zorunda kalmış yahut bırakılmıştır. Bu göç dalgası, süreç başlamadan ortaya çıkan ve mücadele etmek yerine terk etmeyi seçen yerel halktan oluşmaktadır.

Arap Baharı'nda yaşanan en büyük göç dalgası ve küresel göçmen krizinin olduğu süreç ise çatışmaların şiddetlendiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Oluşan kaos zemini ve yaşanan iç çatışmalar, bölge halkı için güvenlik tehdidi oluşturmuş ve halk yaşam hakkı için ülkesini terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır. Ortadoğu bölgesinde dalga dalga yayılan iç savaş, dalga dalga büyüyen bir göçmen krizine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Arap Baharı'nın küresel sancısı, göçmen krizi doğurmuştur. Göçmen Krizi de Arap Baharı'nın kelebek etkisi üzerinden değerlendirilebilecek küresel bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre, bu süreçte milyonlarca insan yerinden edilmiş ve yüz binlerce kişi Avrupa'ya sığınmacı olarak gitmiştir (Karaşahin, 2012, s.32).

Bu dönemde özellikle Suriye'de, 2011 yılında başlayan iç savaş, milyonlarca insanın kitleler halinde evlerini terk etmesine ve komşu ülkelere sığınmacı olarak gitmesine neden olmuştur. Suriye'deki iç savaş, Türkiye, Lübnan ve Ürdün gibi komşu ülkelerde büyük bir sığınmacı krizine yol açmıştır.

Göçmen krizi, insanların mülteci sıfatına talip olarak ülkelerini terk etme serüvenleri üzerinden değerlendirildiğinde ise bir başka insani kriz ile karşılaşılmaktadır. Çünkü insanların ülkelerini terk etmek üzere yaptıkları yolculukların, çoğu zaman tehlikeli ve insanlık dışı koşullarda gerçekleştiği görülmektedir.

Göçmen krizi göç alan ülkeler perspektifinde değerlendirildiğinde ise ülkelerin, sığınmacılar üzerinden sosyo-ekonomik sıkıntılara maruz kaldığı görülmektedir. Göçmen krizi, alıcı ülkelerde sosyal ve politik bölünmelere neden olmuştur. Göçmenlerin entegrasyonu, toplumlarda huzursuzluk yaratmış ve yabancı düşmanlığı ile ırkçılık artış göstermiştir. Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Avrupa ülkeleri, büyük göçmen akınlarına maruz kalmıştır. Bu ülkeler, göçmenlerin barınma, sağlık, eğitim ve iş bulma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluklar yaşamış ve bu durum sosyal gerilimlere yol açmıştır.

Göçmen krizi perspektifinde Arap Baharı değerlendirildiğinde, diktatör rejimler karşısında ayaklanarak çatışma ortamı yaratan yerel halkın; oluşan çatışma ortamından kaçmak için gerçekleştirdiği göçler ile de göç edilen ortamda sosyal, ekonomik ve politik

kaos oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda Arap Baharı, söylemsel olarak bahar atfını taşımasının karşısında uygulamada küresel kış etkisi oluşturmaktadır.

3.1.3.1. Dublin Antlaşması

Dublin Anlaşması, Avrupa Birliği (AB) üye ülkeleri arasında iltica taleplerinin nasıl inceleneceğini ve hangi ülkenin sorumluluğunu taşıyacağını belirleyen önemli bir düzenlemedir. İlk olarak 15 Haziran 1990 yılında imzalanan Dublin Anlaşması, zaman içerisinde güncellenerek Dublin II ve Dublin III olarak bilinen versiyonlarıyla devam etmiştir (Karaşahin, 2012, s.56).

Dublin Anlaşması, 15 Haziran 1990 tarihinde, İrlanda'da imzalanmış ve 1 Eylül 1997'de yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, AB üye ülkeleri arasında iltica taleplerinin yönetilmesini düzenlemek amacıyla oluşturulmuştur. 2003 yılında Dublin II düzenlemesi getirilmiş ve 2013 yılında ise Arap Baharı sonrası oluşan göç dalgasına binaen Dublin III düzenlemesi yürürlüğe girmiştir (Karaşahin, 2012, s.57). Bu düzenlemeler, iltica başvurularının daha etkin ve adil bir şekilde yönetilmesini hedeflemiştir.

Dublin Anlaşması'nın temel amacı, iltica taleplerinin tek bir ülkeye yönlendirilmesini sağlamak ve aynı talebin birden fazla ülke tarafından incelenmesini önlemektir. Bu şekilde, iltica prosedürlerinin daha hızlı ve verimli işlenmesini sağlamakta ve düzensiz göçün önüne geçmektedir. Anlaşma, iltica başvurularının ilk olarak hangi ülkeye yapıldığını belirleyerek, başvurunun o ülke tarafından incelenmesini öngörmektedir.

Dublin Anlaşması'nın ana koşulları ve maddeleri şu şekildedir (Karaşahin, 2012, s.57):

İltica Talepleri: Bir kişi iltica talebinde bulunursa, bu talep ilk olarak bağlayan ülke tarafından incelenir. (Madde 3)

Sorumluluk: Talep incelenen ülke, kişinin iltica talebinde bulunma hakkını değerlendirir ve bu ülke sorumludur. (Madde 7)

Aile Birleşimi: Başvurucunun aile üyeleri başka bir AB üye ülkesinde bulunuyorsa, aile birliği ilkesi göz önünde bulundurularak başvuru o ülkeye yönlendirilebilir. (Madde 8-11)

İnsani Nedenler: İltica talebi insani nedenlerle başka bir ülke tarafından kabul edilebilir. (Madde 17)

Ülkeye Giriş: İltica başvurusu yapan kişi, hangi ülkenin topraklarına ilk giriş yapmışsa, başvuruyu o ülkeye yapar. (Madde 13)

Düzensiz Giriş veya Bulunma: Başvuru sahibi, bir üye devlete düzensiz yollarla girmişse ve bu ülke üzerinden en fazla altı ay içerisinde iltica talebi yapmışsa, bu ülke sorumlu kabul edilir. (Madde 13-14)

Transfer Süreci: Başvuran kişi, ilgili ülkeye transfer edilirken insani şartlar göz önünde bulundurulur ve başvurunun hakları korunur. (Madde 29)

İtiraz ve Temyiz Hakları: Başvurucunun transfer kararına ve iltica başvurusunun reddine itiraz ve temyiz hakları bulunmaktadır. (Madde 27)

Dublin Anlaşması'na göre, başvurunun itiraz hakları da bulunmaktadır, bu haklar şu şekilde ifade edilebilir:

Başvuru Reddine İtiraz: Başvurusu reddedilen kişi, karara itiraz edebilir. (Madde 27)

Transfer Kararına İtiraz: Transfer kararı verilen kişi, bu karara karşı hukuki yollara başvurabilir. (Madde 26)

Aile Birleşimi ve İnsani Nedenler: Başvurucunun aile birleşimi ve insani nedenlerle yaptığı talepler değerlendirilirken itiraz hakları korunur. (Madde 17)

Dublin Anlaşması, iltica başvurularının etkin ve adil bir şekilde yönetilmesini amaçlasa da, uygulamada bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle, iltica başvurularının adil bir şekilde değerlendirilmesi ve başvuru sahiplerinin haklarının korunması konularında bazı eleştiriler bulunmaktadır. Ayrıca, Dublin Anlaşması'nın yükümlülükleri, sınır ülkeleri üzerinde aşırı bir baskı yaratmış ve bu ülkelerin iltica başvurularını yönetmede zorluk yaşamasına neden olmuştur.

Arap Baharı'nın yol açtığı büyük göç dalgası, Dublin Anlaşması'nın yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Dublin III Anlaşması, göçmen krizine yanıt olarak iltica başvurularının daha etkin ve adil bir şekilde yönetilmesini sağlamak amacıyla güncellenmiştir. Bu süreçte, AB üye ülkeleri arasında daha sıkı iş birliği ve koordinasyon

sağlanmıştır. Ayrıca, göçmenlerin haklarının korunması ve insani nedenler göz önünde bulundurularak, iltica taleplerinin daha adil bir şekilde değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Arap Baharı sonrasında Türkiye, Suriye'den gelen milyonlarca göçmeni kabul ederek büyük bir insani yük üstlenmiştir. Avrupa Birliği, Türkiye ile bir Geri Kabul Anlaşması imzalayarak göçmen krizini yönetmeye çalışmıştır. Bu anlaşma, Avrupa'ya yönelen düzensiz göç akınını azaltmayı amaçlamıştır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Geri Kabul Anlaşması, Türkiye üzerinden Avrupa Birliği ülkelerine geçen düzensiz göçmenlerin ve sığınmacıların Türkiye'ye iadesini düzenleyen bir anlaşmadır. Bu anlaşma, düzensiz göçmenlik ve insan kaçakçılığı ile mücadele amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin AB'ye gelen düzensiz göçmenlerin geri kabulünü sağlayarak hem Türkiye'nin hem de AB üye ülkelerinin göç yönetim kapasitelerini artırmak hedeflenmiştir.

Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması, 24 Eylül 2013 tarihinde imzalanmıştır ve 1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye ve AB arasında varılan mutabakatla anlaşmanın uygulanmasına hız kazandırılmıştır. Bu mutabakat, Türkiye'ye mali yardım ve vize serbestisi gibi teşvikler sunarak anlaşmanın daha etkin uygulanmasını amaçlamaktadır (European Commission, 2016, s. 8).

Türkiye ve AB arasında imzalanmış olan Geri Kabul Anlaşması, düzensiz göçmenlerin geri kabulüne yönelik çeşitli maddeler içermektedir. Yapılan bu anlaşmanın öne çıkan maddeleri şu şekildedir (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2013, s. 3-7):

Madde 1, Amaç ve Kapsam: Anlaşmanın amacını ve uygulanacağı durumları tanımlar.

Madde 2, Tanımlar: Anlaşmada kullanılan terimlerin tanımlarını içerir.

Madde 3, Geri Kabul Şartları: Düzensiz göçmenlerin geri kabul edilmesine yönelik koşulları belirler.

Madde 4, Geri Kabul Süreci: Geri kabul edilecek kişilerin Türkiye'ye nasıl iade edileceğini ve bu süreçte izlenecek prosedürleri düzenler.

Madde 5, Aile Birleşimi: Düzensiz göçmenlerin aile birleşimi hakkını düzenler.

Madde 6, Verilerin Korunması: Düzensiz göçmenlerin kişisel verilerinin korunmasını sağlar.

Türkiye ve AB arasında imzalanmış ve yürürlüğe girmiş olan Geri Kabul Anlaşması'nın uygulamaları da şu şekilde ifade edilebilir (European Union External Action, 2016, s. 4-6):

Geri Kabul İşlemleri: Anlaşma kapsamında, AB ülkelerince tespit edilen düzensiz göçmenler, Türkiye'ye iade edilmekte ve Türkiye bu kişileri kabul etmektedir. Türkiye'de geri kabul edilen düzensiz göçmenler için gerekli barınma, beslenme ve sağlık hizmetleri sağlanmaktadır.

İade ve İskan: Geri kabul edilen göçmenlerin ülkelere iade edilmesi veya Türkiye'de iskân edilmeleri sürecini içerir.

Mali Yardım ve Destek: AB, Türkiye'ye göç yönetim kapasitelerini artırmak amacıyla mali yardım ve teknik destek sağlamaktadır. Bu destek, göçmenlerin barınma, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanmalarını amaçlamaktadır.

Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması, teoride ortaya koyulmakla beraber uygulamada bazı zorluk ve insan hakları bağlamında eleştirilerle karşılaşmıştır. Anlaşma, düzensiz göçmenlerin haklarının ihlal edilmesi riski taşımaktadır. Geri kabul edilen göçmenlerin yeterli destek ve koruma alamaması eleştiri konusu olmuştur. Özellikle, göçmenlerin kötü muameleye maruz kalma riski ve barınma koşullarının yetersizliği eleştirilmektedir. AB'nin mali destek taahhütlerini tam olarak yerine getirmemesi, Türkiye'nin göçmenlerin bakım ve koruma maliyetlerini tek başına üstlenmesi anlamına gelmiştir. Bu durum, Türkiye üzerinde aşırı bir mali yük oluşturmuştur. Anlaşmanın uygulanması sırasında ortaya çıkan bürokratik ve lojistik zorluklar, geri kabul işlemlerinin zamanında ve etkili bir şekilde gerçekleştirilememesine neden olmuştur. Ayrıca, geri kabul süreçlerinin şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği eleştiri konusu olmuştur.

3.2. Libya Özelinde Uluslararası Politikada Kriz Yönetimi

Geleneksel güvenlik kavramsallaştırmaları, uluslararası politikanın ana aktörü olarak devletin güvenliğine odaklanır. Güvenliğin objektif değerlendirilmesi, devletlerin sahip olduğu değerlere yönelik tehditlerin olmaması anlamına gelir ve anarşik uluslararası

sistemde devletlerin güvenliklerini sağlamak için en rasyonel yolun güç artırımı olduğu kabul edilir. Bu bağlamda güvenlik, kriz dönemlerinde devletler üzerinden çözüme kavuşturulması gereken bir olgu olarak algılanır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, devlet merkezli güvenlik algıları yerini insan merkezli yaklaşımlara bırakmıştır. Klasik devlet güvenliği konularının yanı sıra, insana yönelik güvenlik sorunları da uluslararası politikanın gündemini işgal etmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Afrika ülkelerinde tanık olunan soykırım, katliam, büyük çaplı göçler ve sığınmacı sorunları gibi olaylar, güvenlik kavramını yeniden tanımlamıştır. Bu dönemde su ve yiyecek erişimindeki kitlesel sorunlar ile silahlı savaşın yerele inmesi, devlet dışı aktörlerin güvenlik sorunları yaratmasına neden olmuştur.

Güvenlik konuları, sadece devletlerarasında meydana gelen askeri, ekonomik veya siyasi krizlerle sınırlı kalmamış, insanı doğrudan içine alacak yeni boyutlar kazanmıştır. İç savaş esnasında ve sonrasında Libya da bu kriz alanlarından muaf değildir. Değişen koşullar neticesinde krizlerin yönetimi için yeni yöntemler veya eski yöntemlerin yeniden yorumlanması gündeme gelmiştir. Küresel politikada krizlerin önlenmesi, yönetilmesi ve çözülmesi için kullanılan bazı enstrümanlar bulunmaktadır. Bunlar arasında diplomasi, silahlı savaşın kontrolü ve silahsızlanma, insan güvenliği konseptinin işletilmesi, uluslararası örgütler ve uluslararası hukukun devreye sokulması, barışı koruma operasyonları, insancıl müdahale, yaptırımlar ve demokratikleştirme gibi araçlar yer almaktadır.

Arap toplumları, uzun süredir değişim ve gelişimden ziyade, düzen ve durgunlukla ilişkilendirilmiştir. Bu ön kabul, halk merkezli köklü dönüşümlerin gerçekleşmeyeceği düşüncesine dayanmaktadır. Bu tasavvur, Arap liderler ve onlara sadakatle bağlı olan askerî yapılardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, ekonomi üzerindeki patronaj ilişkileri aracılığıyla yapılan bölüşümün halk nezdinde sorun yaratmayacağı inancı ve Pan-Arabizm dalgasının coğrafyayı etkileyerek sınırları ortadan kaldırma ihtimalinin düşüklüğü, Arap isyanlarının öngörülememesine neden olmuştur.

Arap halklarının kendi başlarına siyasal iradeye karşı ayaklanmalarının beklenmemesi ve bu halkların belirli kalıplar içerisinde değerlendirilmesi, modernleşme projesinin ikili karşıtlık yaratma çabasının yeniden üretilmesi şeklinde değerlendirilmektedir. İç savaş yaşamış Libya gibi ülkelerde, devlet mekanizmasının

özölmesi ve yeniden inşasında bu karşıtlıkların yeniden üretilmesi olgusuna vuku bulmaktadır.

Literatürde "Başarısız Devlet" olarak tanımlanan siyasi yapılar, mevcut uluslararası sisteme meydan okuyan ya da varlığını tehdit eden unsurlar olarak değil; aksine, bu sistemi ayakta tutan ve varlığına sebep olan fenomenler olarak ifade edilmektedir. Bu fenomenlerin sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Başarısız Devlet tanımlaması, zorunlu olarak Başarılı Devlet tanımlamasını da beraberinde getirmektedir. Bu zorunluluk, Aydınlanmadan bu yana devam eden ilerlemeci anlayışın yaşam alanını kaybetmemesini sağlar ve tahakküm ilişkileri meşru bir zeminde devam edebilir.

Modern devletler sistemi, egemen ve eşit devletleri ön koşul olarak kabul görmektedir. Egemen olan devletin varlığı, egemen olmayan devleti de gerektirir ve bu boşluk, modern olmayan devlet tanımıyla doldurulmaktadır. Modern devlet, toprakları üzerinde kuvvet kullanma tekeline sahip olduğunu iddia eden ve hükümet etmek için gerekli kurumsallaşmayı ülkesinin her yerinde hissettirebilen devlet olarak ifade edilmektedir. Libya ve genel olarak tüm Orta Doğu göz önüne alındığında, modern olan ile olmayan arasındaki sürekli gerilim dikkati çekmektedir. Bu ülkeler, idari açıdan ve kurumsal kültür açısından modern devlet tabirini henüz hak edememektedir. Bu kavramsallaştırma, modern olduğunu ve devlet olma gereklerini yerine getirdiğini iddia eden merkez kapitalist ülkeler açısından tehdit değil, varlık sebebi olarak kodlanmaktadır.

Kaddafi dönemi iç savaşı, uluslararası müdahale ile sona ermiş ve kriz durumu askeri yöntemlerle ortadan kaldırılmıştır. Kaddafi'nin devrilmesinin ardından ortaya çıkan yeni kriz alanları, Libya'nın yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu dönemde, uluslararası arabuluculuk ve diplomasi, krizin yönetiminde önemli bir rol oynamıştır. Taraflar arasında yapılan uzlaştırma çabaları ve imzalanan çeşitli belgeler, krizin aşılması için temel araçlar olmuştur. Ancak, merkezi devlet idaresinin ortadan kalktığı ve uzun bir süre boyunca yeniden tesis edilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır.

Öz itibarı ile Libya'daki iç savaş ve uluslararası çabaların gölgesinde imzalanan mutabakat antlaşmaları, istikrar yolunun ne kadar zorlu olduğunu göstermektedir. Libya'daki çok aktörlü mevcut durumun çözümü için uzun süreli ve kapsamlı çabalar gerekmektedir. Bu süreçte, uluslararası toplumun ve bölgesel aktörlerin iş birliği, Libya'nın geleceği açısından hayati önem taşımaktadır. Libya'da kalıcı barış ve istikrarın

sağlanabilmesi için, krizin kökenlerine yönelik yapısal reformlar ve toplumsal uzlaş mekanizmalarının etkin bir şekilde işletilmesi gerekmektedir.

Libya örneği, güvenlik kavramının nasıl genişlediğini ve çeşitlendiğini göstermektedir. İç savaşın ve siyasi istikrarsızlığın getirdiği sorunlar, sadece askeri değil aynı zamanda insani, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla da ele alınması gereken çok yönlü krizler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda uluslararası toplumun müdahale araçları ve yöntemleri, geleneksel güvenlik anlayışından farklı olarak insan güvenliği perspektifiyle şekillenmektedir. Böylece, krizlerin çözümünde daha kapsayıcı ve sürdürülebilir yaklaşımlar benimsenmektedir.

Uluslararası hukukta, devletlerin kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaları yasaktır. Ancak, BM Şartı'nın 51. maddesinde belirtilen meşru müdafaa hakkı ve BM Şartı'nın 7. bölümü uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma yetkisi, bu genel yasağın iki önemli istisnasını oluşturmaktadır.

Libya müdahalesi, hukuki çerçevede değerlendirildiğinde, insani gerekçelerle meşrulaştırılmıştır. Libya'daki müdahale, BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma yetkisini içeren kararları ile desteklenmiştir. Bu bağlamda, BM Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011'de, sivillere karşı uygulanan şiddeti ve insan hakları ihlallerini kınayan 1970 sayılı kararı almıştır. Bu karar, insan hakları ihlallerinin derhal durdurulmasını talep etmiş ve Libya'ya yönelik silah ambargosunu yürürlüğe koymuştur. Ayrıca, Kaddafi ve yakın çevresine seyahat yasakları ve mal varlıklarının dondurulması gibi önlemler getirilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi, Libya'daki insani durumun kötüleşmesi üzerine 1973 sayılı kararı alarak, uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve sivillerin korunması için gerekli tüm önlemlerin alınmasına izin vermiştir. Bu karar, paralı askerlerin kullanımını kınamış ve bu tür askerlere yönelik silah ambargosunun sıkı bir şekilde kontrol edilmesini talep etmiştir.

Uluslararası toplum, Libya'da rejim değişikliğini desteklemiş ve Libya Ulusal Geçiş Hükümeti'ni meşru hükümet olarak tanımıştır. Uluslararası müdahalenin katkısıyla Kaddafi, 20 Ekim 2011'de yakalanarak öldürülmüş ve Libya'da 42 yıllık Kaddafi dönemi sona ermiştir. Ancak, Kaddafi'nin devrilmesinin ardından ülke genelinde oluşan otorite boşluğu bugün bile çözülememiştir. Libya'nın kabile yapısı ve bölgesel ilişki ağları,

ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemiştir. Bu bağlamda, Kaddafi sonrası Libya'daki kriz durumu ve krizin yönetimi için yapılan diplomatik girişimlerin incelenmesi gerekmektedir.

Libya müdahalesi, uluslararası hukukun kuvvet kullanma konusundaki düzenlemeleri ve istisnaları bağlamında incelendiğinde, BM Güvenlik Konseyi kararları ile meşrulaştırılmış bir müdahale örneğidir. Ancak, Kaddafi sonrası dönemde Libya'da devam eden istikrarsızlık, uluslararası müdahalelerin uzun vadeli etkilerinin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, uluslararası toplumun krizlerin yönetimi ve çözümü için diplomasi, silahlanma kontrolü, insan güvenliği, barışı koruma operasyonları ve insancıl müdahale gibi araçları etkin bir şekilde kullanması önem arz etmektedir.

NATO'nun müdahalesi itibari ile gerçekleştirdiği hava bombardımanı ile hız kazanan Kaddafi karşıtı devrim hareketi, Kaddafi'nin yakalanıp öldürülmesi ile başarılı olarak ilan edilmiştir. 42 yıl süren Kaddafi hükümrانlığının sona ermesiyle birlikte, Libya'nın daha özgür ve devlet fonksiyonlarını yerine getirebilen bir yapıya kavuşacağı tasavvur edilmiş ancak, Kaddafi'nin devrilmesi sadece rejimi sona erdirmemiş, aynı zamanda devlet aygıtını da yerinden etmiştir.

Kaddafi sonrası dönemde ilk çatışmalar, Kaddafi yanlısı milis kuvvetler ile devrimci güçler arasında yaşanmıştır. Bu durum, Libya'yı devrimin henüz başında silahlı çatışma girdabının içine sürüklemiştir. İstikrarsızlık ve ortak değerlerde buluşulamama, geçiş döneminde olan Libya'yı derinden etkileyen önemli faktörler arasında yer almıştır.

Libya'nın ulusal bütünlüğünün sağlanması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Mansour Elbabour'a göre, Libya toplumu Kaddafi karşıtı direnişte olağanüstü bir birliktelik göstermiş ve şehirler kuşatma altında olsa dahi bütünleşebilmiştir (Elbabour, 2011) Uzun süredir devam eden şehirleşme süreci, ulusal birlikteliğe olumlu katkı sağlamış ve devrim başarıya ulaşmıştır. Afrika özelinde en çok kaynaşmış toplumun Libya olduğunu belirten Elbabour, kabile yapısının tarihsel ve kültürel bir olgu olmaktan öte siyasal bir ayrışmanın simgesi olmadığını savunmaktadır. Ancak Elbabour'un olumlamaları, Libya'nın önceki Başbakanlarından Mahmut Cibril'in yorumlarıyla çelişmektedir. Cibril, düzen ve istikrarın sağlanmasının yolunun birlikten geçtiğini belirterek, Libya'nın tüm bileşenlerine bütünlük çağrısında bulunmuştur. Cibril, Libya'da devlet aygıtının çökmüş olduğunu kabul ederek, bu aygıtın yeniden inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Libya'da devletin yeniden inşası için harcanan çabalar, nihayetinde güç bölünmesine yol açmış ve farklı güç odakları iktidar talebinde bulunmuştur. Kaddafi'nin ölümünden sonra oluşan otorite boşluğu, tarihsel olarak birlikteliği olmayan ve sürekli rekabet içinde bulunan çeşitli birimler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bu birimler arasında geçiş hükümetleri, devrimciler, siyasal partiler ve hükümet dışı örgütler yer almaktadır. Libya'daki hükümet kurma girişimlerinin başarısızlığı ve ortaya çıkan iki parlamentolu yapı, güç boşluğunun doldurulamadığının görünür yansımalarıdır. Libya'da gerçekleşen siyasi oluşumlar ve karar mekanizmalarının arkasında keskin toplumsal kutuplaşma yatmaktadır. Devrimi gerçekleştiren güçler ile eski rejim yanlıları arasındaki ayrım, devletin politik bölünmüşlüğüne yansıtılmaktadır. 2014'te başlayan ve devam eden iç savaş, bu ayrım üzerine inşa edilmiştir.

Öz itibari ile Kaddafi sonrası dönemde Libya'da ulusal bütünlük ve istikrar sağlanamamış, ülke derin bir istikrarsızlık sürecine girmiştir. Bu durum, Libya'nın geleceği ve uluslararası toplumun Libya'daki krizleri çözme çabaları açısından önemli bir zorluk teşkil etmektedir.

Ulusal Geçiş Hükümeti adı altında Kaddafi karşıtı koalisyon, devrim örgütlemiş ve Kaddafi'nin devrilmesinden sonra kısa bir süre daha faaliyetlerine devam etmiştir. 7 Temmuz 2012 seçimleriyle oluşturulan Genel Ulusal Kongre, Ağustos 2012'den Ağustos 2014'e kadar Libya'nın seçilmiş parlamentosu olarak görev yapmıştır (Kuşoğlu, 2012, s.101). Ancak Genel Ulusal Kongrenin oluşturulması, ülkede düzeni tesis edememiş; çatışma ortamı ve uzlaşmaz atmosferi bir türlü sağlanamamıştır. Bu durum, siyasi güç ilişkilerinin bir yansıması olarak iki ana faktörden kaynaklanmaktadır. Bu iki ana faktör, Kaddafi dönemi devlet görevlilerinin yeni düzende yeri ve devrimde silahlı çatışmalara katılan milis kuvvetlerin yeni düzende nasıl bir rol üstlenecekleri şeklindedir.

Devrim sonrası Libya'da toplum, thuwar (devrimciler) ve azlam (eski rejim yanlıları) olarak ikiye bölünmüştür (Erdurmaz, 2013, s.49). Bir tarafta Müslüman Kardeşler ve İslami oluşumlar yer alırken, diğer tarafta ise İslami oluşumlara mesafeli duran gruplar bulunmaktadır. 2013 yılında kabul edilen iki yasa, bu kutuplaşmayı daha da artırmış ve şiddeti yoğunlaştırmıştır. 5 Mayıs 2013'te Genel Ulusal Kongre'den geçen Siyasi ve İdari İzolasyon Yasası, Kaddafi dönemi bürokratlarını ve rejim mensuplarını siyaset sahnesinden men etmiştir (Erdurmaz, 2015, s.49). Bu yasa, iki kategoriye ayırdığı kişiler için 'siyasi ve idari izolasyon' uygulamaktadır. Ayrıca, devlet kurumlarının ve

yasama unsurlarının İslam Hukukuna uygun olması gerektiğini öngören ikinci yasa da toplumsal kutuplaşmayı keskinleştirmiştir.

2014 yılına gelindiğinde Libya'daki çatışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Emekli Tümgeneral Halife Hafter, Mayıs 2014'te 'Libya'nın İtibarı' adıyla bir askerî operasyon başlatmıştır (Güler, 2015, s. 75). Bu operasyon, esas itibarıyla ülkedeki İslami gruplara ve özelde Müslüman Kardeşler'e yönelik olmuştur. 18 Mayıs 2014'te Hafter güçleri ve müttefik aşiretler, başkent Trablus'a girmiş ve mevcut Genel Ulusal Kongre'ye meydan okumuştur. Bu harekât, Hafter'e karşı Trablus'ta 'Libya Şafağı' adlı koalisyonun oluşmasına yol açmıştır (Erdurmaz, 2015, s.52). Bingazi'de ise Bingazi Şura Konseyi adındaki birleşim vücut bulmuştur. Bu gelişmelerin ardından genel seçimler gerçekleştirilmiş ve seçim sonucunda Temsilciler Meclisi, Tobruk merkezli olarak kurulmuştur. Ancak, Trablus merkezli Libya Anayasa Mahkemesi, Haziran seçimlerinin hukuki olmadığını ve Temsilciler Meclisi'nin yasal dayanaktan yoksun olduğunu açıklamıştır. Bu durum, Libya'da iki ayrı meclis ve hükümetin oluşmasına neden olmuştur.

Halife Hafter'in önderlik ettiği, Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi'nin desteklediği anti-İslamcı ve milliyetçi hareket ile Libya Şafağı adı altında birleşen Trablus merkezli Müslüman Kardeşler ve İslami kesim arasında devam eden iç savaş, ülkedeki politik ve askerî kampaşmayı derinleştirmiştir. Uluslararası müdahalelerin kapılarını aralamış ve Libya'da müdahil olmak isteyen ülkelerin herhangi bir tarafı desteklediği yeni bir ortam doğmuştur. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler önderliğinde barış ve uzlaş için uluslararası çabalar da gerçekleşmiştir. 2015 yılında Fas'ın Şikrat kentinde imzalanan Libya Siyasi Antlaşması, ulusal uzlaşının sağlanması ve çatışmaların durdurulması için önemli bir adım olmuştur.

Libya Siyasi Antlaşması'nın imzalanmasının ardından BM Güvenlik Konseyi, 2259 sayılı kararı alarak, Ulusal Uyum Hükümeti'ne uluslararası destek sağlamıştır (Güler, 2015, s.79). Bu karar, Libya'nın toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı ve insan güvenliğinin sağlanması, ayrıca IŞİD gibi terör örgütleriyle etkin mücadele için uzlaş döneminin önemini vurgulamaktadır. Serrac'ın Başbakanlığında kurulan Ulusal Mutabakat Hükümeti, Trablus'a gelmiş ve yönetimi devralmıştır. Ancak, mevcut güç ilişkileri ve eski düzenin kalıntıları nedeniyle yönetimin devralınması süreci zorluklarla karşılaşmıştır.

Bu bilgiler ışığında, Kaddafi sonrası Libya’da düzen arayışları halen bir sonuca ulaşamamıştır. İç savaşın devam etmesi ve uluslararası çabaların gölgesinde imzalanan mutabakat antlaşmaları, istikrar yolunun ne denli çetrefilli olduğunu göstermektedir. Libya’daki çok aktörlü mevcut durumun çözümü için daha uzun süreli ve kapsamlı çabalar gerekmektedir. Libya'daki çatışmalar ve siyasi bölünmeler, uluslararası düzeyde de geniş yankı bulmuş ve çeşitli ülkelerin müdahale etmelerine neden olmuştur. Özellikle, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülke, Libya'nın istikrarını sağlamak amacıyla diplomatik, ekonomik ve askeri destek sağlamıştır. Bu destekler, Libya'nın gelecekteki yönetim yapısını ve siyasi dengelerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Libya'daki istikrarsızlık, aynı zamanda bölgesel güvenliği de tehdit etmektedir. Komşu ülkeler olan Tunus, Mısır ve Cezayir gibi devletler, Libya'daki iç savaşın kendi sınırları içinde terörizm, kaçakçılık ve göç gibi sorunlara yol açmasından endişe duymaktadırlar. Bu nedenle, bu ülkeler de Libya'nın istikrarını sağlamak için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuş ve bölgesel iş birliği çabalarını artırmışlardır.

Libya'daki iç savaş, ekonomik açıdan da büyük yıkıma yol açmıştır. Petrol üretimi ve ihracatı, ülkenin başlıca gelir kaynağı olmasına rağmen, çatışmalar nedeniyle ciddi bir şekilde sekteye uğramıştır. Bu durum, Libya ekonomisinin çökmesine ve halkın yaşam standartlarının düşmesine neden olmuştur. Uluslararası toplumun desteğiyle, Libya'nın ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için kapsamlı ekonomik reformlar yapılması gerekmektedir.

Sonuç itibari ile Libya'da devam eden çatışmalar ve siyasi belirsizlikler, ülkenin geleceğini tehdit etmeye devam etmektedir. Uluslararası ve bölgesel aktörlerin iş birliği içinde çalışarak, Libya'nın istikrarını sağlamaya yönelik çabalarını sürdürmeleri büyük önem taşımaktadır. Ancak, bu çabaların başarılı olabilmesi için, Libya'nın iç dinamiklerine uygun çözümler üretilmesi ve Libya halkının taleplerine saygı gösterilmesi gerekmektedir. Uzun vadede, Libya'nın yeniden inşası ve istikrarlı bir yönetim yapısına kavuşması, bölgesel ve küresel barış ve güvenlik açısından hayati öneme sahiptir.

Kaddafi dönemi iç savaşı, uluslararası müdahale ile sona ermiş ve askeri yöntemlerle kriz durumu ortadan kaldırılmıştır. Kaddafi'nin devrilmesinin ardından ortaya çıkan yeni kriz alanları, Kaddafi sonrası dönemde uluslararası arabuluculuk ve diplomasinin önem kazanmasına yol açmıştır. Taraflar arasında yapılan uzlaştırma

abaları ve imzalanan çeşitli belgeler, krizin aşılması için temel araçlar olmuştur. Ancak, merkezi devlet idaresinin ortadan kalktığı ve uzun bir süre boyunca yeniden tesis edilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır.

3.3. Ortadoğu’nun Kilit Aktörü Türkiye’nin Arap Baharı Politikaları

Türkiye, tarih boyunca stratejik konumu, güçlü ekonomisi ve etkili dış politikalarıyla Ortadoğu'nun kilit taşı olarak görülmüştür. Türkiye, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan stratejik bir noktada yer almaktadır. Bu konum, Türkiye'yi tarih boyunca önemli bir geçiş noktası ve ticaret merkezi haline getirmiştir.

Türkiye, Ortadoğu'daki en büyük ekonomilerden biridir ve bölgedeki ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ülkenin güçlü sanayi sektörü, geniş ticaret ağı ve dinamik ekonomik yapısı, bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkilerini güçlendirmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji geçiş yolları üzerindeki stratejik konumu, ülkeyi enerji güvenliği konusunda kritik bir aktör haline getirmektedir.

Türkiye'nin dış politikası, Ortadoğu'daki dengelerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle son yıllarda, Türkiye'nin Suriye, Irak ve Libya gibi ülkelerdeki etkinliği, bölgedeki siyasi ve askeri dengeleri etkilemiştir. (Gzen, 2021, s. 53). Türkiye'nin bölgedeki etkinliği, askeri gc, diplomatik ilişkileri ve insani yardımlarıyla desteklenmektedir.

Ortadoğu coğrafyasına yayılan dönüşüm dalgası ve demokratikleşme sancıları olarak karşımıza çıkan Arap Baharı; bölgede sosyo-politik yapısı ile dikkat çeken Türkiye’nin “rol model” olma niteliğini, küresel gündemin tartışma konusu haline getirmiştir (Akbaş, 2012, s.70). Özellikle Libya ve Suriye’de otoriter rejimin diktaları, şiddetin yükselmesi ve insani trajedi boyutuna ulaşması; Türkiye’yi ilham kaynağı kılarak bölgede bir “Türkiye Modeli” tasavvurunu doğurmuştur. Bu bağlamda Türkiye, hem Ortadoğu’nun bölgesel gc olarak hem de bu bölgeye örnek bir profil sergileyerek öncelikli yumuşak g stratejileri ile politikalar geliştirmiş ve ilerleyen süreçte müdahaleci bir yapı ile bölgedeki varlığını perçinlemiştir.

3.3.1. Arap Baharı Sürecinde Türkiye’nin İzlediği İ Politikalar

Türkiye, Ortadoğu bölgesinin kilit aktörü olarak Ortadoğu bölgesinde yaşanan Arap Baharı sürecinde, geliştirdiği stratejik politikalar ile dalga dalga yayılan kaostan

korunmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Arap Baharı sürecinde hem iç hem de dış politikalarında önemli değişiklikler yapmıştır.

3.3.1.1. Demokratik İyileştirme Politikaları

Arap Baharı sürecinin, Ortadoğu'daki anti demokratik ve diktatör rejimlere karşı oluşan halk ayaklanması olması, Türkiye'nin bu minvalde temkinli politikalar yürütmesine sebebiyet vermiştir.

Arap Baharı sürecinde Türkiye, demokratikleşme ve insan hakları alanında önemli adımlar atmıştır. Bu süreçte, çeşitli demokratik iyileştirme politikaları uygulanmıştır. Bu uygulamalara örnek olarak seçim sistemi üzerinde yapılan iyileştirmeler, siyasi parti faaliyetlerinin kolaylaştıran kararnameler, ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi, medyanın bağımsızlığının ve gazeteci haklarının korunması ve gibi önde gelen adımlar gösterilebilir.

Türkiye bu süreçte içerisinde bulunduğu coğrafyanın domino taşı misali yaydığı kaos ikliminden korunmak adına yürütülen temkin politikaları ve demokratikleşme sürecinde; sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri teşvik edilmiş ve insan hakları alanında iyileştirmeler yapılmıştır. Bu kapsamda, insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve insan hakları savunucularının desteklenmesi amacıyla çeşitli politikalar uygulanmıştır.

Bu süreçte Türkiye, yargı sisteminde de önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformlar, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını artırmayı, adil yargılama hakkını sağlamayı hedeflemiştir.

Arap Baharı süreci, Ortadoğu'nun mihenk taşı olan Türkiye için hem iç hem dış siyasette önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap Baharı'nı edilgen perspektifte okuyan Türkiye, sürecin terör aracı üzerinden kaos pompalama profiline karşı Türk siyasetinde bir ilk sayılan adımlar atmıştır ve çözüm sürecini başlatmıştır.

3.3.1.2. Çözüm Süreci

Çözüm süreci, Türkiye'nin uzun yıllardır devam eden Kürt sorununun barışçıl yollarla çözülmesi amacıyla başlatılan bir inisiyatifdir. Bu süreç, Arap Baharı'nın etkisiyle bir temkin politikası olarak uygulanmış ve bu süreçte çeşitli adımlar atılmıştır.

Çözüm sürecinde Türk hükümeti, Türkiye'nin sosyoloji-politik düzenini ve ekonomisini negatif etkileyen terör sorununu, masa başına çekerek silah bırakma çağrısında bulunmuştur. Kürt sorunu iddiası üzerinden deklare edilen terör propagandasının, öne sürdüğü iddialar Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafınca değerlendirilmiş ve barışçıl çözüm sürecine girilmiştir. Bu süreç, Türkiye'nin demokratikleşme ve insan hakları alanındaki taahhütlerini yerine getirme çabasının bir parçası olarak görülmüştür.

Çözüm süreci kapsamında, terör örgütü mensupları devletin şart koştuğu üzere silah bırakmış ve Türk hükümeti ile PKK arasında müzakereler ve görüşmeler yapılmıştır. Bu süreçte, çeşitli anlaşmalar ve mutabakatlar imzalanmış ve silahlı çatışmaların sona erdirilmesi hedeflenmiştir.

Çözüm süreci çerçevesinde, Kürt kökenli vatandaşların haklarının tanınması ve Kürt kültürünün korunması amacıyla çeşitli reformlar ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasında, Kürtçe dil eğitiminin yaygınlaştırılması, Kürtçe yayınların serbest bırakılması ve Kürt siyasi partilerinin faaliyetlerinin kolaylaştırılması gibi adımlar bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin çözüm odaklı geliştirdiği bu süreç ve uzatılan iyi niyet eli, terör örgütü mensuplarınca iki yüzlü bir iletişim merkezinde geri çevrilmiştir. Bitme aşamasında olan terör örgütü, oluşan çözüm süreci ile toparlanma imkanı bulmuş ve süreci lehine çevirmiştir. Sürecin temel şartı olan silah bırakma ve eylemsizlik maddelerine terör örgütü tarafınca uyulmamıştır. Öyle ki PKK terör örgütü, iddia ettiği Kürt sorunu üzerine sunulan hak ve iyileştirmelere rağmen silahlanmaya devam etmiş, güvenlik sorunu oluşturmuş, siyasi gerilimler yaratmış ve hatta süreç sonunda ortaya çıkan hendek olayları yaşanmıştır. Bunlarla birlikte iç politikada milliyetçi cephenin rahatsızlığı ve uluslararası faktörlerin de etkisi ile sonlandırılmıştır.

Nihayetinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti hem Arap Baharı Sürecinde yürüttüğü bu temkin politikası sebebiyle olası bir iç karışıklığı kontrol altında tutmaya çalışmış hem de bitmeyen terör sorununa ve taraflara masada çözüm arama şansı sunarak iyi niyetli tüm politikalarını uygulamıştır dolayısıyla sonrasında uygulanacak keskin güvenlik politikaları ve mücadelenin gücü artmıştır.

3.3.1.3. Mülteci Meselesi

Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte, ortaya çıkan göçmen krizi ve mülteci meselesi bölgesel konumu sebebiyle en çok Türkiye'yi etkilemiştir. Bugün Türkiye, dünyada en fazla mülteci barındıran ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu süreçte Türkiye, mültecilerin barınma, sağlık, eğitim ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli programlar ve projeler geliştirmiştir. Mültecilerin sosyal entegrasyonunu sağlamak için de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Türkiye, mülteci krizinin yönetimi konusunda uluslararası toplumdan destek ve iş birliği talep etmiştir. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak mülteci sorununu çözmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği ile yaptığı mülteci kabul anlaşması da, mültecileri Türkiye için büyük bir mesele haline getirmiştir.

3.4. Libya'nın Yeniden İnşasında Türkiye'nin Rolü

Türkiye, son dönemde özellikle Ortadoğu ve Balkanlar başta olmak üzere yakın çevresindeki devletlerle ilişkilerinde tarihi ve kültürel bağları dikkate alan, hakkaniyet prensiplerine dayalı ve inşacı bir dış politika benimsemiştir. Bu politika, çok kanallı, çok kulvarlı ve ritmik bir diplomasi stratejisi ile yürütülmektedir. Türkiye, hiçbir aktörü ihmal etmeyerek, tüm diyalog ve müzakere kapılarını açık tutarak, kriz odaklı değil çözüm odaklı ve vizyoner bir dış politika izlemektedir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası etki sahasını genişletmektedir.

Türkiye'nin son dönemde izlediği bu dış politika, tarihi ve kültürel bağları ön plana çıkararak, bölgesel iş birliklerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye, Ortadoğu ve Balkanlar'da istikrarın sağlanması ve kalıcı barışın tesis edilmesi için aktif rol oynamaktadır. Bu süreçte, uluslararası hukuka ve hakkaniyet prensiplerine dayalı yaklaşımlar sergilenmekte ve diyalog kapıları her zaman açık tutulmaktadır. Türkiye, çok kanallı ve çok kulvarlı diplomasi stratejisi ile farklı aktörlerle etkileşime geçmekte ve çeşitli platformlarda diyalog ve müzakere süreçlerine katılmaktadır.

Türkiye'nin kriz odaklı değil, çözüm odaklı bir dış politika benimsemesi, bölgesel ve küresel sorunların çözümünde önemli bir rol oynamasına katkı sağlamaktadır. Bu vizyoner yaklaşım, Türkiye'nin bölgedeki liderliğini pekiştirmekte ve uluslararası arenada etkin bir aktör olarak konumlanmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin izlediği bu

politika, bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik önemli adımlar atılmasına imkan tanımaktadır.

Türkiye'nin son dönemde izlediği inşacı ve hakkaniyet prensiplerine dayalı dış politika, Ortadoğu ve Balkanlar başta olmak üzere yakın çevresindeki etki sahasını genişletmekte ve uluslararası arenada daha etkin bir rol oynamasına katkıda bulunmaktadır. Bu politika, Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlarını güçlendirerek, bölgesel iş birliklerini artırma ve kalıcı barışın tesis edilmesi hedeflerini desteklemektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu siyaseti ve bölgesel rolü bir yumuşak güç stratejisi oluşturmaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin bölgedeki yumuşak güç profili, Arap Baharı'nın ortalarına kadar devam etmiş ancak Libya'nın büyük bir iç savaş sürecine girerek küresel güçlerin vekalet sahnesi haline dönüşmesi ile bu profil müdahaleci bir şekle bürünmüştür.

Türkiye Libya'da nüanslı bir dış politika izleyerek çift taraflı çözüm yöntemleri aramış, bir yanda Kaddafi ile çekilmesi yönünde görüşürken diğer tarafta muhalif güçlere desteğini belirtmiştir. Bu bağlamda bölgede bir dönüşüm gerçekleşmesini Türkiye de istemekte ve bu dönüşümün öncü rolünü üstlenmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da *“Biz Ortadoğu’da yeni bir düzen olsun istiyoruz. Bu düzenin burada yaşayan halklar tarafından gerçekleştirileceğini düşünüyoruz”* (Akbaş, 2012, s.75) açıklaması ile aslında Ortadoğu’daki aktörleri ve kimlikleri sosyal yapıların değiştireceği mesajını vermekte, Türkiye'nin bu değişimi desteklediğini ve etkin bir aktör olduğunu ifade etmektedir.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın bu konudaki söylemleri de Türkiye'nin Libya politikasının insani temeller ve kaygılar üzerine kurulduğunu vurgulamaktadır:

“Libya’da gelişmelere kayıtsız olmak, yaşananlara bigane kalmak, Libya halkına sırt dönmek asla söz konusu değildir. Biz, Türkiye olarak, Libya meselesine en başından itibaren çok büyük bir hassasiyetle yaklaştık. Biz Libya’da birilerinin yaptığı gibi petrol kuyularını değil, yerin üstündeki canları görenlerden olduk. Libya’nın toplumsal yapısı, siyasi yapısı bölge için arz ettiği önem ve Libya’nın bazı ülkeler için iştah kabartan zenginliği, bu ülkeye yönelik tavrımızın büyük bir hassasiyet içinde belirlenmesini gerekli kıldı. Libya’daki tavrımız, tamamen insani bir tavır olmuş, bir tek

kişinin dahi burnunun kanamamasına yönelik bir tavır olmuştur” (Akbaş, 2012, S.76).

Türkiye bölgede insani ve demokratik bir dönüşüm arzusu, ilhamı ve öncülüğü ile Libya’da kazandığı sosyal, siyasi ve ekonomik zemini kaybetmemek üzere politikalarını revize etmiştir. Libya perspektifinde, bu yaklaşım değişikliğinin temel sebebi olarak Türkiye’nin, bölgede Avrupa güçlerinin etkin olmasını istememesi karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle Fransa gibi sert bir sömürgeci tutum izleyen ülkelerin Libya’da zemin kazanmasına engel bir tavır takınmıştır.

Arap Baharı kıvılcımlarının Libya’da ilk yakıldığı süreçte ve devamında, Türkiye, Kaddafi’yi ayrılması konusunda ikna çabalarında bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Türkiye için gözüken tehlike, çatışmaların büyümesi üzerine müttefiklerin Libya ordusunu bombalaması ve Türkiye’yi Libya sahnesinden çıkarması olarak değerlendirilmiş ve bu bağlamda tavır değişikliğine gidilmiştir. Müdahaleci yapının karşısında duran ve çift taraflı çözüm arayışları ile bir yumuşak güç profili çizen Türkiye; müttefiklerin bölge üzerinde hakimiyet kurmasındansa NATO müdahalesini tercih ederek bu müdahalenin önemli bir aktörü olmuştur.

3.4.1. Yumuşak Güçten Müdahaleci Güce: İç Savaş Süreci

Libya iç savaşı üzerine NATO’nun müdahale kararı, Türkiye cephesinde öncelikli olarak eleştirilmiş, ardından makas değiştirilerek müdahalenin bir parçası olunmuştur. Türkiye, müttefik güçlerin müdahalesi ile sahneyi terk etmektense NATO seçeneği ile müdahil olmayı seçip müdahaleyi İzmir üssünden başlatarak tavır değişikliğini ilan etmiştir. Bu ilan ile Türkiye’nin inşacı yaklaşımı ve Libya’nın inşasındaki edilgenliği net bir şekilde anlaşılmaktadır. NATO müdahalesi ve Kaddafi’nin ölümü ile sonuçlanan süreç ardından oluşturulmaya çalışılan istikrar ve düzen ortamı için Türkiye yine önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye, Kaddafi’nin yönetimi devretmeyi reddetmesi, muhaliflere karşı şiddeti artırması ve sivil halka karşı silahlı güç kullanması nedeniyle, BM tarafından alınan 1970 ve 1973 sayılı kararlara destek vermiştir. TBMM, 24 Mart 2011 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi’nin 1973 sayılı kararı kapsamında NATO önderliğinde Libya’da güvenliğin ve istikrarın yeniden tesisine yönelik müdahale yetkisine istinaden asker göndermek üzere toplanmış ve tezkereyi oy çokluğuyla kabul etmiştir. Tezkerede, Türk Silahlı

Kuvvetleri'nin Libya'ya gönderilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması için hükümete bir yıl süreyle izin verilmiştir.

Türkiye, NATO önderliğinde başlatılan harekatta uçuşa yasak bölge kontrolü görevini üstlenmiş ve harekatta pasif bir rol almıştır. Türkiye, silah ambargosunun sağlanması, insani yardımın Libya'ya ulaştırılması ve sivillerin korunması yönünde operasyona destek verirken, asıl çabalarını savaşın sona erdirilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Türkiye, ayrıca NATO'nun Libya iç savaşına taraf olmamasına gayret etmiş ve operasyonun sınırlarını belirlemeye çalışmıştır.

Türkiye'nin Libya'daki bir diğer kaygısı, Libya'nın petrol ve doğal gaz kaynaklarının ABD ve Fransa gibi ülkeler tarafından istismar edilme olasılığıdır. Bu nedenle Türkiye, Libya'nın geleceğine Libyanların karar vermesi gerektiğini savunmuştur. BM Genel Kurulu'nda Türk yetkililer, Libya'nın yurt dışındaki mal varlığının dondurulması kararının kaldırılmasını ve Libya halkının yoksulluğa mahkûm edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 2009 sayılı kararı, Libya'ya uygulanmakta olan yaptırımların yasal çerçevesini belirlerken, 1970 ve 1973 sayılı kararların icraya yönelik bazı maddelerinde değişiklikler ve ilave düzenlemeler getirmiştir. Kararda, Libya'nın toprak bütünlüğü, bağımsızlığı, egemenliği ve ulusal birliğinin önemi vurgulanmış ve kamu düzeninin tesisi, kapsamlı siyasi diyalogun başlatılması, insan haklarının korunması ve ekonomik kalkınma sürecine destek olmak amacıyla bir "BM Destek Misyonu" (UNSMIL) konuşlandırılması öngörülmüştür. Libya'ya yönelik silah ambargosu muhafaza edilmekte, yurtdışındaki mal varlıklarına yönelik kısıtlamalara esneklikler getirilmekte ve uçuşa yasak bölge uygulamasının koşullar elverene kadar sürdürülmesi hükmedilmektedir. Ayrıca, Libya'da sicile kayıtlı hava araçları için getirilmiş uçuş yasaklarının kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Türkiye, Libya Arap Baharı bağlamında tarafsız kalma politikasını, Kaddafi'nin barış planlarını reddetmesi ve uzlaşmaz tutumu nedeniyle muhaliflerden yana değiştirerek, 23 Mayıs'ta Türkiye'yi ziyaret eden Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdülcelil ile görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerin ardından düzenlenen basın toplantısında Abdülcelil, Libya halkının Türkiye'nin desteğine baştan beri özlem duyduğunu ve Kaddafi ailesinin Libya'yı terk etmesi gerektiğini belirterek, Türkiye'nin destekleyici rolünü beklediklerini ifade etmiştir.

Türkiye, Libya'ya yönelik dış politikasında Libya halkının ve çıkarlarının korunmasına büyük önem atfetmiştir. Batılı güçlerin de Libya halkının haklarına ve çıkarlarına duyarlı olmasını vurgulayan Türkiye, Kaddafi ve sonrasında gelen Libya yönetimlerine demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi konusunda sürekli uyarılarda bulunmuştur. Bu yaklaşımdan yola çıkarak, Türkiye'nin Libya'ya yönelik dış politikasının kültürel ve kimliksel değerlere dayalı olarak geliştiği ve kendi çıkarlarını önceliklendirmede, inşacı bir çerçevede şekillendiği sonucuna varmak mümkündür.

Türk dış politikası, Libya halkının refahını ön planda tutan bir söylem geliştirmiş ve Batılı güçlerin Libya'nın içişlerine yönelik müdahalelerinde hassas davranmalarını salık vermiştir. Türkiye'nin Kaddafi ve sonraki yönetimlere yaptığı demokrasi ve insan hakları konusundaki uyarılar, bu politikanın temel ilkelerini oluşturmaktadır. Türkiye, Libya'daki siyasi istikrarın ve insan haklarının korunmasının, bölgesel barış ve güvenlik için elzem olduğunu savunmuş ve bu doğrultuda çaba göstermiştir.

Bu çerçevede Türkiye, Libya'da yaşanan gelişmelere karşı duyarlı bir politika izleyerek, Batılı güçlerin de aynı hassasiyeti göstermesini talep etmiştir. Türkiye'nin Kaddafi sonrası dönemde de benzer tutumunu sürdürmesi, Libya halkının çıkarlarını koruma yönündeki kararlılığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye'nin dış politikasında insani ve sosyal değerleri ön plana çıkardığını ve Libya halkının haklarını koruma konusundaki yapıcı yaklaşımını göstermektedir.

Türkiye'nin Libya'ya yönelik dış politikası, kültürel ve kimliksel değerlere dayalı olarak şekillenmiş ve kendi çıkarlarını önceliklendirmeyen bir yapıda gelişmiştir. Türkiye'nin bu yapılandırmacı yaklaşımı, Libya'daki siyasi istikrarın ve insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası çabalara önemli katkılarda bulunmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, Libya'da barış ve güvenliğin tesis edilmesi için aktif bir rol oynamış ve bölgesel istikrarın sağlanmasına katkı sağlamıştır.

Bu gelişmeler, Türkiye'nin Libya'daki iç savaş sürecinde izlediği Yumuşak güç ardından müdahaleci politikaların ve BM nezdindeki tutumunun önemini göstermektedir. Türkiye, Libya'nın yeniden yapılanma sürecinde aktif bir rol oynamış ve bölgedeki stratejik çıkarlarını koruma çabalarını sürdürmüştür. Ayrıca, Türkiye'nin Libya ile olan tarihi ilişkileri ve ekonomik bağları, gelecekteki iş birliklerinin temelini oluşturmaktadır.

3.4.2. Türkiye Libya İlişkileri

3.4.2.1. Arap Baharı Öncesi

1969-2011 yılları arasında Libya'yı yöneten Muammer Kaddafi döneminde, Türkiye-Libya ilişkileri büyük ölçüde ekonomik düzeyde ilerlemiştir. Türkiye, Libya'daki devrim sürecinde ve sonrasında Libya halkına karşı dostane bir tutum sergilemiştir. 1970'li yıllarda Türkiye, petrol ve petrole dayalı yan ürün pazarındaki ihtiyacını Libya'dan sağlamış, karşılığında Libya'nın devlet yatırımları, altyapı ve konut projeleri gibi inşaat alanlarındaki ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Kaddafi dönemi boyunca iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler oldukça güçlü kalmıştır. Türkiye, Libya'daki inşaat projelerine büyük ölçüde katkıda bulunmuş ve Türk müteahhitler Libya'da önemli projeler gerçekleştirmiştir. Bu durum, iki ülke arasında karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırmış ve uzun yıllar boyunca sürececek bir iş birliği ortamı yaratmıştır. Libya'nın petrol gelirleri, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamasında önemli bir rol oynamış ve Türkiye'nin bu ülkeye yönelik yatırımları, Libya'nın altyapısının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Arap Baharı ile birlikte Libya'da başlayan iç savaş, iki ülke arasındaki ticari ilişkileri olumsuz etkilemiştir. İç savaş döneminde Türkiye, Libya halkına karşı dostane tavrını sürdürmüş ve insani yardımlar sağlamıştır. Türkiye, BM kararları doğrultusunda Libya'ya yönelik ambargoların uygulanmasına destek vermiş ve Libya'nın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik uluslararası çabalara katkı sağlamıştır. İç savaş sonrası dönemde ise Türkiye, Libya'nın yeniden inşasında aktif bir rol üstlenmiş ve ülkedeki istikrarın sağlanması için diplomatik girişimlerde bulunmuştur.

Bu bilgiler ışığında Türkiye-Libya ilişkileri, Kaddafi dönemi boyunca güçlü ekonomik bağlara dayanmış ve Arap Baharı ile başlayan iç savaş sürecinde de dostane ilişkiler korunmuştur. Türkiye'nin Libya'ya yönelik dostane tutumu ve iş birliği, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelecekte daha da derinleşmesine olanak tanımaktadır. Libya'nın yeniden yapılanma sürecinde Türkiye'nin rolü, bölgedeki stratejik çıkarlarını koruma ve ekonomik iş birliklerini geliştirme çabalarını yansıtmaktadır.

3.4.2.2. Türkiye – Ulusal Mutabakat Hükümeti

Türkiye, Libya'daki çatışmaların sona erdirilmesi ve siyasi çözümün bulunması için diplomatik çabalarını yoğun bir şekilde yürütmeye devam etmiştir. Kurulan yeni Ulusal Mutabakat Hükümetini tanımış ve uluslararası platformlarda muhatap alarak meşruiyet kazandırmıştır. Aynı zamanda ilişkilerini güçlendirmek amacıyla çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur.

Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında kalıcı barış, istikrar ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunmak ve karşılıklı yarar temelinde mümkün olan tüm alanlarda ilişkiler geliştirmek amacıyla 27 Kasım 2019 yılında bir münhasır ekonomik bölge anlaşması olan "Akdeniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma her iki ülkenin Akdeniz'de belirlenen sınırlar içinde doğal kaynaklarda hak talep edebilecekleri anlamına gelmektedir. 30 Eylül 2020'de BM Türkiye ile Libya arasında imzalanan bu anlaşmayı tescil etmiştir.

3.4.2.3. Askeri Eğitim ve Destek

Türkiye, Libya'da 2011 yılında başlayan çatışmalardan bu yana ülkenin siyasi bütünlüğünü ve istikrarını desteklemeyi bir öncelik olarak benimsemiştir. Türkiye ile Libya arasındaki ilişkilerinin seyrini değiştiren en önemli adımlar, 'Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması' ve 'Güvenlik ve Askeri İş Birliği' anlaşmaları olmuştur. Türkiye, Birleşmiş Milletler tarafından tanın Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) desteklemiş ve gayrimeşru grupları reddederek bu hükümetin yanında yer almıştır.

Türkiye, UMH'ye askeri danışmanlar göndererek askeri eğitim ve stratejik destek sağlamıştır, bunu yanı sıra silah ve teçhizat desteğinde bulunmuştur. Bu kapsamda, İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) göndermiş ve Libya'nın batısındaki kritik bölgelerde UMH'nin darbeci halife Hafter güçlerine karşı üstünlük sağlamasına yardımcı olmuştur.

2019 yılı Nisan ayında, Libya'nın doğu bölgesindeki silahlı milislerin lideri olan Halife Belkasım Hafter, silahlı gücünü kullanarak daha fazla bölgeyi ele geçirmeye başlamıştır. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Rusya, Suudi Arabistan, Fransa ve ABD gibi ülkeler Hafter'e destek verirken Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne ise Türkiye ve Katar destek vermiştir.

27 Kasım 2019'da Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti Başbakanı Feyyaz Es Serrac Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş ve iki ülke arasında 'Güvenlik ve Askeri İş birliği Mutabakat Muhtırası' imzalanmıştır. Bu anlaşma 23 Aralık 2019'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmış ve Türkiye'nin Libya'daki askeri eğitim ve donanım desteğini daha da güçlendirmiştir (Ayhan, 2011, s.81). Türkiye'nin askeri desteği, UMH'nin sahadaki konumunu güçlendirmiş ve rakip güçler karşısında direncini artırmıştır.

Bu mutabakat, geniş kapsamlı iş birliği alanlarını içermektedir. Libya'da polis ve askeri sorumlulukları üstlenecek Ani Müdahale Kuvveti kurulması, eğitim, danışmanlık, tecrübe aktarımı ve lojistik destek sağlanması gibi unsurlar bu anlaşmanın temel taşlarını oluşturmuştur. Ayrıca, Türkiye ve Libya arasında müşterek bir Savunma ve Güvenlik İş Birliği Ofisi kurulması, kara, deniz ve hava araçlarının tahsisi, askeri planlama ve ortak tatbikatlar düzenlemesi de anlaşmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Anlaşma, güvenlik ve askeri eğitimden savunma sanayisine, yasa dışı göç ve kaçakçılıkla mücadeleden doğal afet yardım operasyonlarına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu çerçevede taraflar arasında şu iş birliği alanları öne çıkmaktadır: 'Askeri ve polis eğitimi, tecrübe paylaşımı ve danışmanlık hizmetleri'. 'Savunma ve güvenlik birimlerinin teşkilat yapısı, personel yönetimi ve teçhizat temini'. 'Ortak tatbikatlar ve operasyonel iş birliği'. 'Siber savunma, askeri hukuk, deniz hukuku ve haritacılık gibi teknik bilgi ve tecrübe değişimi'. 'Terörizm, yasa dışı göç ve kaçakçılıkla mücadele'. 'Askeri sağlık hizmetleri, insani yardım ve deniz haydutluğu ile mücadele operasyonları'. Bunların yanı sıra, sportif ve kültürel etkinlikler ile askeri tarih, arşiv ve müzecilik gibi alanlarda bilgi paylaşımı da bu kapsamda yer almaktadır (Çam, 2019).

Türkiye'nin Libya ile imzaladığı Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakatı, iki ülke arasındaki stratejik bağları güçlendirmiş ve Libya'nın meşru hükümetine önemli bir destek sağlamıştır. Bu mutabakat, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki stratejik pozisyonunu pekiştirmiş ve bölgedeki güç dengelerinde kritik bir rol oynamasına olanak tanımıştır.

Türkiye, çatışmaların başladığı ilk andan itibaren Libya halkının can güvenliği ve huzurunu sağlama yönünde destekleyici açıklamalar yapmış ve fili olarak bu yönde adımlar atmıştır. Türkiye'nin yardımları, Libya'da ülke birliğinin sağlanmasına ve istikrarsızlıktan kurtulmasına katkı sunmuştur. Bu süreçte Türkiye, Libya halkının kardeş ve dost olarak görerek, onları yalnız bırakmamıştır.

14 Kasım 2020 tarihinde Libya Savunma Bakanı Selahaddin Nemruş ile Türkiye Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, İstanbul’da bir araya gelmiştir. Görüşmede iki ülke arasındaki iş birliği ve Libya’daki güncel durum detaylı şekilde değerlendirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020c).

Türkiye ve Libya arasında sürdürülen bu aktif ilişkiler, sadece askeri alanla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Libya’nın yeniden inşa sürecinde önemli bir iş birliği ve dayanışma platformu oluşturmuştur. Türkiye’nin Libya’ya yönelik desteği, ülkenin uzun vadeli istikrarını ve bağımsızlığını hedefleyen bir yol haritası niteliği taşımaktadır.

Türkiye’nin Libya’daki rolü, bölgedeki istikrarı bozmayı hedefleyen unsurlara karşı etkili bir cevap niteliği taşıırken, aynı zamanda Libya halkının barış ve huzur ortamında yaşamasına yönelik bir vizyon ortaya koymuştur.

Özellikle Hafter’in saldırılarında Rusya desteği ile sahip olduğu hava savunma araçları ve birçok mühimmat, SİHA ve İHA’lar sayesinde etkisiz hale getirilerek, meşru hükümete Türkiye destekli güç kazandırmıştır. Bir diğer perspektifte, Libya üzerinde gerçekleşen bu çatışmalara askeri destek sağlayan iki taraf olarak Rusya ve Türkiye, bölgede bu bağlamda bir vekalet savaşı yürütmektedir.

3.4.2.4. Ekonomik İş Birliği

Türkiye, 2000-2006 yılları arasında Libya’dan büyük miktarda petrol ithal etmeye başlamış ve bu süreçte iki ülke arasındaki ticari ilişkiler hızla gelişmiştir. 2007 yılından itibaren Türk müteahhitlerinin Libya’daki faaliyetleri artmış ve Türkiye, Libya’nın ihracatına olumlu katkılar sağlamıştır. Özellikle müteahhitlik hizmetlerinde yaşanan gelişmeler, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirmiştir. Bu dönem sonunda, 2010 yılında Türkiye ile Libya arasında ticaret hacmi yaklaşık 2,36 milyar dolara ulaşmıştır.

Ancak 2011 ve 2014 yıllarında Libya’da yaşanan iç çatışmalar, Türk şirketlerini Libya’yı terk etmek zorunda bırakmıştır. Buna rağmen, BM tarafından yasal olarak tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti ile sürdürülen ekonomik ilişkiler sayesinde ticaret hacmi yeniden toparlanmış ve 2018 yılında 1.865 milyar dolara ulaşmıştır. (Yaycı, 2019, s. 68)

Libya ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğalgaz gibi hidrokarbon rezervlerinin ihracatına dayanmaktadır. Libya, 48 milyar varillik rezervi ile dünyadaki en büyük petrol rezervine sahip 10 ülke arasında 9. sırada yer almakta ve petrol üretiminde dünya genelinde 19. Sırada bulunmaktadır. Doğalgaz rezervi ise 53 trilyon feet³ olup, yıllık 373 milyar feet³ üretim kapasitesine sahiptir. Bu üretimle Libya, doğalgaz üretimi yapan ülkeler arasında 42. sırada yer almaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2022, s.4).

Türkiye, bu süreçte Libya ile ekonomik iş birliğini artırmak amacıyla çeşitli stratejik anlaşmalar yapmıştır. Türk şirketleri, Libya'da altyapı projelerine yatırım yaparak ticaret hacmini genişletmiş ve Libya'nın yeniden inşa sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir. Enerji alanında yapılan iş birliği anlaşmalarıyla, Türkiye hem enerji güvenliğini sağlanmaya çalışılmış hem de Libya'nın hidrokarbon kaynaklarından faydalanma imkanı bulmuştur.

Buna karşın, Libya'da iç savaş ve siyasi istikrarsızlık, bazı projeler kesintiye uğramasına ve ekonomik kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Ancak, Türkiye'nin Libya ile sürdürdüğü ekonomik ilişkiler ve yatırımlar, uzun vadede stratejik kazanımlar elde edilmesini sağlamış ve bölgedeki etkinliğini artırmıştır.

Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin Planlama Bakanı Tahir El Cuheyemi ve Türkiye Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, 13 Ağustos 2020'de iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirmek amacıyla bir Mutabakat Zaptı imzalamışlardır. Bu anlaşma, 2011 yılında Libya'da yaşanan iç çatışmaların neden olduğu zararlardan Türk müteahhittik firmalarının mağduriyetini gidermeyi ve yarım kalan projelerin hızla yeniden başlatılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, bu mutabakat zaptı Türkiye-Libya ilişkilerinde yeni dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Libya pazarı, Türk müteahhitlik firmaları için büyüklük sıralaması açısından üçüncü sırada yer almasıyla dikkat çekmektedir (Türkiye Müteahhitler Birliği, 2022).

Libya'da 5 Şubat 2021 tarihinde Ulusal Birlik Hükümeti Başkanı seçilen Abdülhamid Dibeybe, 12 Nisan 2021'de 14 bakanı ile birlikte Türkiye'ye üst düzey ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette Türkiye ve Libya arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi'nin ilk toplantısı gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda ekonomik ve alt yapı projelerini kapsayan beş anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar arasında "Libya'da Elektrik Santrali Yapımına İlişkin Protokol", "Libya'da 3 adet Elektrik Santrali

İnşasına İlişkin Mutabakat Zaptı”, “Trablus Havalimanı Yeni Uluslararası Terminal İnşasına İlişkin Mutabakat Zaptı” ve “Trablus'ta Yeni Bir Alışveriş Merkezi İnşasına İlişkin Mutabakat Zaptı” bulunmaktadır (TRT Haber, 2021).

Türkiye ve Libya arasındaki ortak çalışmalar ve anlaşmalar ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan ‘Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası’ iki ülkenin ekonomik ilişkilerindeki dengelerin değişmesine ve güçlenmesinin önünü açmıştır.

3.4.2.5. Uluslararası Kamuoyunda Türkiye’nin Libya Politikaları

Türkiye'nin Libya'daki Uluslararası Mutabakat Hükümeti’ni desteklemesi, uluslararası arenada çeşitli tepkiler doğurmuştur. Özellikle Fransa, Yunanistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye'nin Libya'daki politikalarını eleştirmiş ve bu müdahaleyi kabul edilemez olarak nitelendirmiştir. Ancak, Türkiye'nin verdiği destek, uluslararası toplumda Libya'nın meşru hükümetine destek verilmesi gerektiğini savunan aktörler tarafından da olumlu karşılanmıştır.

3.4.2.6. Ulusal Birlik Hükümeti ve Türkiye: Güncel İlişkiler

2021 sonrası dönemde Türkiye ve Libya arasındaki siyasi ilişkilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye, Libya'daki Ulusal Mutabakat Hükümeti ve daha sonra kurulan Ulusal Birlik Hükümeti (GNU) ile yakın iş birliği yapmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Libya'daki siyasi çözüm arayışlarına verdiği destek ve diplomatik girişimleri öne çıkmıştır. Bu bağlamda askeri destek ve eğitimler devam etmiş ekonomik alanda da yeni iş birlikleri kurulmuştur.

Türkiye ile Libya arasındaki ticaret hacmi 2021 sonrası dönemde artış göstermiştir. Türk şirketleri, Libya'da çeşitli sektörlerde yatırımlar yapmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmini genişletmiştir. Türk şirketleri, Libya'da çeşitli inşaat ve altyapı projelerine yatırım yapmıştır. Bu projeler arasında yollar, köprüler, hastaneler ve diğer kamu hizmeti binaları bulunmaktadır. Türkiye, Libya'nın yeniden inşası sürecinde aktif rol almış ve bu süreçte önemli ekonomik kazanımlar elde etmiştir.

3.5. Bölgesel Güç Profili Olarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası Minvalinde Libya'nın Yeniden İnşası

3.5.1. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası

Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleri, bölgesel dinamikleri yeniden şekillendirmiş ve enerji rekabetinin yanı sıra ihtilaflı konuları artırmıştır. Bu ortamda, Türkiye, enerji kaynaklarındaki haklarını koruma amacıyla aktif bir dış politika benimsemiştir. Türkiye, bölgede giderek ağırlığını hissettiren bir konuma gelmiştir.

Enerji ticaretinde ihracatçı olmak isteyen bölge ülkeleri arasında rekabet artmış, deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve çıkarılacak rezervlerin satış güzergahları gibi konular ihtilaf yaratmıştır. Avrupa ülkelerinin enerji ithalatında Rusya'ya alternatif pazar arayışları da mevcut krizleri derinleştirmiştir. Bölgede tahmini olarak 5 trilyon metreküp hidrokarbon rezervi bulunmakta olup, bu miktar büyük bir kazanım olarak değerlendirilmektedir. Bu rezervler, bölgedeki enerji ithalatçısı ülkelerin iştahını kabartmaktadır.

Bölgede gerginlikleri artıran tek taraflı adımlar atan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail ile sözde Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşmaları imzalamıştır (İşler, 2020, s.53). Türkiye, bu anlaşmaların hukuksuz olduğunu BM nezdinde bildirmiştir. Türkiye'nin en büyük tezi, Kıbrıslı Türklerin haklarının gasp edildiği yönündedir. Türkiye, garantörlük hakkını kullanarak, GKRY'nin imzaladığı anlaşmaların geçersiz olduğunu ve bölgede tek taraflı arama faaliyetlerinin durdurulması gerektiğini savunmaktadır.

GKRY, uluslararası şirketlerle ruhsatlandırma anlaşmaları imzalayarak belirlenmiş parsellerde arama çalışmalarına başlamıştır. Fransa ve ABD ile savunma iş birliği anlaşmaları imzalayan GKRY, bu ülkelerin bölgede üs kurmasına izin vermiştir. Türkiye ise BM nezdindeki itirazlarının yanı sıra herhangi bir MEB anlaşması imzalamamış, aksine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile ortak komisyon kurulmasını ve hidrokarbon rezervlerinin paylaşılmasını önermiştir.

Bu adımlarından sonuç alamayan Türkiye, KKTC ile ruhsatlandırma anlaşmaları yaparak kendi kıta sahanlığında ve KKTC bölgesinde arama ve sondaj faaliyetlerine başlamıştır. Arama ve sondaj gemileri ile bölgede bulunan Türkiye, askeri gücünü de kullanarak kalıcı bir aktör olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin kararlı adımları sonucunda

Fransız Total ve İtalyan Eni şirketleri bölgede arama faaliyetlerini durdurmuştur. Türkiye, henüz kendi MEB ilanını yapmamış olsa da, Libya ile sürpriz bir şekilde deniz yetki sınırlarını belirleme mutabakatı imzalamıştır.

Öz itibarı ile Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleri, enerji rekabetini ve bölgesel dinamikleri yeniden şekillendirmiştir. Türkiye'nin aktif dış politikası ve kararlı adımları, bölgedeki gerginlikleri artıran tek taraflı girişimlere karşı kalıcı bir aktör olarak konumunu pekiştirmiştir. Enerji kaynaklarının paylaşımı ve deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusundaki anlaşmazlıklar, bölgedeki krizleri derinleştiren başlıca etkenler olmuştur.

3.5.2. Dolmabahçe Mutabakatı Perspektifinde Türkiye-Libya İlişkileri

Türkiye ile Libya arasında imzalanan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası", Türkiye-Libya ilişkilerini hem siyasi hem de ekonomik anlamda yeni bir boyuta taşımıştır. 27 Kasım 2019 tarihinde imzalanan bu muhtıra, deniz yetki alanlarının belirlenmesi, ekonomik iş birliği ve Libya'da kolluk kuvveti kurulması ve eğitimi gibi askeri yardım maddelerini içermektedir (İşler, 2020, s.55). Bu anlaşma ile Türkiye, Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının batı sınırını belirlemiştir. Ayrıca, Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'de ortay hattın ters tarafında kalan adaların karasuları dışında deniz yetki alanı olamayacağı savını uluslararası bir anlaşma ile pekiştirmiştir. Böylece, Türkiye savunma pozisyonundan çıkıp bölgede avantajlı konuma geçmiştir.

Bu anlaşma 8 Aralık 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve Türkiye'nin KKTC ile 2011 yılında yaptığı anlaşmanın bir benzeridir. Ancak, bölgedeki bu adım tepkilere neden olmuş ve başta Yunanistan, Fransa ve Almanya gibi AB ülkelerinin eleştirilerini çekmiştir. Yunanistan, BM'ye şikayette bulunarak anlaşmanın Rodos ve On İki Ada'nın deniz alanlarını gasp ettiğini iddia etmiştir. AB üyesi ülkelerin liderleri de anlaşmanın üçüncü ülkelerin haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle hükümsüz olduğunu beyan etmişlerdir. Bu açıklama ile AB, uluslararası bir mahkeme gibi hareket ederek Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni ihlal etmiştir (International Crisis Group, 2020).

Rusya'nın AB üzerindeki enerji tekeline karşı mücadele eden ABD de Türkiye'ye karşı blokta yer almıştır. Libya anlaşmasının ardından 17 Aralık'ta "Ulusal Savunma Yetki Yasası" kapsamında Türkiye'ye bir dizi yaptırım kararı almıştır. Bu yaptırımlar

arasında, F-35'lerin teslim edilmemesi, S-400 alımı nedeniyle ek yaptırımlar getirilmesi, Türk Akımı projesi kapsamında çalışan gemilere ve bu gemilerde çalışan yabancı uyruklu kişilere yaptırımlar uygulanması, Rus askeri gemilerine Güney Kıbrıs limanlarını kapatmak şartıyla GKRY'ye silah ambargolarının kaldırılması gibi maddeler bulunmaktadır (Erdağ, 2022, 409).

Yunanistan, ABD ve AB'nin siyasi kararlarına ve hukuka aykırı yaptırımlarına karşın Türkiye, Doğu Akdeniz'de tek başına mücadele etmeye devam etmiş ve Libya ile anlaşarak kendine yeni bir cephe açmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye, bölgede arama faaliyetleri yürüteceği sahayı genişletmiş ve olası kaynak keşfi durumunda şansını artırmıştır. Türkiye, alternatif enerji nakil hatlarına da sınır koyarak bölgedeki hakimiyetini pekiştirmiştir. Ancak, Libya'da yaşanan politik istikrarsızlık ve BM'nin de tanıdığı meşru hükümet olan Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin (UMH) geleceği, bu anlaşmanın başarısını etkileyen en önemli faktör olacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye-Libya ilişkileri, imzalanan mutabakat muhtırası ile yeni bir boyuta taşınmış ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmiştir. Ancak, bölgedeki politik istikrarsızlıklar ve uluslararası tepkiler, bu anlaşmanın başarısını belirleyecek temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin bölgede attığı adımlar, enerji kaynakları üzerindeki haklarını koruma ve alan hakimiyetini artırma çabalarını yansıtmaktadır.

Türkiye, 27 Kasım 2019'da Libya ile imzaladığı "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" ile Doğu Akdeniz'de stratejik bir avantaj elde etmiştir (International Crisis Group, 2020). Bu anlaşma, Türkiye'yi Libya'nın iç mücadelelerine de taraf haline getirmiştir. Kaddafi sonrası süreçte BM tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni devirmek için mücadele eden General Halife Hafter komutasındaki Libya Ulusal Ordusu, Rusya, BAE, Mısır, Suudi Arabistan, Fransa ve Yunanistan gibi ülkeler tarafından desteklenmektedir. General Halife Hafter, Türkiye'yi düşman ilan ederek, Türkiye'nin Libya'nın iç işlerine karıştığını iddia etmektedir. Rusya'nın motivasyonu, Doğu Akdeniz'de yeni bir üs elde etmek olarak değerlendirilebilmektedir. Mısır ve Hafter'in, Türkiye ile yapılacak bir deniz yetki sınırlandırması anlaşması ile daha fazla alanda hakimiyet sağlayabilecekleri gerçeğine rağmen, Türkiye'ye karşı taraf olmaları milli menfaatlerine aykırı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Mısır, Türkiye'nin Libya'da hakim olmasının kendi ulusal güvenlik meselesi olduğunu iddia etmektedir. Anlaşmanın diğer boyutu olan askeri yardım konusu,

Türkiye'nin bölgeye asker gönderip göndermemesi tartışmasını doğurmuştur. Anlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmasının ardından, Libya UMH, Türkiye'den askeri yardım talebinde bulunmuştur. Türkiye, bu doğrultuda ilk olarak Astana sürecinde birlikte hareket ettiği Rusya ile müzakere süreci başlatmıştır. Ancak, Rusya'da anlaşamayan taraflar, Berlin Konferansı'nda da Hafter'in hasmane tavırları nedeniyle uzlaşamamışlardır. İlerleyen süreçte, Libya'da insansız hava araçları ile varlığını artıran Türkiye, UMH'ye verdiği stratejik destek ile ülkede dengeleri değiştirmiştir. Darbeci Hafter büyük kayıplar vererek birçok noktadan çekilmek zorunda kalmıştır.

Türkiye-Libya arasındaki mutabakat muhtırası, Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de stratejik avantaj sağlamış, ancak Libya'nın iç mücadelelerine de taraf haline getirmiştir. Rusya, Mısır, Suudi Arabistan, Fransa ve Yunanistan gibi ülkelerin desteğiyle mücadele eden Hafter'e karşı Türkiye'nin UMH'ye verdiği destek, Libya'daki güç dengelerini değiştirmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin askeri varlığı ve stratejik hamleleri, bölgedeki politik ve askeri dinamikleri derinden etkilemiştir. Ancak, Libya'daki politik istikrarsızlık ve BM'nin tanıdığı meşru hükümet olan UMH'nin geleceği, bu anlaşmanın başarısını belirleyecek temel unsurlar olmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin bu anlaşma ile Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının batı sınırını belirlemiş ve Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'de ortay hattın ters tarafında kalan adaların karasuları dışında deniz yetki alanı olamayacağı savını uluslararası bir anlaşma ile pekiştirmiştir. Bölgedeki enerji kaynaklarının paylaşımı ve keşfedilmesi konusundaki ihtilaflar, bu anlaşma ile Türkiye lehine bir çözüm sağlamıştır. Anlaşma, Yunanistan, Fransa ve Almanya gibi AB ülkelerinin tepkisine neden olmuştur. Yunanistan, BM'ye şikayette bulunarak anlaşmanın Rodos ve On İki Ada'nın deniz alanlarını gasp ettiğini iddia etmiştir. ABD, Libya anlaşmasının ardından Türkiye'ye yönelik yaptırım kararları almıştır. Ancak, F-35 üretiminde Türkiye'ye bağımlılık gibi gerçeklikler, bu yaptırımların etkisini sınırlamıştır.

Türkiye, Doğu Akdeniz'de tek başına mücadele ederken Libya ile anlaşarak kendine yeni bir cephe açmış ve bölgedeki arama faaliyetlerini genişletmiştir. Türkiye'nin alternatif enerji nakil hatlarına sınır koyarak bölgedeki hakimiyetini pekiştirmiştir. Libya'daki politik istikrarsızlık ve BM'nin tanıdığı meşru hükümet olan UMH'nin geleceği, bu anlaşmanın başarısını etkileyen en önemli faktör olmaya devam etmektedir.

Bu bilgiler ışığında, Türkiye-Libya ilişkileri, imzalanan mutabakat muhtırası ile yeni bir boyuta taşınmış ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmiştir. Ancak, bölgedeki politik istikrarsızlıklar ve uluslararası tepkiler, bu anlaşmanın başarısını belirleyecek temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin bölgede attığı adımlar, enerji kaynakları üzerindeki haklarını koruma ve alan hakimiyetini artırma çabalarını yansıtmaktadır

3.5.3. Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması

Türkiye ve Libya arasında imzalanan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat," Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları konusundaki uzun süreli tartışmaların sonucu olarak uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır. Doğu Akdeniz'de deniz alanlarına dair sorunlar son yıllarda daha çok konuşulsa da, bu sorunların kökeni 2000'li yıllara kadar uzanmaktadır. Görünürde siyasi ve ekonomik nedenler gibi görünse de, yaşanan sorunların temelinde hukuki nedenler yatmaktadır.

Türkiye, Doğu Akdeniz'de yaşadığı kıta sahanlığı sorununu bölgesel çıkarları açısından kritik bir konu olarak görmektedir. Bu nedenle, imzalanan anlaşma ile Münhasır Ekonomik Bölgesini (MEB) belirleyerek, bölgedeki deniz yetki alanları konusunda söz sahibi olmayı ve İsrail, Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan gibi ülkelerin bölgede istedikleri gibi hareket etmelerini engellemeyi amaçlamaktadır. Türkiye, bu anlaşma ile Güney Kıbrıs'ın uyguladığı sınırlandırma antlaşmalarına karşı çıkan ve belirlenen alanları ihlal eden bir ülke konumundan, uluslararası hukuka uygun bir zeminde hakkını arayan bir ülke konumuna gelmiştir (International Crisis Group, 2020).

Özellikle Yunanistan'ın Meis Adası etrafında iddia ettiği deniz yetki alanına karşı Türkiye'nin tutumu ve bu tutumun Libya tarafından kabul görmesi önemli bir gelişmedir. Türkiye, bu anlaşma ile ileride yaşanabilecek olası krizlerin önüne geçmeyi ve önemli tasarruf sağlamayı hedeflemiştir.

Bu mutabakat, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarına ilişkin haklarını koruma çabalarının bir parçasıdır. Türkiye, bölgede aktif bir rol oynayarak, hukuki zeminde haklarını savunma ve uluslararası anlaşmalarla konumunu güçlendirme stratejisini benimsemiştir. Bu anlaşma, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları konusunda

yaşanan hukuki ve siyasi sorunların çözümüne yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye ve Libya arasında imzalanan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat," Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarına ilişkin uzun süreli sorunların çözümü yönünde atılmış önemli bir adımdır. Türkiye, bu anlaşma ile bölgedeki haklarını koruma ve ileride yaşanabilecek krizlerin önüne geçme çabalarını sürdürmektedir. Anlaşma, uluslararası alanda büyük yankı uyandırmış ve Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumunu güçlendirmiştir.

4. BÖLÜM

BULGULAR

Ortaya koyulmuş olan bu yüksek lisans tez çalışması üç ana bölümde ele alınarak, literatür taraması yöntemi ile ortaya koyulmuştur. Tezimizin girizgahını oluşturan ilk bölüm; Ortadoğu bölgesini kavramsal zemin üzerinden değerlendirerek, bölgenin hareketli havzasını parametrik varlıklar üzerinden ortaya koyulmuştur. 6 ana başlık ve alt başlıklar halinde ele alınan bölümde öncelikli olarak Ortadoğu kavramı, siyasi bir söylem perspektifinden açıklanmıştır. Avrupa Merkezîyetçi Yaklaşımın bir ürünü olarak karşımıza çıkan Ortadoğu kavramının, sözlük anlamı uluslararası literatür ile karşılaştırılarak, emperyalist bir dikta olduğu vurgulanmıştır. Kavramsal analizler zemininde Ortadoğu jeopolitiği değerlendirilmiştir. Bölgenin sosyo-kültürel yapısı ve dinamikleri ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda Şii Ekseni, Sünnî Dinamiği ve bölge üzerindeki güçler dengesi ele alınmıştır. Ortadoğu, kavramsal- jeopolitik ve dinamikler nirengisinde aktarılacak Arap Baharı olgusu, küreselleşmenin sosyo-politik etkiselliği üzerinden sebepler bağlamında ortaya koyulmuştur. Arap Baharı, oluşum havzası perspektifinden değerlendirilmiş ve edilgen faktörler ele alınmıştır. Bu bağlamda emperyalist stratejiler çerçevesinde, Arap Baharının oluşumundaki küresel faktörler ortaya koyulmuştur. Ortadoğu bölgesi üzerindeki küresel stratejiler, vekalet savaşları vurgulanmıştır. Bu vurgu üzerinden Ortadoğu arenasındaki denge arayışları analiz edilmiştir. Vekalet savaşlarının arenası ve küresel güç kazanım havzası olarak karşımıza çıkan Ortadoğu’da, meydana gelen Arap Baharı Olgusunun, bölgesel dinamikler ve küresel etkenler üzerinden oluşturulmuş bir kaos olması, hipotezi aktarılmıştır. Arap Baharı olgusunun oluşum analizinin iç ve dış faktörler pergelinde değerlendirilmesi ardından, söylemsel analiz ortaya koyulmuştur. Arap Baharı olarak adlandırılan, Ortadoğu Bölgesinin değişim süreci; dış politikada bahar nitelendirilmesi ile aktarılırken iç politikada kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bu olgunun bölge ülkeleri üzerindeki etkileri ortaya koyulmuştur. Ülkelerde meydana gelen olaylar ve güncel durum analizi üzerinden, Arap Baharı söyleminin, kavramsal anlamını bölge atmosferi üzerinde taşımadığı ifade edilmiştir. Bölgedeki ülkeler değerlendirildiğinde: Tunus’ Devrim, Mısır’da darbe ve İstikrarsızlık, Libya’da İç Savaş-Kaos ve Siyasi İstikrarsızlık, Suriye’de kanlı iç savaş, Yemen’de insani kriz ve çatışma gibi ortaya çıkan olaylar aktarılmıştır. Bu olaylar minvalinde Arap Baharı’nın söylemsel analizi yapılmıştır.

Diğer bir başlık altında Arap Baharı'nı konstrüktivist yaklaşım üzerinden değerlendirerek, oluşturduğu domino etkisi aktarılmıştır. Arap Baharı olgusu kimlik ve normlar perspektifinde değerlendirilerek kollektif bir eylem oluşu üzerinden değerlendirilmiş ve bu bağlamda domino etkisi tartışılmıştır. Ortadoğu olarak adlandırılmış bölgenin kimlik ve normlarının ve de bölgedeki aksiyoner argümanların, emperyalist stratejiler ve konstrüktivist yaklaşımlar için kullanılabilir olması değerlendirilmiştir. Bölgenin aidiyet unsurlarından ayrıştırılarak kaos ortamında yeniden inşası üzerine aktarımlar yapılmıştır. Bölümün son başlığı altında bölgenin milliyetçiliği ve oluşan domino etkisinin aktarım unsurlarından birinin bu Arap Milliyetçiliği faktörü olması aktarılmıştır. Arap bölgesi olan ve Ortadoğu olarak işaretlenerek aidiyet unsurlarından uzaklaştırılan bölgede hakim olan milletin Pan-Arabizm ivmesi üzerinden, oluşan kaosu ülke ülke aktarması üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Birinci bölümün nihayeti, Pan-Arabizm ile ivme kazanarak domino etkisi oluşturan Arap Baharı olgusunun ele alınması ile yapılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde Arap Baharı olgusu Libya özellemesinde aktarılmıştır. 13 ana başlık halinde ele alınan bu bölümde, Libya'nın jeopolitiği, sosyo-kültürel yapısı ve tarihsel serüveni zemini üzerinden giriş yapılmıştır. Libya'daki aksiyoner argümanlar üzerinden, ülkenin kaotik durumu değerlendirilmiştir. Kaddafi döneminin, dikta rejimi ve ideolojik baskıları aktarılmıştır. Kaddafi'nin teorideki Yeşil manifestosunun, uygulamada Yeşil teröre evrilişi ve doğurduğu direniş hareketleri ele alınmıştır. Kaddafi'nin Libya bağlamında Ortadoğu üzerinde egemen olma arzusu ve liderlik profiline değinilmiştir. Libya'da izlenen reformist politikaların Pan-Arabizm ideolojisi temelinde sert bir rejim üzerinden yürütülmesi ve bu milliyetçi diktanın yerel halk üzerinde oluşturduğu ayrılıkçı oluşumu aktarılmıştır. Bu minvalde Berberi'lere vurgu yapılmıştır. Libya'nın Kaddafi Dönemindeki siyasi konjonktürü değerlendirilerek Arap Baharı'na varan olaylar değerlendirilmiştir. Bölümün ikinci ana başlığında Libya'nın kaos havzası başlığı altında öğrenci eylemleri, mezhep çatışmaları ve Berberi olayları dikta rejimi perspektifinde değerlendirilmiştir. Üçüncü ana başlıkta Libya'nın siyasi konjonktürünün vardığı nihai nokta olan Arap Baharı olgusu ele alınmıştır. Arap Baharı'nın ilk kıvılcımı olan spontane direnişlere değinilmiştir. Bingazi, Trablus ve Misrata şehirlerinde baş gösteren halk hareketleri aktarılmıştır. İlerleyen başlıklarda, halk hareketleri ile başlayan spontane direnişin, örgütlenmesi ve bir kaos ortamı oluşturmaları üzerine olaylar minvalinde değerlendirmeler yapılmıştır. Dördüncü ana başlıkta, İç savaş süreci, Kaddafi'nin ölümü ve General Hafter'in gelişti olaylar üzerinden aktarılmıştır.

Kaddafi'nin ölümü ardından yıkılan rejim ve oluşturulan Ulusal Halk Konseyi açıklanmıştır. İlerleyen süreçte Hafter'in, oluşturulmuş hükümete karşı cephe alması ve örgütlenerek iç karışıklıkları sürekli hale getirmesi olaylar üzerinden anlatılmıştır. Bu bölümde Hafter'in Libya'daki varlığı ele alınarak izlediği politika ve cephesi aktarılmıştır. Libya'daki alternatif hükümet, NATO müdahalesi, küresel güçlerin rolü ve Türkiye'nin etken faktör oluşu değerlendirilmiştir. Beşinci ana başlıkta, bölge ülkelerinin Arap Baharı sürecine kısaca değinilerek Libya merceklenmiştir. Bölge ülkelerinin Libya'daki Arap Baharı sürecindeki etkiselliği tartışılmıştır. Bölümün altıncı ana başlığında, Libya'daki Arap Baharı'na Küresel etki ve müdahaleler aktarılmıştır. Bu bağlamda NATO'nun etkin faktörü, ABD'nin edilgen rolü, Rusya'nın vekalet savaşları üzerinden sergilediği emperyalist ve ters etki oluşturan rolü değerlendirilmiştir. Bu başlıkta Libya üzerine doğrudan ve dolaylı etki gösteren büyük güçler ve de pasif tavırlar aktarılmıştır. İlerleyen başlıkta Kaddafi sonrası Libya değerlendirilmiştir. Dikta rejimi ardından oluşan iç savaş, ikili hükümet ve siyasi istikrarsızlık değerlendirilmiştir. Ardından takip eden sekizinci ana başlık, Hafter'in örgütlenmesi ve oluşturulmuş hükümete karşı darbe girişimleri olaylar üzerinden aktarılmıştır. Hafter'in Onur Orduları ve Onur Operasyonu açıklanmış beraberinde 2. ve tanınırlık sağlayan darbe girişimi aktarılmıştır. İlerleyen başlıklarda, Libya'daki düzensizlik içerisinde düzen arayışına, kaotik ortamın oluşturduğu iki hükümetli devlet olgusu üzerinden değinilmiş ve Libya'nın güncel durum analizi yapılmıştır. İlerleyen başlıkta, Libya'daki düzen arayışının vardığı uzlaştırmacı adım olan Ulusal İstikrar Hükümeti aktarılmıştır. İkinci bölümün nihayetinde Libya'da yürütülen modern vekalet savaşlarına değinilmiştir. Bu bağlamda başarısız devlet terminolojisi üzerinden oluşan kaotik ortam ve emperyalist havza oluşumu değerlendirilmiştir.

Tezimizin nihayeti olan üçüncü ve son bölümünde, Arap Baharı olgusu küresel ve bölgesel Kelebek Etkisi yaklaşımı üzerinden değerlendirilmiş ve etken ülke olan Türkiye bağlamında Libya'nın yeniden inşası analiz edilmiştir. Bölümün birinci ana başlığında, Kaos Teorisinin bir yaklaşımı olan Kelebek Etkisi , uluslararası ilişkiler çerçevesinde açıklanmıştır. Kelebek Etkisinin tanımsal zemini üzerinden Arap Baharının oluşum süreci ve domino süreci analiz edilmiştir. Arap Baharı olgusunun bölgesel bir kelebek etkisi oluşturmaları ve bölge ülkelerinin rejimlerini domino etkisi ile devrimi örneklenmiştir. Bölümün ikinci ana başlığında, kelebek etkisi kuramı perspektifinde Arap Baharı olgusunun küresel okuması ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Alt başlıklar altında Arap Baharı'nın kelebek etkisi performansı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bölgedeki

lkeler ve yayılım konusuna değinilmiştir. Diğer bir alt başlıkta küresel kelebek etkisi performansı değerlendirilmiştir. Bu hususta göçmen krizi vurgusu üzerinde durulmuştur. Arap Baharı'nın küresel kelebek etkisi performansı minvalinde değerlendirilen, göçmen krizi, Arap Baharı'nın küresel sancısı olarak atfedilmiştir. Göçmen Krizinin çözüm yolları ve oluşan mülteci akınının sistematikleştirmek üzere ortaya koyulan düzenlemeler aktarılmıştır. Bu bağlamda göçmen krizine çözüm olarak üretilen Dublin Antlaşması açıklanmıştır. Arap Baharı ile birlikte güncellenen maddelere değinilmiştir. Bölüm başlığı gereğince merkezde yer alan ve etkisel faktör olarak dikkat çeken Türkiye'de, Arap Baharı'nın bölgesel ve küresel etkileri göçmen krizi minvalinde aktarılmıştır. Bölgesel güç olarak karşımıza çıkan Türkiye'nin bölgede oluşan kaos ortamından kaçan mültecilerin sığınma noktası haline gelişi aktarılmıştır. Bu bağlamda, AB'nin Türkiye ile gerçekleştirdiği Geri Kabul antlaşması açıklanmıştır. Bölgede yer alan Türkiye'nin bir göçmen durağı haline gelişi ve Türkiye'nin, Arap Baharı'ndan doğrudan etkilenişi değerlendirilmiştir. Devam eden ikinci bölüm ana başlığında, Arap Baharı uluslararası bir kriz olarak atfedilmiş ve uluslararası arenada Libya özelinde kriz yönetimi konusu ele alınmıştır. Bu başlık istikrarsız yönetim değerlendirmesi ile sunulmuştur. Bölümün nc ana başlığında Türkiye Ortadoğu'nun kilit aktörü profili ile ele alınmış ve Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin bölgesel kriz karşısında uyguladığı i politikalar, tedbir politikaları olarak nitelendirilerek aktarılmıştır. Bu bağlamda ülke içi demokratik iyileştirmelere ve terör müzakeresi olan "zm Süreci"ne değinilmiştir. Bölümün dördüncü ana başlığı olarak Libya'nın yeniden inşası üzerinde Türkiye'nin rolü ele alınmış ve tartışılmıştır. Türkiye'nin bölgesel profili ve Libya üzerinde uyguladığı yumuşak güç değerlendirilmiştir. Bu başlık altında Türkiye – Libya ilişkileri tarihsel serüveni itibari ile analiz edilerek aktarılmıştır. Bölümün son ve beşinci ana başlığında Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası, Libya özelinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Libya ile gerçekleştirilen önemli anlaşmalar aktarılarak. Tez alışması nihayetlendirilmiştir.

SONUÇ

2010-2011 yıllarında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan ve hızla yayılan Arap Baharı ile birçok ülkede halk direnişleri ve devrimler yaşanmıştır. Bir domino taşı gibi Ortadoğu ülkelerine yayılan ve küresel bir kelebek etkisi oluşturan bu süreçte Libya, süreci en ağır geçiren bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Libya'da, Kaddafi rejiminin diktatör yapısına karşı başlayan protestolar ve süregelen süreçte oluşan çatışma ortamı, Kaddafi'nin 42 yıllık iktidarının yıkılması ile Libya'nın siyasi konjonktürünü çatışma ortamına dönüştürmüştür.

Kaddafi'nin devrilmesiyle birlikte, Libya'da yeni bir siyasi dönem başlamıştır. Ancak, bu dönemde ülke, çeşitli silahlı gruplar ve liderler arasında süregelen çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde Libya'nın mevcut içyapısı oldukça karışıktır. BM'nin de desteklediği ülkenin batısında bulunan Ulusal Mutabakat Hükümeti ve ülkenin doğusundaki Rusya, Mısır, BAE ve batıdaki çeşitli güçlerin desteklediği Hafter güçleri rol almaktadır. Birbirine rakip iki ayrı güç merkezinin yanı sıra Libya'da irili ufaklı silahlı güçler ve 120'ye yakın kabile bulunmakta ve bunların 30'u güç merkezi oluşturmuş durumdadır. Bu kabilelerin büyük bölümü ülke yönetiminde olmak ve ekonomik kaynaklardan yararlanmak için mücadele etmektedirler. Bu çatışmalar, ülkenin siyasi ve ekonomik yapısını derinden bozarak, halkın günlük yaşamını olumsuz etkilemiştir.

Bugün hâlâ savaşın sürdüğü bu önemli topraklardaki çatışmalar, derin bir tarihe dayanan çıkar çatışmalarının yansımalarıdır. Muammer Kaddafi, 27 yaşında kansız bir darbe ile iktidara geldiğinde, 42 yıl sürecek uzun soluklu bir yönetim serüveni olacağını çoğu kişi tahmin edememiştir. İlk yıllarında petrol gelirlerini ülkeye kazandıran Kaddafi, ekonomik anlamda olumlu adımlar atsa da demokratikleşme konusunda aynı başarıyı gösterememiş ve İslam ile sosyalizmi sentezlediğini savunduğu yönetim biçiminin arkasında otoriterliğini inşa etmiştir. Petrolü millileştirmesi, Arap Birliği söylemleri ve Batı tarafından terör örgütü olarak görülen grupları finanse etmesi ile Kaddafi, Batılı devletlerce sevilmeyen ve indirilmesi gereken bir lider olarak görülmüştür. Ancak, kontrol etmenin zor olduğu birçok aşiretin ve grubun yer aldığı ve doğal zenginlikleriyle dikkat çeken Libya'yı 42 yıl boyunca yönetmeyi başarmıştır. Kaddafi'nin ülkeyi dış tehditlerden koruması ve parçalanmaya müsait bir alanda bütünlüğü sağlaması, belki de en önemli katkısı olmuştur.

2000'li yıllarda Libya, ekonomik anlamda iyi bir konumda olsa da insan hakları, demokrasi ve ifade özgürlüğü gibi alanlarda sınıfta kalmıştır. Arap Baharı'nın etkisiyle halk sokaklara dökülmüş ve Kaddafi'den yönetimi bırakmasını istemiştir. Sekiz aylık mücadele ve meşruluğu tartışmalı NATO operasyonları sonucunda Kaddafi iktidardan indirilmiş ve halk tarafından linç edilerek öldürülmüştür. NATO bombardımanları, Libya'ya 14 milyar dolarlık zarar vermiş; hastane ve okullar kapatılmış ve yaklaşık iki milyon insan yerinden edilmiştir. Yönetimi devralan Ulusal Geçiş Konseyi, 2012'de ilk seçimleri gerçekleştirmiş ancak siyasi istikrar sağlanamamıştır ve Libya, farklı hükümetler, aşiretler ve dış güçlerin çatıştığı bir savaş alanına dönüşmüştür.

BM'nin 1973 sayılı kararına dayanarak başlatılan NATO müdahalesi, Libya'da yaşanan Arap Baharı'nı, Kaddafi rejiminin yıllardır emperyalist devletlerle yürüttüğü mücadelenin bir sonucu olarak, Kaddafi rejimini yıkmak için Batılı devletlere, özellikle ABD'ye, aradıkları fırsatı sunmuştur. NATO önderliğindeki Batılı güçler, sivil halkın öldürüldüğü gerekçesiyle 19 Mart 2011'de hava ve deniz harekâtına başlamış ve 20 Mart'ta Kaddafi'nin ateşkes ilan etmesine sebep olmuştur. NATO operasyonu sonrasında daha da güçlenen muhalifler, 27 Şubat'ta ABD'nin girişimiyle "Ulusal Geçiş Konseyi" altında birleşerek daha örgütlü bir yapı kazanmıştır. NATO destekli konsey güçleri karşısında ağır silahlarını kullanamayan Kaddafi, genel bir ateşkes ve görüşme çağrısında bulunmuşsa da bu çağrı muhalifler tarafından karşılık bulmamıştır. 30 Nisan'a kadar neredeyse tüm mevzilerini kaybeden Kaddafi, ailesi ve kendisini destekleyen aşiretlerin yardımıyla silahlı mücadelesini sürdürmüş, 22 Ağustos'ta Trablus'un düşmesiyle doğum yeri olan Sirte'ye çekilmiştir. 20 Ekim 2011'de Sirte'de saklandığı sulama kanalında muhalifler tarafından yakalanarak linç edilmesiyle Kaddafi dönemi sona ermiştir.

NATO bombardımanının hızlandırmış olduğu Kaddafi karşıtı devrim hareketi, Kaddafi'nin yakalanıp öldürülmesiyle başarıya ulaşmış ve Libya'nın Kaddafi sonrası dönemde daha özgür ve devlet fonksiyonlarını yerine getirebilen ideal bir yapıya kavuşacağı düşünülmüştür. Ancak, Kaddafi'nin devrilmesi sadece rejimi sona erdirmemiş, aynı zamanda devlet aygıtını da yerinden etmiştir. Kaddafi sonrası dönemde, Kaddafi yanlısı milis kuvvetler ile devrimci saflar arasında yaşanan çatışmalar, Libya'yı devrimin henüz başında silahlı çatışma girdabının içine sürüklemiştir. İstikrarsızlık ve ortak değerlerde buluşamama durumu, geçiş dönemindeki Libya'yı derinden etkileyen önemli faktörler arasındadır.

Ulusal bütünlüğün sağlanması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Mansour Elbabour'a göre Libya toplumu, Kaddafi karşıtı direnişte olağanüstü bir birliktelik göstermiştir. Şehirler kuşatma altında olsa dahi toplum birleşebilmiştir ve bu uzun süredir şehirleşen bir Libya'nın etkisiyle olmuştur. Elbabour'a göre, şehirleşme ulusal birlikteliğe olumlu katkı sağlamış ve devrim başarıya ulaşmıştır. Ayrıca, Elbabour, kabile yapısının tarihsel ve kültürel bir olgu olduğunu, siyasal bir ayrışmanın simgesi olmadığını savunmaktadır. Ancak, Elbabour'un bu olumlamları gerçekler karşısında yenilgiye uğramıştır.

Libya'nın önceki Başbakanlarından Mahmut Cibril, düzen ve istikrarın sağlanmasının yolunun birlikten geçtiğinin farkında olarak Libya'nın tüm bileşenlerine bütünlük çağrısı yapmış ve ulusal birliğe atıfta bulunmuştur. Cibril, çağrısında 'devlet'i tekrar Libya halkının hayatına geri kazandırması gerektiğini vurgulamıştır. Bu, Libya'da devlet aygıtının çökmüş olduğunun açık bir tescili anlamına gelmektedir.

Libya'da devletin yeniden inşası için harcanan çabalar, en nihayetinde güç bölünmesine yol açmış ve farklı güç odakları iktidar talebinde bulunmuştur. Fraihat'a göre, Kaddafi'nin ölümüyle oluşan otorite boşluğu, tarihsel olarak birlikteliği olmayan ve sürekli yarış halinde bulunan kimi birimler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bu birimler, geçiş hükümetleri, devrimciler, siyasal partiler ve hükümet dışı örgütler olarak sıralanmaktadır. Libya'daki hükümet kurma girişimlerindeki başarısızlık ve ortaya çıkan iki parlamentolu yapı, güç boşluğunun doldurulamamasının görünürdeki yansımalarıdır. Libya'da gerçekleşen siyasi oluşumlar ve karar mekanizmalarının arkasında, toplumdaki keskin kutuplaşma yatmaktadır. Devrimi gerçekleştiren kesimler ile eski rejim yanlıları arasındaki ayrım, devletin politik bölünmüşlüğü de yansıtmaktadır. 2014'te başlayan ve devam eden iç savaş/çatışma ortamı, bu ayrım üzerine inşa edilmiştir.

Libya'da giderek şiddetlenerek sürekli hale gelen bu kaotik ortamı analiz eder isek; Kaddafi karşıtı koalisyon, Ulusal Geçiş Hükümeti adı altında devrim örgütlemiş ve Kaddafi'nin devrilmesinden sonra kısa bir süre faaliyetlerine devam etmiştir. Ağustos 2012'den Ağustos 2014'e kadar ülkenin seçilmiş parlamentosu görevini üstlenecek olan Genel Ulusal Kongre, 7 Temmuz 2012 seçimleri ile kurulmuştur ancak, Genel Ulusal Kongrenin oluşturulması Libya'da düzeni tesis edememiş, çatışma ortamı ve uzlaşma atmosferi bir türlü yerleşmemiştir. Bu durumun arkasında iki önemli faktör bulunmaktadır. Birincisi, Kaddafi döneminde görev yapmış devlet görevlileri ya da Kaddafi döneminde hâkim olmuş elitlerin yeni düzende yeri tartışma konusu olmuştur.

İkincisi ise devrimde silahlı çatışmalara katılan milis kuvvetlerin yeni düzende nasıl bir rol üstleneceği sorun olmuştur.

Devrim sonrası Libya’da toplum ve politik düzlem thuwar (devrimciler) ve azlam (eski rejim yanlıları) olarak kutuplaşmıştır. Müslüman Kardeşler ve İslami oluşumlar bir tarafta, İslami oluşumlara mesafeli duran gruplar diğer tarafta yer almıştır. 2013 yılında kabul edilen iki yasa bu kutuplaşmayı artırmış ve şiddeti yoğunlaştırmıştır. Bunlardan biri olan Siyasi ve İdari İzolasyon Yasası, Kaddafi dönemi bürokratlarını siyaset sahnesinden men etmiş ve toplumsal kutuplaşmayı keskinleştirmiştir. İkinci yasa ise devlet kurumlarının İslam Hukukuna uygun olmasını öngören yasadır. Bu yasalar, eski dönemde görev almış kişiler ve İslam Hukukuna karşı olanlar tarafından kabul edilememiş ve daha sonra ülkenin iki parlamentolu yapısının oluşmasında önemli bir ayırım yaratmıştır.

2014 yılına gelindiğinde Libya’daki çatışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Emekli Tümgeneral Halife Hafter, Mayıs 2014’te ‘Libya’nın İtibarı’ ismini verdiği askerî operasyonu başlatmıştır. Bu operasyon, ülkedeki İslami gruplara ve özelde Müslüman Kardeşlere yönelik olmuştur. Hafter güçleri ve müttefik aşiretler başkent Trablus’a girerek Genel Ulusal Kongre’ye meydan okumuşlardır. Buna karşılık, Hafter’e karşı Trablus’ta ‘Libya Şafağı’ isimli koalisyon oluşmuş, Bingazi’de ise Bingazi Şura Konseyi adındaki birleşim vücut bulmuştur. Bu gelişmelerin gölgesinde genel seçimler gerçekleştirilmiş, Temsilciler Meclisi Tobruk merkezli olarak kurulmuştur. Seçimler sonucunda Müslüman Kardeşler ve İslami partiler istediği sonucu elde edememiştir. Trablus merkezli Libya Anayasa Mahkemesi, Haziran seçimlerinin hukuki olmadığını açıklamış ve seçimlerin sonucunda kurulan Temsilciler Meclisinin yasal dayanaktan yoksun olduğunu belirtmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Libya, iki ayrı meclis ve hükümet olarak ikiye bölünmüştür.

Kaddafi sonrası durum değerlendirmesinde, Halife Hafter’in önderlik ettiği, Tobruk merkezli Temsilciler Meclisinin de desteklediği anti-İslamcı ve milliyetçi hareket ile Libya Şafağı adı altında birleşen Trablus merkezli Müslüman Kardeşler ve İslami gruplar arasındaki kanlı bir iç savaş görülmektedir. Ülkedeki politik ve askerî kamplaşma, uluslararası müdahalelere de kapı aralamakta ve Libya’da taraf olan ülkelerin desteklediği yeni bir ortam doğurmaktadır. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler (BM) önderliğinde barış ve uzlaşının sağlanması için uluslararası çabalar sürdürülmektedir.

2015 yılı Aralık ayında Fas'ın Şikrat kentinde imzalanan 'Libya Siyasi Antlaşması', BM öncülüğünde gerçekleştirilen en önemli uzlaşi adımlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu antlaşma, ulusal uzlaşının sağlanarak çatışmaların durdurulması, IŞİD ve diğer terör örgütlerine yönelik mücadelenin sekteye uğramadan devam etmesi ve ulusal uzlaşının sağlanabilmesi için uyum hükümetinin kurulmasını öngörmüştür. Antlaşmanın imzalanmasının ardından BM Güvenlik Konseyi, 2259 sayılı kararını alarak bu antlaşmaya uluslararası desteği vurgulamış ve antlaşmayı tarihsel bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Kararda, Libya'nın toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı ve insan güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra IŞİD gibi terör örgütleriyle etkin mücadele için uzlaşi döneminin önemi vurgulanmıştır.

Libya Siyasi Antlaşması'nın öngördüğü Ulusal Mutabakat Hükümeti, Serrac'ın başbakanlığında Trablus'a gelerek yönetimi devralmıştır. Ancak, Serrac'ın BM tarafından tanınmasına ve desteklenmesine rağmen, mevcut güç ilişkileri antlaşmada yazılı prensiplerin sorunsuz uygulanmasına engel olmuştur. Arabuluculuk vasıtasıyla devam eden birçok görüşmenin sonunda bir uzlaşiya varmak kolay görünmemektedir.

Bu bilgiler ışığında, Kaddafi sonrası Libya'da düzen arayışları halen bir sonuca varamamıştır. Bir yanda iç savaş devam ederken, diğer yanda uluslararası çabaların gölgesinde mutabakat antlaşmaları imzalanmaktadır. İstikrar yolunun oldukça çetrefilli olduğu bu çok aktörlü mevcut durumun çözümü için daha uzun bir dönem çaba sarf edilmesi gerekecektir. Bugün, Libya'da birçok farklı hükümet ve siyasi güçler vardır ve bu durum, ülkenin siyasi konjonktürünü oldukça karmaşık hale getirmiştir. Uluslararası toplum, Libya'daki barış ve istikrarı sağlamak için çeşitli adımlar atmıştır, ancak bu süreçte büyük zorluklarla karşılaşmıştır.

Oluşan istikrarsız siyasi konjonktür, Libya'yı modern vekalet savaşlarının yürütüldüğü engin bir havzaya dönüştürmüştür. Ülke içerisinde, Libya'nın aksiyoner dinamikleri çatışırken Ülke dışı aktörlerin de, belli dinamikler üzerinden Libya'da var olmaya çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye, dikkat çeken bir yol izlemektedir. Osmanlı'nın çöküşünden sonra İtalya, Fransa ve İngiltere'nin sömürgesinde olan bu ülke Türk devletiyle yakın ilişkiler içinde olmuş ve işgale uğradığı zamanlarda bile Türkiye'den yardım görmüştür. Hatta her dönemde yönetilmesinde ve bugüne kadar var olmasında Türkiye'nin rolü gerçekten çok büyüktür.

Türkiye, Tunus ve Mısır'daki olaylar karşısında başarılı bir sınav verdikten sonra, Libya'daki ayaklanmalar konusunda da zorlu bir süreç yaşamıştır. Türkiye, bu bölgede dinsel, ekonomik, tarihsel ve kültürel bağlar nedeniyle yaşanan ayaklanmaların kaosa dönüşmesini engellemeye çalışmıştır. 15 Şubat'ta Bingazi'deki protestolarla başlayan olaylara öncelikle Libya'daki Türk vatandaşlarının güvenliğini sağlama önceliğiyle yaklaşmıştır. Aynı zamanda, Libya halkının taleplerinin barışçıl yollarla karşılanması için Kaddafi yönetimiyle sürekli temas halinde olmuştur. Ancak, Türkiye'nin bu politikası, ilk etapta muhalifler tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Libya'daki olaylar gelişirken Türkiye, NATO müdahalesine muhalefet etmiş, fakat Kaddafi'nin yönetimi devretmeyi reddetmesi ve şiddeti artırması üzerine Türkiye, BM'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarını desteklemiştir. 24 Mart'ta TBMM, BM kararları kapsamında Libya'da güvenliğin ve istikrarın yeniden tesisine yönelik NATO harekâtına katılmak üzere tezkereyi kabul etmiştir. Türkiye, bu harekâta uçuşa yasak bölge kontrolü görevini üstlenerek pasif bir rol almış, silah ambargosunun sağlanması, insani yardım ulaştırılması ve sivilin korunması yönünde operasyona destek vermiştir.

Türkiye'nin Libya'daki Türk vatandaşlarından ayrı olarak bir diğer kaygısı ise Libya petrol ve doğal gazlarının ABD ve Fransa gibi ülkeler tarafından istismar edilme olasılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, Libya'nın geleceğine Libyalıların karar vermesi gerektiğini savunmuş ve BM Genel Kurulu'nda bu durumu dile getirmiştir. Türkiye, BM'in 2009 sayılı kararının uygulanarak Libya halkının yoksulluğa mahkûm edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. BM, Libya'ya yönelik yaptırımların yasal çerçevesini çizen 1970 ve 1973 sayılı kararlarda bazı değişiklikler yaparak, Libya'nın toprak bütünlüğünün, bağımsızlığının, egemenliğinin ve ulusal birliğinin önemini vurgulamıştır.

Libya'da siyasi otoritenin tesis edilememesi, silahlı grupların güç kazanmasına ve bölgenin terör için elverişli hale gelmesine yol açmıştır. Bu kaotik duruma küresel ve bölgesel güçlerin çeşitli motivasyonlarla dahil olması, Libya'yı rekabet ve paylaşım mücadelelerinin yaşandığı bir coğrafyaya dönüştürmüştür.

Türkiye, bölgeyi istikrarsızlaştıran bu gelişmelere karşı durarak, Libya'da istikrarı sağlamak amacıyla diplomatik süreçlere katılma stratejisi izlemiştir. Libya'nın krizinden ekonomik ve güvenlik açısından etkilenen Türkiye, Libya'nın bütünlüğünü savunarak siyasi çözüm için aracı rolü üstlenmiştir. Ancak Libya krizinin uluslararası

boyut kazanması, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde ortaya çıkan jeopolitik rekabetler ve Türkiye'yi dışlama girişimleri, Türkiye'nin Libya politikasını askerileştirmesine neden olmuştur. ABD'nin belirli bölge ülkelerini destekleyerek Türkiye'yi dengeleme girişimleri, Doğu Akdeniz ve Libya politikalarının girift hale gelmesine yol açmıştır. Türkiye, kendi deniz güvenliği ve stratejik çıkarlarını Libya'nın güvenliği ile ilişkilendirmiştir.

Kaddafi döneminde artış gösteren ikili ticari ilişkiler, Arap Baharı sonrası iç savaş sürecinde durma noktasına gelmiştir. Bu dönemde Libya, General Halife Hafter'in liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu'nun savaş baronluğu ve yabancı ülkelerin vekil savaşlarına ev sahipliği yapan istikrarsız bir savaş bölgesi haline dönüşmüştür. Rusya merkezli Wagner Grubu, BAE ve Mısır gibi ülkelerin doğrudan askeri desteği ile Hafter güçleri, başkente kadar ilerlemişlerdir. Ancak Türkiye, yenilenmiş proaktif Doğu Akdeniz politikaları çerçevesinde BM nezdinde tanınan meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile yaptığı anlaşmalarla Hafter güçlerine büyük bir darbe vurmuştur.

2019'da Libya ve Türkiye arasında imzalanan antlaşmalarla Türkiye, Libya sahasında caydırıcı gücüyle yer almıştır. Türkiye'nin müdahalesi, Hafter ve milislerinin geri püskürtülmesini sağlamış ve askeri inisiyatiflerin Trablus hükümetine geçmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye, sahada denge değiştirici bir rol üstlenmiştir. Askeri dengelerin meşru hükümet lehine değişmesi, Berlin Deklarasyonu ve BM'nin Libya Siyasi Diyalog Forumu çerçevesinde müzakere sürecinin başlaması gibi gelişmelerle politik dengelerin de değiştiği açıkça görülmektedir.

Dolmabahçe Mutabakatı ile Türkiye ve Libya arasında deniz sınırları belirlenmiş, ekonomik iş birliği anlaşmaları yapılmış ve askeri iş birliği konusunda mutabakat sağlanmıştır. Bu anlaşma, Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi dışarıda bırakma amaçlı projelerin önüne set çekmiş ve bölgede deniz yetki alanları konusunda hak ihlallerinin önüne geçmiştir. Libya'nın deniz yetki alanlarını iki katına çıkarmış ve Yunanistan tarafından gasp edilen alanları geri kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca, yapılan askeri iş birliği mutabakatı, UMH güçlerinin küresel destekli Hafter güçlerine karşı önemli bir üstünlük elde etmesine katkı sağlamıştır.

Bu yeni dönemde, güçlü kabilelerin de desteğini alan UMH'nin tam kontrolünde olan Libya'da, Türkiye'nin yarım kalan yatırımlarının tamamlanması ve ikili ticaret hacimlerinin tarihsel süreçte elde edilen değerlerin çok üzerine çıkması mümkündür.

Özellikle müteahhitlik sektörü odaklı yatırımların, iç savaştan çıkmış bir Libya'da Türk yatırımcılar için büyük bir potansiyel taşıdığı gerçeği vurgulanmalıdır.

Libya'daki iç savaşın sona ermesinin ardından, Türkiye'nin bölgedeki ekonomik ve siyasi nüfuzu daha da artmış, yarım kalan projelerin tamamlanması ve yeni yatırımların yapılması için fırsatlar doğmuştur. Libya'nın yeniden inşası sürecinde Türk müteahhitlik firmaları, altyapı projelerinde önemli roller üstlenmiş ve ülkenin kalkınmasına katkı sağlamıştır.

Libya'daki Arap Baharı'nda izlediği tarafsız kalma politikasını, Kaddafi'nin uzlaşmaz tutumu nedeniyle değiştiren Türkiye, muhaliflerden yana tavır almıştır. Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdülcelil, Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türkiye'nin Libya halkına destek vermesinin beklendiğini ifade etmiştir.

Türkiye'nin çabaları, Libya'da yaşanan ayaklanmalarda izlediği politikanın, güvenlik ve istikrarın sağlanmasına yönelik uluslararası çabalarla uyumlu hale gelmesini sağlamıştır. Ancak, Libya'nın geleceği ve istikrarı için daha uzun süreli ve kapsamlı çabalar da gerekmektedir.

Tüm bu çalışmanın nihayetinde bir Libya değerlendirmesi yapıldığında; coğrafi konumu ve doğal kaynaklarıyla bölgesel ve küresel düzeyde stratejik öneme sahip bir ülke olduğu görülmektedir. Ülkedeki aşiret yapısı ve bazı aşiretlerin devlet içinde etkin konumda olmaları, Libya'nın iç dinamiklerinde belirleyici rol oynamaktadır. Libya, zengin petrol rezervleriyle Batılı güçler için ekonomik açıdan kritik bir öneme sahiptir. Ülkenin Akdeniz kıyısında yer alması ve hem Avrupa'ya hem de Afrika'ya kolay erişim sağlaması, Libya'yı önemli bir geçiş noktası haline getirmektedir.

Libya'nın geçmişi, bölgenin coğrafi ve demografik özellikleri nedeniyle uzun süre belirli bir devlet yapısına kavuşamamıştır. 20. yüzyıla kadar, Libya'da çoğunlukla küçük emirlikler bulunmuştur. 1984 yılında başlatılan Büyük Yapay Nehir projesi ile çöl boyunca su taşınarak ekilebilir alanların artırılması hedeflenmiştir.

Libya'nın stratejik konumu, büyük güçler tarafından dikkatle izlenmektedir. Bu ilgi, Libya'nın ekonomik ve politik öneminden kaynaklanmaktadır. Ülkenin başında yer alan Kaddafi, zaman zaman Batı ile ilişkilerini en uç noktalara taşıyarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Libya, Avrupa'ya olan yakınlığı ve Afrika ile Avrupa arasındaki geçiş noktası olması nedeniyle stratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir.

Küresel enerji ihtiyacı bağlamında Libya, zengin ve kaliteli petrol rezervleriyle önemli bir ülke konumundadır. Bölgeden Batı'ya petrol akışının sorunsuz sağlanması, Batı için hayati bir öneme sahiptir. Kaddafi dönemi ve Arap Baharı sürecinde yaşananlar, Batı'nın Libya'ya olan hassasiyetini ortaya koymaktadır.

Libya, konumu ve doğal kaynakları nedeniyle fırsatlar kadar tehditlerle de karşı karşıya kalmaktadır. Ülkenin istikrarı ve güvenliği, hem bölgesel hem de küresel düzeyde önemli bir konu olmaya devam etmektedir.

Libya'ya genel bir perspektifte baktığımızda sosyolojik ve toplumsal yapısı oldukça çeşitli ve karmaşıktır. Bölgede farklı ülkelerle iş birliği yapan yapılar ve çeşitli silahlı gruplarda mevcuttur. Devletin bütünlüğü ve hiyerarşisi tam olarak oturmamış durumdadır. Bir diğer yandan hem doğu ülkeleri hem batı ülkeleri içerideki güç merkezleri ile iş birliği yaparak Libya'da hakimiyet kurma ve yer altı kaynaklarını sömürmeye çalışmaktadır.

Libya'da askerin, devletin polis güçlerinin eğitilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Libya aynı zamanda çeteleşmeye başlayan milis güçlerin elindeki silahların alınması ve bölgede bulunan paralı güçleri gönderip yerine Türk askerlerinin konuşlandırılması güvenilir bir ortam yaratacaktır. Libya'daki mevcut düzeni belirleyen herkesi mutlu edebilecek ve her iki tarafında mutabık kalabileceği ortak bir hükümet ve seçimlerin yapılması barışı mümkün hale getirebilir. Türkiye ile tam bir stratejik iş birliğinin yapılması da bölge için oldukça önemlidir.

Bu yüzden Libya basit bir dış politika gündeminden ziyade bağlantılarımızın sürekli sıcak tutulacağı bir bölgedir. Libya'nın yeniden inşası olarak adlandırılabilir. Bu süreçte gerek evveliyatındaki yumuşak güç gerek süreç içerisindeki müdahalesi ve gerekse güncel iş birlikleri Türkiye'nin Libya üzerindeki etkisel gücünü ortaya sermektedir.

KAYNAKÇA

- Abanoz, Y. (2024). *Ortadoğu'nun Siyasi Yapısı*, ABC Yayınları, İstanbul
- Acer, Y. (2019). “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı.”, *SETA Analiz*, 301, 1-15.
- Acer, Y. (2020). “Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması’nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tecilinin Önemi”, *SETA: Perspektif*, 298, 1-5.
- Ahmed, S. (2018). *Economic Consequences of Imperialism in the Middle East*.
- Ahmida, A. (2005). *The Making of Modern Libya: State Formation, Colonization, and Resistance, 1830–1932*. SUNY Press.
- Akbaş, Z. (2012). Libya’daki Arap Baharı’na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım, *Ekonomik Araştırmaları Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/69235>
- Akbaş, Z. (2011) ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi, *History Studies* [[Erişim Linki](#)]
- Albayrak, S. (2014). *Kaddafi'nin Üçüncü Evrensel Teori'si ve Eleştiriler*. Nobel Yayıncılık, Ankara
- Alkanat, A. (2020). “Avrupa Birliği’nin Libya Politikası”, *SETA Perspektif*, 261.
- Al-Rasheed, M. (2018). *Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia*. Oxford University Press.
- Altun, A, S. (2001). *Kaos ve Yönetim*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
- Altunışık, M. (2013) “Ortadoğu’da Bölgesel Düzen ve “Arap Baharı””, *Ortadoğu Analiz*
- Amin, S. (2007) “Doğu Feodal Devrimi, Özellikleri ve Sınırlılıkları”, *Doğu Uygarlığının Yükselişinin Tarihsel Nedenleri*, (H. Ziya Ülken ve Samir Amin), Kaynak Yayınları, İstanbul
- Amin, S. (2007). *Orta Doğu ve Küresel Dinamikler: Türkiye'nin Stratejik Konumu*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Anderson, L. (2001). *The Persistence of State in Egypt, Sudan and Libya*, Routledge.
- Arı, A. (2014). *Küresel Enerji Politikaları ve Ortadoğu*, DEF Yayınları, Ankara
- Arı, T. (2004), *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul
- Askeroğlu, S. (2020). Libya: Akdeniz’de Türkiye’ye Karşı İttifak Çabaları. İRAM, <https://iramcenter.org/libya-akdenizde-turkiyeye-karsi-ittifak-cabaları/>
- Ateş D., (2009) , “Konstrüktivizm, Tek Kutupluluk ve Amerikan Hegemonyası”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5 (20): 79-103.

- Avrupa Raporu (2020) Türkiye'nin Libya Hamlesi: Çalkantılı Sularda Belirsiz Gelecek
<https://icg-prod.s3.amazonaws.com/257-turkey-libya-troubled-waters-turkish.pdf>
- Ayhan V., (2011), "Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi", *Ortadoğu Analiz*, 3 (27)
- Bağcı, H. & Erdurmaz, S. (2017). "Libya and Turkey's Expansion Policy in Africa", *e-journal of International Relations*, 8(2), 38-52.
- Baltalı, M.E. (2019). Libya'da Kaddafi Dönemi: Yönetim Tarzı ve Yarattığı Sorunlar Yayınlanmış Yüksek lisan tezi, İnönü Üniversitesi.
- Bauman, Z. (2000). *Siyaset Arayışı*, Metis Yayıncılık, İstanbul
- Baygöl, S. (2020). "Değişen Uluslararası Konjonktür ve Türk Dış Politikası Bağlamında Libya İç Savaşı Analizi", AUSBD <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1399299>
- Beaumont, P. (2011). *The Meaning of Mohamed Bouazizi*. The Guardian.
- Bhardwaj, M. (2012). *Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War*. Washington University Journal of Law & Policy, 38, 55-76.
- Bingöl, O. (2013), "Arap Baharı ve Orta Doğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 25-49.
- Blank, R. H. (2016). Comparative Health Policy: An Assessment of Typologies of Health Systems
- Bowlus, J. V. (2020, May). Eastern Mediterranean Gas: Testing the Field. European Council on Foreign Relations, ECFR/322, https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields
- Boztaş A., (2011), "Türkiye'nin Afrika ile İlişkilerinde Proaktif Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori ve Uluslararası Toplum Teorisi", *Dumlupınar Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31: 139-158.
- Brown, C. (2012). Cultural Impact of Western Influence in the Middle East.
- Brown, J. (2011). *Arab Spring and Its Impact*, GHI Press.
- Brown, P. (2018). *Trajan and the Eastern Provinces*. Roman Studies, 15(2), 140-150.
- Brownlee, J. (2012). Authoritarianism in an Age of Democratization: Egypt's Role. Cambridge University Press.
- Brzezinski, Z. (2005) *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi, İstanbul

- Burchill S., (2005), *The National Interest in International Relations Theory*, Hamshire, Palgrave Macmillan.
- Cantürk. C ve B. Şengül. (2018). *Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya*
- Ceviz N. (2011), “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:27, Mart 2011, ss. 80-90.
- Ceviz, N. (2011). “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış.” *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 3/27:80-90.
- Ceviz, N. (2011). “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış” , *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 3/27
- Chomsky, N. (2003). *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance* , Metropolitan Books, New York
- Clark, R. P. (2012). *Libya Unveiled: Transition and Turmoil*. Harvard University Press.
- Cohen, A. (2000). Turkey-Libya Maritime Deal Upsets Mediterranean Energy Plan. Forbes, <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2020/01/08/turkey-libya-maritime-deal-upsetsmediterranean-energy-plan/?sh=5c1621df6bee>
- Çakır, S. (2022). “Rusya'nın Libya Krizi Politikası. Topkapı”, *Journal of Social Science*, 1(1), 45-60.
- Çelik, H. (2020). “Çin'in Orta Doğu Politikası: Sürdürülebilirlik ve Değişim”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 1(1), 45-60.
- Çelikbaş, H. “Libya tezkeresi” Resmi Gazete’de. Anadolu Ajansı.<https://www.aa.com.tr/tr/libya/libya-tezkeresi-resmi-gazetede/1690703>
- Çetinkaya, D. (2014) *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*, İletişim Yayınları
- Çıldır, Ş. (2016), “1969 Libya Askeri Darbesi”, *Ortadoğu*, Cilt:8, Sayı:78, Eylül-Ekim 2016, ss.54-57.
- Çoruh, K. (2023), Libya Krizi: Stratejik Diyalog Modeli <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3302217>
- Çüngen, S. (2023). “2011 Libya Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri ve Türkiye’nin Libya’da Denge Değiştirici Rolü”, *Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi İİBF Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3228486>
- Davis, J. (2012). *Libya's Hidden Pages of History: A Memoir*. American University in Cairo Press.
- Dedeoğlu, B. (2002). *Orta Doğu Dinamikleri: Türkiye'nin Bölgesel Politikadaki Rolü*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Demir, E. (2020). “Libya'nın (Trablus) Türkiye Açısından Tarihsel ve Stratejik Önemi.” *Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı*
- Demir, M. (2022). *Libya’da 2011 Sonrası Siyasal Süreçlerde Dış Aktörlerin Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

- Demirtaş, T. (2015). *Libya'nın Ekonomik Politikaları ve Petrol Gelirleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir
- Deveci, Can (2011), Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir İnceleme, History Studies <https://www.historystudies.net/dergi/tar2015126b34d.pdf>
- Doe, J. (2018). *Global Powers and Middle East*. New York: JKL Publications.
- Doğan, G ve B. Durgun. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/15 :61-90.
- Doğan, Z. (2021), Bölgesel Siyasi İstikrarsızlıkların Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri: Arap Baharı Örneği <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1512410>
- Doğmuş, L. (2016). *Libya: Darbenin Pençesinden Silahlı Devrime 17 Şubat Devrimi'nin Tarihi*, Ekin Yayınevi, İstanbul
- Domazeti, R. ve T. Altun. (2018), *Libya: Çalınmış Devrim*, İNSAMER. 1-30.
- Duman, Y. (2022). Yeni Orta Doğu'da Bölgesel Politikalar: Türk Perspektifi. Bilkent Üniversitesi Yayınları.
- Dursun, Davut. (2005) "Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar", Ortadoğu Yıllığı https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/17_ortadogu_siyaseti_uzerine_notlar.pdf
- Düzsöz, E. (2021). Kaos İçerisinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrası Libya. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 5(1)
- Eaton, T. (2018). Libya's War Economy: Predation, Profiteering and State Weakness. Chatham House.
- Ece, H. (2020). "Libya ve Libya'daki İslami Hareketler" *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*
- Elbabour. M. M. (2011). Libya: a nation of cities. LibyaTV
- El-Ghobashy, M. (2011). The Praxis of the Egyptian Revolution. Middle East Report, 41(259)
- Amnesty International. (2017). "A Blueprint for Despair: Human Rights Impact of the EU-Turkey Deal." <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4437642016ENGLISH.PDF>
- European Commission. (2016). "Evaluation of the EU-Turkey Statement." https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission_evaluation_report_on_the_eu-turkey_agreement.pdf

- European Union External Action. (2016). "EU-Turkey Statement: Questions and Answers." https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/14772/eu-turkey-statement-questions-and-answers_en
- Erdağ, R. (2022). Türkiye'nin Afrika Politikası 2021. B. Duran, K. İnat, & M. Caner içinde, Türk Dış Politikası Yıllığı 2021 , SETA Yayınları, İstanbul
- Erdurmaz, S. (2013). *Libya Arap Baharının solan Yüzü*, Berikan Yayınevi, Ankara
- Erdurmaz, S. (2013). *Libya Arap Baharının solan Yüzü*, Berikan Yayınevi, Ankara
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, 52(4), 887-917.
- Gause, F. G. III. (2011). *The International Relations of the Persian Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gengler, J. (2015). *Group Conflict and Political Mobilization in Bahrain and the Arab Gulf: Rethinking the Rentier State*. Indiana University Press.
- Gözen, R. (2021). Orta Doğu'daki Stratejik Çıkarlar: Türkiye'nin Süreklilikleri ve Değişimleri. İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Green, J. (2020). *The Decline of Roman Rule in the Middle East*. *Journal of Middle Eastern History*, 18(4)
- Güler, M. (2015). "İç Savaşların Değerlendirilmesinde Model Önerisi ve Libya İç Savaşı İncelemesi", *Savunma Bilimleri Enstitüsü Dergisi*.
- Gümüş, M. (2011). *Yeşil Kitap ve Üçüncü Evrensel Teori*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Güneş, A. (2018). *Orta Doğu'da Jeopolitik Değişimler: Türkiye'nin Yeni Rolü*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Güneş, B. (2018). "Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/572773>
- Hamid, S. (2014). "Temptations of Power: Islamists and Illiberal Democracy in a New Middle East". *Oxford University Press*.
- Human Rights Watch. (2016). "EU/Turkey Deal: Greece Must Uphold Refugee Protection." <https://www.hrw.org/news/2016/03/14/eu/turkey-deal-greece-must-uphold-refugee-protection>
- Heydemann, S. (2013). Syria and the Future of Authoritarianism. *Journal of Democracy*.
- Hokayem, E. (2013). *Syria's Uprising and the Fracturing of the Levant*. Routledge.
- hollet, D., & Fishman, B. (2015). The Libya Intervention: Obama's 'Worst Mistake' or a Model for the Future? *Foreign Affairs*.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.

- Hüssein, K. (2017). *Libya'da Demokratikleşme ve Ulusal Konsey*, Al-Azhar Üniversitesi Yayınları, Kahire
- Inbar, E. (2007). *Israel's National Security: Issues and Challenges Since the Yom Kippur War*. Routledge.
- International Crisis Group, (2020), *Türkiye'nin Libya Hamlesi: Çalkantılı Sularda Belirsiz Gelecek*. Brüksel, Belçika: Belçika: International Crisis Group
- Isaac, S. K. (2021). NATO's Intervention in Libya: Assessment and Implications. İstanbul Medeniyet Üniversitesi. İncelemesi. Savunma Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 1/15:45-75.
- Işık, K. (2020). Türkiye'nin Arap Baharı'ndaki Dış Politikası: Adaptasyon ve Strateji. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- İkiz, H. (2015). *Orta Doğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Bölgesel Politikaları*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- İşler, E. (2020). Türkiye-Libya Gelişkileri: Tarihsel Perspektif, Güncel Analiz. B. Duran, & M. Ataman içinde, Libya Krizi Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları , SETA, İstanbul
- Joffé, G. (2009). *Libya's Saharan Destiny*, Hurst & Co.
- Joffé, G. (2011). *Libya: Politics of Reform and Revolution*. Cambridge University Press.
- Johnson, M. (2015). *Petroleum Politics*. Houston: MNO Books.
- Jones, H. (2020). Global Impacts of the Covid-19 Pandemic: A Butterfly Effect. International Journal of Public Health, 65, 15-25.
- Jones, P. (2010). The Sykes-Picot Agreement and the Modern Middle East. (s. 89)
- Jones, M. (2015). *The Roman Conquest of Jerusalem*. History Journal, 10(3), 110-115.
- Karaaslan, A. (2020). *Arap Baharı ve Sonrası: Türkiye'nin Orta Doğu'daki Yeni Stratejileri*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Karaaslan, H. (2023), "Uluslararası Bir Sorun Olarak Libya Krizi: Libya'daki Kırılgan Güvenlik Ortamı Üzerine İç ve Dış Etkenler Bağlamında Bir Değerlendirme", *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8 (1), 225-259.
- Karakaya, I., & Tunahan, M. (2021). *Ortadoğu'da Arap Baharı Süreci ve Libya İç Savaşı*. Akademik İzleme Dergisi, 6(1)
- Karaşahin, M. (2012). *Arap Baharı'nın Etkileri: Ortadoğu'da Siyasi Değişim ve Türkiye'nin Rolü*. Ankara Üniversitesi Yayınları
- Karavar, M. (2013), Yeni Dünya Düzeninde Kaos: Örnek Olay İncelemesi, Nişantaşı Üniversitesi, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2589669>
- Katz, M. N. (2013). *The Middle East's Shifting Alliances: Impacts and Implications*. Georgetown University Press.

- Kavas A, (2007). “Ömer el-Muhtar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s. 76-78.
- Kavas A, (2011). “Türkiye- Libya İlişkileri”, *Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, ss. 46-56.
- Kavas A. (2000). “İdris I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, ss. 481-483.
- Kavas A. (2003). Libya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, ss. 174-179.
- Kavas A. (2012). “Trablusgarp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41,
- Kavas, E. (2001). Orta Doğu'daki Güç Dengeleri ve Türkiye'nin Etkisi. Gazi Üniversitesi Yayınları
- Kaya, M. (2017). *Emperyalizmin Gölgesinde Ortadoğu*. PQR Yayınları, İstanbul
- Kayabalı, İ. (1990). *Ortadoğu'da Savaş ve Strateji*, Ankara
- Kean, T. (2004). The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States. W.W. Norton & Company.
- Kedourie, E. (1978). Orta Doğu'da Milliyetçilik ve Emperyalizm: Tarihi ve Politik Perspektifler. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kekili, E. (2017). “Türkiye-Libya İlişkileri Kriz Alanları ve İş Birliği İmkanları” , SETA Analiz
- Kılınç, A. (2012). *Kaddafi Dönemi Libya: Sosyalist Reformlar ve Pan-Arap İdealler*, Bilgi Yayınları, İstanbul
- Kılınçkaya, D. (2004) “Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye”, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara, 2004.
- Kibar, N. (2021). “Kaddafi Dönemi Libya İç ve Dış Siyaseti: Libya Arap Baharında Türkiye Politikası” *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1)
- Kibar, S. (2018). Orta Doğu'da Güç Dengeleri ve Diplomatik İlişkiler: Türkiye'nin Rolü. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kirişci, K. (2012). *Turkey and the West: Fault Lines in a Troubled Alliance*. Brookings Institution Press.
- Kochavi, N. (2021). “Israeli Intelligence and the Iran Nuclear Issue: An Uneasy Relationship.”, *Middle East Policy*.
- Köprülü, F. (2002). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu*. STU Yayınları, İstanbul
- Kurt, V. (2014) “Orduların Arap Baharına Etkisi-Tunus, Libya ve Suriye”. Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı. 102:1-22.
- Kurtoğlu, A. (2015). Orta Doğu'nun Değişen Yüzü: Türkiye'nin Stratejik Hamleleri. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

- Kuşoğlu, B.(2012) “Libya Arap Baharına Nato Katkısı”. Yasama Dergisi. 7/22
- Lacher, W. (2020). *Libya's Fragmentation: Structure and Process in Violent Conflict*. I.B. Tauris.
- Lacher, W. (2020). *Libya's Fragmentation: Structure and Process in Violent Conflict*. I. B. Tauris.
- Laçiner, Sedat (2007), “Ortadoğu Diye Bir Yer Var Mı?,” *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*
- Lawson, F. H. (2012). Orta Doğu'da Değişen İttifaklar ve Siyasi Dinamikler. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Lewis, Bernard, Ortadoğu https://pdf.nirxandin.com/Bernard_Lewis_Ortadoğu.pdf
- Lewis, Bernard, Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği, Sabah Kitapları,1998.
- Liu, X. (2019). China's One Belt One Road Initiative. Beijing: UVW Press.
- Lorenz, E. (1972). “Predictability: Does the Flap of a Butterfly’s Wings in Brazil Set Off a Tornado in Texas?” *American Association for the Advancement of Science*.
- Lorenz, E. N. (1963). Deterministic Nonperiodic Flow. *Journal of the Atmospheric Sciences*, 20(2)
- Lukvanov, F. (2014). Orta Doğu ve Uluslararası Politika: Stratejik Yaklaşımlar. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Lynch, M. (2012). Orta Doğu'da Yeni Siyasi Gerçeklikler ve Değişen İttifaklar. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lynch, M. (2014). The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East. PublicAffairs.
- Mahan, A. T. (1902). The Influence of Sea Power Upon History. (s. 15)
- Mansfield, P. (2011). *Ortadoğu Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul
- Memiş, E. (2002). *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Konya
- Miller, D. (2019). Western Hegemony and Middle Eastern Identity. (s. 78)
- Nasr, V. (2006). *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*. W.W. Norton & Company., New York
- NATO Watch. (2011). NATO partnerships and the Arab Spring. NATO Watch.
- Naylor, V. (2015). *North Africa: Nation, State, and Region*. Routledge.
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (2013). "Turkey-EU Readmission Agreement." http://www.mfa.gov.tr/turkey_eu-readmission-agreement.en.mfa
- Oğuzlu, Tarık (2011), Arap Baharı ve Yansımaları, Ortadoğu Analiz [\[Erişim Linki\]](#)

- Orhan, D. D. (2013), “Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği, Ankara”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1-2), 17-29.
- Ortaylı, İ. (2016). *Türkiye ve Ortadoğu*. ABC Yayınları, İstanbul
- Önder, N. “Kaddafi Dönemi Libya İç ve Dış Siyaseti: Libya Arap Baharında Türkiye Politikası”, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi ABD <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1663802>
- Özcan, M. (2019). *Turkey’s Syrian Quagmire*. The Washington Quarterly.
- Özdemir, S. (2019). *Tarihsel Süreçte Ortadoğu*, XYZ Yayınları, Ankara
- Özkan, M. (2021). Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve Yeni Dönem Stratejileri. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, Ö. (2020). “Arap Baharı ve Sonrasında ABD'nin Libya Politikası”. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 170-189.
- Pack, J. (2019). *Libya's Fragmentation: Structure and Process in Violent Conflict*. I.B. Tauris.
- Parlar, D. (2022), Doğu Akdeniz Enerji Rekabetinde Libya, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2265740>
- Pehlivanoğlu, Ö. (2004), *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınları, İstanbul
- Peköz, M. (2007), *Küresel Güçlerin Ortadoğu Stratejisi*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul
- Polat, Furkan. Libya 2015, https://www.ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/libya_2015_furkan_polat.pdf
- Pollack, K. (2011). *The Arab Awakening: America and the Transformation of the Middle East*. Brookings Institution Press.
- Romanova, V. (2017). Uluslararası İlişkilerde Orta Doğu: Stratejik Dönüşümler ve Politikalar. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. s. 44.
- Sağlam, Z. (2014). “Güç Kavramı ve Ortadoğu'da Değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İHH)*
- Said, E. W. (1978). Şarkiyatçılık: Batı'nın Oryantalizm Üzerine Söylemleri. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Sakwa, R. (2015). Rusya ve Orta Doğu: Stratejik Çıkarlar ve Politik Yönelimler. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Salisbury, P. (2015). *Yemen: Stemming the Rise of a Chaos State*. Chatham House.
- Sarti, R. (2008). Italy: A Reference Guide from the Renaissance to the Present. Infobase Publishing.
- Seta, (2011), “Batı ve Kaddafi Makasında Libya”, *SETA Rapor*, Ankara.

- Sheridan, T. P. (2012). NATO in Libya: Implications on the Future of the Alliance. United States Army War College.
- Smith, J. (2005). Oil and Empire: The History of the Middle East. (s. 47)
- Smith, J. (2012). *Ancient Civilizations and Modern Middle East*, DEF Books, Boston
- Smith, J. (2020). Orta Doğu ve Uluslararası Politikada Türkiye'nin Rolü: Yeni Yaklaşımlar ve Stratejiler. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Smith, L. (1989). *Chaos: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Smith, L. (2016). *Trade Routes and Roman Expansion in the Middle East*. Ancient History Review, 9(1), 70-80.
- St John, R. B. (2011). *Libya: From Colony to Independence*. Oneworld Publications.
- Stillman, N. (2006). The Jews of Arab Lands in Modern Times. Jewish Publication Society.
- Tuna, Fatih (2020) “Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası”, Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1164602>
- Tunahan, M. (2021). Ortadoğu'da Arap Baharı Süreci ve Libya İç Savaşı, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuiibfaidd/issue/61094/901576>
- Turan T. (2011) Esin Tüylü Turan, “Libya’nın Tarihi Gelişimi İçerisinde Senusîlik, Türk-Senusî ve Türkiye Libya İlişkileri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. IV, S. 19, (2011), s. 192-193.
- Üstün, A. (2020). *Türkiye-Libya İlişkileri (1951-2011)*. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Vandewalle, D. (2006). *A History of Modern Libya*, Cambridge University Press.
- Wehrey, F. (2014). “Libya's Civil War”. *Middle East Journal*, 68(2), 171-185.
- Wehrey, F. (2018). *The Burning Shores: Inside the Battle for the New Libya*. Farrar, Straus and Giroux.
- Wehrey, F. (2019). *Ending Libya’s Civil War: Reconciling Politics, Rebuilding Security*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Williams, R. (2015). Modern Political Dynamics in the Middle East.
- Wright, J. (2012). *A History of Libya*. Hurst Publishers.
- Yaşar, N. T. (2019, 11 29). Rusya'nın Libya'da Artan Nüfuzu ABD Politikasını Değişime Zorluyor. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusyanin-libyada-artan-nufuzu-abd-politikasinidegisime-zorluyor/1659085>
- Yavuz, Nuri. (2003) “Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri” , Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23: Sayı 3: 89-98 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/77414>

- Yaycı, C. (2019). Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur. İstanbul: Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Yıldırım, E. (2013), *Libya'nın Siyasi Yapısı ve Halk Komiteleri*, Küre Yayınları, İstanbul
- Yıldırım, M. (2019). Orta Doğu'da Dış Politika ve Türkiye: Yeni Dönem Stratejileri. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, A. (2023). Orta Doğu'da Yeni Dönem Politikaları ve Türkiye'nin Rolü. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Zhu, Z. (2019). *China's Belt and Road Initiative and its Implications for the Middle East*. Journal of Contemporary China.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Abdullah DELİGÖZ

Eğitim Durumu

Yüksek Lisans : Ufuk Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi / İşletme Bölümü

Bildiği Yabancı Diller

İngilizce

Tarih : 27.11.2024